

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΕΚ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΕΚ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ

Α'.

Φίλτατέ μοι,

Παραπονείσαι, ὅτι, πρὸ πολλοῦ φθὰς εἰς Βερολῖνον, ἐλησμόνησα ἣν σοὶ εἶχον δώσει ὑπόσχεσιν, ὅταν σ' ἀπεχαιρέτων, τοῦ νὰ σοὶ περιγράψω τὴν αὐτοκρατορικὴν πόλιν τῆς Γερμανίας ὁψέποτε ἀφίχθῃ εἰς αὐτήν. Ἐγὼ δὲ, δικαιοτέρον ἴσως, παραπονοῦμαι ὅτι τὴν ὑπόσχεσιν ἐκείνην σὺ πρῶτος δὲν τὴν ἐλησμόνησας. Κομπάζων ἐπὶ τῷ διδακτορικῷ μου διπλώματι, ἐνόμιζον, ὅτε ἀπηρχόμην ἐξ Ἑλλάδος, ὅτι ὅλα τὰ ἤξευρον, καὶ δὲν μοὶ ἔμενεν ἄλλο ἢ νὰ περιτρέξω ὡς ἀργὸς καὶ ἄφροντις περιηγητὴς τὴν Εὐρώπην. Ἀλλ' ὅτε εἶδον ἐκ τοῦ πλησίον τὰ πράγματα, ἐγνώρισα τὴν ἀπάτην μου, καὶ μέχρι τοῦδε ἐν τουλάχιστον ἔμαθον, ὅτι πάμπολλα ἀγνοῶ· δι' ὃ ἤδη κατοικῶ τὰ πανεπιστημεῖα μᾶλλον ἢ τὰς πόλεις, καὶ πιθανῶς θὰ ἡδυνάμην νὰ σοὶ γραψω ὅπως οὖν ἐν γνώσει περὶ τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν παραδόσεων αὐτῶν πολλὰ ἂ οὐδόλως σ' ἐνδιαφέρουσιν, ἀλλ' ὀλίγιστα καὶ ἀτελέστατα ἐξ ὧν θέλεις νὰ μάθῃς περὶ Βερολίνου καὶ τῶν κατοίκων αὐτοῦ. Ἀστεῖον δὲ μοὶ φαίνεται ὅτι ἐλπίζεις νὰ μὲ δελεάσῃς, δίδων μοι τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θέλεις προσπαθήσει νὰ δημοσιεύσῃς τὰς ἐπιστολάς μου. Ἄλλο δὲν ἔλει-

πεν! Ἄν ἐνόμιζον ὅτι σπουδαιολογεῖς, θὰ ἤρκει τοῦτο ἵνα μοὶ παραλύσῃ τὸν κάλαμον, καὶ λέξιν νὰ μὴ σοὶ γράψω· σὺ δ' εἶπέ με ἐπίορκον. Τὰ τῆς ἐπιστήμης μου ἐπιμελῶς σπουδάζω, καὶ ἴσως μέχρι τέλους τὰ καταφέρω· καλλιέπειαν ὁμῶς δὲν ἐπαγγέλλομαι, καιρὸν δὲν ἔχω, ἀκόμη ὀλιγώτερον βλέμμα παρατηρητικὸν, καὶ τὴν ἐπιχώριον γλῶσσαν, στοιχεῖον ἄφευκτον πρὸς γνῶσιν τοῦ τόπου, ἔχουσαν ὁμῶς ἀκάνθας καὶ ἀγκύλας, δὲν ἡδυνήθην εἰσέτι ἀρκούντως νὰ τὴν δαμάσω. Ἄλλ' ἔστω! Ἀφ' οὗ καὶ καλὰ θέλεις τὸ Βερολῖνον, σοὶ ἐπιστέλλω φύρδην μίγδην τινὰ περὶ αὐτοῦ, ὅ,τι ἐκ τοῦ προχείρου ἀκούω καὶ βλέπω, καὶ σοὶ τὰ ἐπιστέλλω πρὸς μόνην τὴν εὐχαρίστησιν, ἂν δύνανται νὰ σ' εὐχαριστήσωσιν.

Ἄλλ' ἵνα καὶ μεθ' ὅσα εἶπον, προβῶ ὁμῶς οὐχ ἥττον μετὰ τινος μεθόδου, ἄρχομαι ἀπὸ τῆς τοπογραφίας, ἧς ἐκὼν ἄκων εἰμὶ ὁπωσοῦν ἔμπειρος, διότι, πρὸς ἀποφυγὴν ἐνοικίων δυσαναλόγων πρὸς τὸ βαλάντιον πτωχοῦ διδάκτορος, κατοικῶ εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ἀπὸ τοῦ πανεπιστημίου καὶ ἀπὸ παντὸς κέντρου, καὶ τὴν ἀπόστασιν ταύτην ἀναγκάζομαι πεζὸς νὰ καταμετρῶ πολλάκις τῆς ἡμέρας κατὰ διαφόρους διευθύνσεις.

Ἵνα λοιπὸν ἐννοήσῃς πῶς κεῖται ἡ πρωτεύουσα τῆς Πρωσίας, δὲν ἔχεις ἀνάγκην πολὺ νὰ βασανίσῃς τὴν φαντασίαν σου. Ἄμμος καὶ πάλιν ἄμμος ἐπίπεδος καὶ μονότονος κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις, ἰδοὺ ἡ θέσις τῆς. Οὐδὲν ἔχει νὰ ἐλκύσῃ, νὰ τέρψῃ τὴν ὄρασιν. Οὐδεμίαν ἔχει ἀμφιβολίαν ὅτι ὁ Βόρειος Ὠκεανὸς κατέκλυζε ποτε τὸ ἀπέραντον τοῦτο πεδίου, καὶ τὴν εἰκασίαν μου ἐπικυροῖ κογχύλη ἣν εὗρόν ποτε κατὰ τύχην ἀπολελιθωμένην εἰς λίθον οἰκοδομῆς. Αἱ ἀσχολίαι μου δὲν μ' ἐπιτρέπουσι ν' ἀφιερῶμαι

εἰς εἰδυλλιακὰς θεωρίας τῶν φυσικῶν καλλονῶν. Ἄλλ' ὁ ὀρεσίβιος ἐγὼ στενάζων περιφέρω πολλάκις τὸ βλέμμα εἰς τὸν ὀρίζοντα, ζητῶν τινα λόφον, τινὰ κυματισμὸν τοῦ ἐδάφους. Διὰ τοῦτο μετὰ χαρᾶς ἤκουσα, ὀλίγον μετὰ τὴν ἄφιν μου, ἓνα τῶν συντρόφων μου, εἰς ὃν παρεπονόμην διὰ τοῦ Βερολίνου τὰς ἀποστάσεις, νὰ μ' εἰπῇ ὅτι ἐκεῖνος διατρέχει ἔτι μεγαλητέρας, διότι ἡ κατοικία του εἶναι εἰς τὸ Ὠραῖον ὄρος (Schöneberg).

— Εἰς τὸ ὦραϊον ὄρος! ἀνέκραξα. Κατοικεῖτε εἰς ὄρος, καὶ εἶναι καὶ ὦραϊον; Ποῦ λοιπὸν κεῖται αὐτό;

— Ἀλλὰ πρὸς ἐκεῖ, μοὶ εἶπε, νομίζων ὅτι ἀστειεύομαι, καὶ δεικνύων μοι τὰ μεσημβρινά. Ἡ κορυφὴ αὐτοῦ εἶναι τὸ Ὅρος τοῦ Σταυροῦ (Kreuzberg). Βεβαίως τὸ γνωρίζετε.

— Ἐχει καὶ κορυφὴν! Ὅχι, παντάπασιν δὲν τὸ γνωρίζω καὶ εὐχαρίστως θὰ σᾶς ἠκολούθουν ἐκεῖ, ἂν πεζὸς ἀπήρχεσθε.

Καὶ τῷ ὄντι τὸν ἠκολούθησα. Ἀφ' οὗ δὲ πολλάς διήλθομεν εὐθείας καὶ μακρὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, καὶ ἐστάθημεν ἐμπρὸς περιβόλου,

— Ἐδὼ εἵμεθα, μοὶ εἶπε.

— Ποῦ εἵμεθα;

— Ἀλλ' εἰς τὸ Ὅρος τοῦ Σταυροῦ.

— Πῶς! εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους;

— Ἀναμφιβόλως.

— Ἀλλά . . . ἀλλὰ ποῦ εἶναι τὸ ὦραϊον ὄρος ὅπου κατοικεῖτε;

— Ἐκεῖναι αἱ οἰκίαι, βλέπετε, ἐκεῖ πρὸς τὰ δεξιὰ εἰσὶ τὸ ὦραϊον ὄρος.

— Βλέπω, ἀπεκρίθην, τὰς οἰκίας πρὸς δεξιὰ, ἀλλὰ δὲν βλέπω οὔτε τὸ ὄρος οὔτε τὴν κορυφὴν του.

— Ἐχετε ἄδικον, μοι εἶπε πεπεισμένος ὁ Βερολίνειος σπουδαστής. Ἡ ὁδὸς τῆς Μεγάλης Ἄρκτου, ἡ τῶν Μεγάλων κόκκων, κατὰ τὴν ὀρθογραφίαν της (Grossbeeren), ἀπὸ τινων ἑκατοντάδων βημάτων μέχρις ἐδῶ χωρεῖ ἐλαφρῶς ἀλλὰ σταθερὸς ἀνιούσα.

— Ἐλαφρότατα τῷ ὄντι ἀπήντησα, ὥστε ἀνερριχήθην ὅρος χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσω. Πρὸς αὐτὸ ἐστὶν ἡ ἡμετέρα Πνύξ ἄλλος Ἰμάος ἢ Κιμβουράσος. Καὶ εἵμεθα εἰς τὴν κορυφήν;

— Εἰς τὴν ἄκραν κορυφήν, ἣν ἐμφαίνει τοῦτο τὸ ἐν τῷ περιβόλῳ μνημεῖον.

Εἰ καὶ ἡ πρώτη μου αὕτη ἀπόπειρα ὁδοιπορίας ἀνακαλύψεων ἄλλον καρπὸν δὲν μοι ἀπέφερεν ἢ ὅτι μοι ἐδίδαξε πόσον μικραὶ εἰσὶ τῶν Βερολινείων αἱ περὶ ὁρέων καὶ κορυφῶν ἀξιώσεις, ἀντήμειψαν ὅμως τὸν κόπον μου ὅσα εἶδον καὶ ἔμαθον περὶ τοῦ μνημείου τοῦ ἐπιστέφοντος τὴν « ἄκραν κορυφήν » τοῦ Ὄρους τοῦ Σταυροῦ. Ἐκεῖ, ὡς εἰς τὸ ἐπιφανέστατον σημεῖον τῶν περιχώρων, ἐνέκρινεν ὁ νῦν Αὐτοκράτωρ τὴν ἀνέγερσιν μεγίστης χαλκῆς πυραμίδος εἰς ἀπομνημόνευσιν τοῦ κατὰ τῆς Δανίας πολέμου. Ἀλλ' ἔκτοτε, καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τοῦ κατὰ τῶν Γάλλων θριάμβου, ἡ πόλις τοῦ Βερολίνου ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν, καὶ ἡ ὁδὸς τῆς Μεγάλης Ἄρκτου προὔχῳρει καθ' ἡμέραν βῆμα πρὸς βῆμα ἀφανῶς καὶ ὡς εἰπεῖν ὑπούλως πρὸς τὸ μνημεῖον, ὥστε ὅτε πέρυσι συνέβη νὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν ὁ Αὐτοκράτωρ, ἀνεκάλυψε πρὸς ἐκπληξιν καὶ λύπην του ὅτι, ὅσον ὑψηλὴ καὶ ἂν ᾖ ἡ κορυφή τοῦ Ὄρους τοῦ Σταυροῦ, αἱ ὀροφαὶ τῶν νέων οἰκιῶν τῆς ὁδοῦ ᾗσαν ἔτι ὑψηλότεραι, καὶ ἐκινδύνευον νὰ τὴν καταπνίξωσιν. Ἐξέφρασε δὲ τὴν μεταμέλειάν του ὅτι δὲν διέταξε κατ' ἀρχὰς ὑψηλοτέραν τὴν οἰκοδομὴν τοῦ

μνημείου, καὶ οὕτως ἐστραμμένην, ὥστε ὁ ἄξων αὐτοῦ ν' ἀντιστοιχῇ πρὸς τὸν τῆς ὁδοῦ, καὶ ἐκ τοῦ κέντρου αὐτῆς νὰ φαίνεται ἡ πυραμὶς κατὰ μέτωπον. Παρηγορήθη ὁμοῦ φιλοσοφικῶς εἰπὼν ὅτι μάταιον νὰ λυπῇται διὰ τὰ ἀδύνατα, καὶ ὅτι τὰ γενόμενα οὐκ ἀπογίνονται. Ἀλλ' ὁ διευθυντῆς τῶν δημοσίων ἔργων, ὅστις τὸν συνώδευεν, ἀνέλαβε ν' ἀποδείξῃ ψευδόμενον τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο λόγιον τῆς δημώδους σοφίας, καὶ ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἀπέναντι αὐτοκρατορικῆς θελήσεως καὶ τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης οὐδέν ἐστι τὸ ἀδύνατον. Παρουσιάσθη ἐπομένως μετὰ τινος ἡμέρας φέρων σχέδιον δι' οὗ δὲν προσέθετε μὲν ὕψος εἰς τὸ ὄρος, ἂν καὶ δι' αὐτοῦ ὁμολογουμένως θὰ τὸ εὐηργέτει, ἀλλ' ἀνελάμβανε νὰ ἄρῃ τὸ ὀγκῶδες μνημεῖον κατὰ 27 πόδας ὑπὲρ τὴν βάσιν του, καὶ νὰ μεταστρέψῃ αὐτὸ κατὰ τῆς ὁδοῦ τὴν διεύθυνσιν. Ἡ κολοσιαία αὕτη ἐπιχείρησις, θρίαμβος τῆς νέας μηχανικῆς, ἐνεκρίθη, καὶ ἤρξατο, καὶ τὴν εἶδον μετὰ θαυμασμοῦ ἐκτελουμένην διὰ δώδεκα ὑδραυλικῶν ἀντλιῶν, αἵτινες ὡς σιδηραῖ χεῖρες Βριάρεω συνελάμβανον τὴν πυραμίδα ὑπὸ τὴν βάσιν τῆς, καὶ τὴν ὕψουν ἀνεπαισθήτως τινὰς δακτύλους καθ' ἡμέραν, λίθοι δ' ἐν τομῇ τετράγωνοι παρενεβάλλοντο καθ' ὅσον ἤρετο, καὶ ἐκτίζοντο στερεῶς ὑπ' αὐτήν· ἐνταύτῳ δὲ διὰ δεξιωτάτου μηχανήματος ἐστρέφετο ἐκάστοτε κατὰ τινος γραμμᾶς ὁ καταπληκτικὸς ὄγκος, μέχρις οὗ ἀπετελέσθη ἡ ἀπαιτούμενη γωνία πρὸς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ διεύθυνσιν. Κάθηται δὲ σήμερον ἐπ' ἀληθοῦς κτιστῆς κορυφῆς, κεκοσμημένης δι' ἀψίδων καὶ διαδρόμων, καὶ ὑπεραίρει τὰς ὑψίστας τῶν οἰκιῶν, πανταχόθεν καταφανής.

Ὡς δ' ἔχει ὄρη τὸ Βερολῖνον, ἐπίσης ἔχει καὶ ποταμοὺς, καὶ μάλιστα δύο, τὴν Σπραίην καὶ τὴν Πάγκην. Καὶ αὕτη μὲν ἐστι στενὴ διώρυξ βορβόρου καὶ δυσωδίας, κατησχυ-

μένως ἔρπουσα εἰς ἀφανεῖς τινὰς καὶ ἀποκέντρους ὁδοὺς, ἅς οἱ διαβάται φεύγουσι βύοντες τὰς ρῖνας, ἢ δ' ἀστυνομία σκέπτεται νὰ τὴν συγχώσῃ. Ἐκείνη ὁμῶς ἔχει ἀριστοκρατικωτέρας τὰς ἀξιώσεις, διακλαδεύεται διὰ πάσης τῆς πόλεως, κοιμᾶται μεγαλοπρεπῶς ὑπὸ πολυτελεῖς γεφύρας πρὸ ἀνακτόρων καὶ διὰ παραδείσων, καὶ βρενθύεται διαπλεομένη ὑπὸ φορτηγίδων, αἵτινες ὁμῶς οὐδὲ ν' ἀναβῶσιν οὐδὲ νὰ καταβῶσι δύνανται τὸ νωθρὸν ρεῦμά της, μὴ ὠθοῦσαι διὰ κόντων ἐναγωνίως τὸν ἀβαθῆ της πυθμένα, ὥστε ἀληθέστερον βαδίζουσιν ἐπ' αὐτοῦ ἢ ὅτι πλέουσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας της. Ὑπάρχει δὲ Βερολίνειος παροιμία λέγουσα ὅτι « ἡ Σπραίη εἰσρέει εἰς τὴν πόλιν ὡς κύκνος καὶ ἐκρέει ὡς χοῖρος. » Καὶ δὲν εἶναι τοῦτο ἄδικος μεμψιμοιρία, διότι τὸ ποτάμιον, στερούμενον βάθους καὶ κλίσεως, διανέμεται διὰ τῶν ὁδῶν εἰς ἐπιμήκη τέλματα, δεχόμενα διὰ μυρίων ὀχετῶν τὸν φόρον τῶν οἰκιακῶν ἀκαθαρσιῶν, καὶ ἀναπέμποντα νοσηρὰς ἀναθυμιάσεις, δι' ὃ καὶ αἱ παραποτάμιοι οἰκίαι σπανίως ἐνοικιάζονται.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἐκ φύσεως ἡ Σπραίη, ὥστε μόνον δι' ὀχυρωματικοὺς λόγους δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Γερμανοὶ τὴν ἐντὸς τῶν βραχιόνων αὐτῆς ἐγκλειομένην νῆσον ἐξελέξαντο εἰς οἰκοδομὴν πόλεως, ὡς οἱ Γαλάται ὠκοδόμησαν τὴν Λουθηκίαν ἐπὶ τῆς βορβορώδους νήσου τοῦ Σηκουάνου. Ὀλίγας ὥρας περαιτέρω εἶχον διαυγεῖς λίμνας καὶ τερπνοὺς λόφους, οἵτινες θὰ ἦσαν ἀρίστη πόλεως ἔδρα.

Ἀλλὰ σήμερον ὁ πολιτισμὸς δὲν κλίνει ἀπαθῶς τὴν κεφαλὴν ὑπὸ τὰς ἀτελείας τῆς φύσεως. Ἐξ ἐναντίας ἀνταγωνίζεται κατ' αὐτῶν ὅπου ἐστὶν ἀναγκαῖον, καὶ τὰς ὑπερνικᾷ. Ὁ νῦν ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν, ὅτε πρὸ τριῶν ἐτῶν ἦν δήμαρχος Βερολίνου, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς ἐταιρίας ἥτις ἡγό-

ρασε γαίας χέρσους ἐκτὸς τῆς πόλεως, κατεσκεύασε καὶ ἐξακολουθεῖ κατασκευάζουσα εὐρεῖς ὀχετοὺς κοινωνοῦντας πρὸς τὰς οἰκίας, ἱδρυσε πολλαχοῦ μεγάλας ἀτμοκινήτους μηχανὰς ἀπορροφητικὰς καὶ οὕτω διοχετεύουσα τῆς πόλεως τὰ περιττώματα εἰς τοὺς ἀγροὺς τῆς ἐταιρίας, λιπαίνει αὐτοὺς, καὶ τοὺς καθιστᾷ ἐξ ἀμμωδῶν εὐγείους καὶ προσοδοφόρους, τὴν δὲ Σπραίην ἀποδίδει, δηλαδή θέλει ἀποδώσει ὅταν τὸ ἔργον συντελεσθῇ, εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς ἀγνότητα.

Ἐν τούτοις ὅμως καὶ ὅπως ἔχη εἶναι πολύτιμος διὰ τὸ Βερολῖνον, οὐ μόνον διότι καύσιμος καὶ οἰκοδομικὴ ὕλη, καρπὸς καὶ ἄλλα προϊόντα μεταφέρονται δι' αὐτῆς ὀλιγοδαπάνως ἐκ περιχώρων καὶ ἀπεχόντων μερῶν ὑπὸ πληθυσμοῦ ὅστις, ὡς οἱ Κινέζοι, ποταμόβοιος, τὰ πλοιάριά του ἔχει μόνον σταθερὰν κατοικίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς παντοίας χρήσεις ἃς τὸ ὕδωρ αὐτῆς ὑπηρετεῖ, οὐχὶ μὲν τὴν πόσιν, διότι δὲν ὑπάρχει διήθησις δυναμένη νὰ πλύνῃ αὐτὸ, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκιακὴν καὶ τῆς πόλεως τὴν καθαριότητα καὶ διὰ τὴν ἄρδυσιν τῶν φυτειῶν καὶ τῶν κήπων.

Ὡς πρὸς ταῦτα δὲ ἀξιοθαύμαστον κηρύττω τῆς δημοτικῆς ἀστυνομίας τὴν ἐπιμέλειαν. Ἐδῶ, ὅπου ὁ οὐρανὸς δὲν εἶναι ὡς παρ' ἡμῖν φειδωλὸς ὕδατος, ποτάκεις, ἐν ᾧ βροχερὰ νέφη ἐσκότιζον τὸν ὀρίζοντα, δὲν εἶδον τὰς ὑδροφόρους ἀμάξας ἰσταμένας εἰς πάσας τῶν ὁδῶν τὰς γωνίας, πληρουμένας διὰ δερματίνου σωλῆνος, εἰς ὃν διὰ προχείρου μηχανισμοῦ ἀνέβρυε τὸ ὕδωρ τῶν ὑπογείων ὑδραγωγείων ἃ τρέφει ἡ Σπραίη καὶ ἐξακολουθήσας εὐσυνειδήτως τὴν κατάβρεξιν καὶ τῶν δένδρων τὴν ἄρδυσιν· καὶ ὅτε ἠρώτησά ποτε ὑπαστυνόμον τινὰ πρὸς τί ὁ κόπος οὗτος ἀφ' οὗ βροχὴ ἐπίκειται, μοὶ ἀπεκρίθη : « Ἡμεῖς πράττομεν ὅ,τι ὀφείλομεν, καὶ

ὁ Θεὸς ὅ,τι θέλει· τὸ ἔργον τοῦ ἑκάστος.» Καὶ τότε ἐνεθυμήθην ἄλλην τινὰ πόλιν, ἣτις τὴν κατάβρεξιν, τὴν ἄρδουσιν, καὶ αὐτὸν τὸν φωτισμὸν τῆς ἀναθέτει σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν οὐρανὸν, ἥς ὁμως διὰ τοῦτο αἱ ὁδοὶ εἰσὶ σκοτειναὶ ὡςάκις κρυβῇ ἡ πανσέληνος καὶ οἱ κάτοικοι ἀναπνέουσι κόνιν, καὶ ξηρὰ ξύλα δεικνύουσι ποῦ δένδρα καὶ θάμνοι ἔπρεπε νὰ στολίζωσι τὰς πλατείας καὶ τοὺς περιπάτους τῆς. Ἀληθῶς ὅτι ἡ πόλις ἐκείνη δὲν ἔχει τὴν Σπραίην. Ἀλλὰ σὺ δύνασαι νὰ εἰπῇς, διότι ἐγὼ ὡς ξένος δὲν τὸ ἠξεύρω, ἂν ἐκλήθησάν ποτε ἐκεῖ ἔμπειροι ἐξ Εὐρώπης ὑδραυλικοὶ νὰ ἐξετάσωσι τὸν ὑπόγειον ροῦν τῶν ὑδάτων τῆς, περὶ οὗ ἐγὼ αὐτὸς μαρτυρῶ, διότι εἰς τὸν πυθμένα τοῦ φρέατος τῆς οἰκίας μου ἤκουον ρέον τὸ ὕδωρ, καὶ νὰ εἰπῶσιν ἂν δὲν δύνανται ν' ἀναζήσωσιν οἱ κρουνοὶ τῆς Καλλιρρόης, ὅπου πολλάκις εἶδον τὰς παροίκους πλυντρίας νὰ ξέωσι τὴν γῆν διὰ τῶν ὀνύχων καὶ νὰ εὕρισκωσιν ὕδωρ.

Ἀλλ' ἰδοὺ ἐγὼ ἐμακρύνθην τοῦ Βερολίνου. Ἀς τὸ ἀφήσωμεν σήμερον, καὶ πάλιν βλέπομεν.

Ἐν Βερολίῳ, τῇ 25 Μαΐου 1879.

Β'.

Φίλτατέ μοι,

Μετριοφρόνως πιστεύω ὅτι ἀφ' οὗ σοὶ εἶπον πῶς κεῖται τὸ Βερολῖνον, σοὶ ἤνοιξε τοῦτο τὴν ὄρεξιν, καὶ θέλεις ἤδη νὰ μάθῃς καὶ ὅποια τις εἶναι ἡ μεγαλούπολις αὕτη. Καίτοι ἥκιστα τοπογράφος τό τε ἐπάγγελμα καὶ τὴν ικανότητα, θὰ προσπαθήσω νὰ σοὶ γράψω καὶ τοῦτο πρὸς χάριν σου, καὶ σὺ, πρὸς χάριν μου, προσπάθησον νὰ τὸ ἀναγνώσῃς.

Πότε ἐκτίσθη τὸ πρῶτον τὸ Βερολῖνον, δὲν ἐπαγγέλλομα^ι τὸν ἀρχαιολόγον διὰ νὰ τὸ ἡξεύρω. Ἀρκεῖ νὰ σοὶ εἰπῶ ὅτι τήμερον εἶναι ἢ καὶ φαίνεται νεώτερον τῆς Νέας γεφύρας τῶν Παρισίων, διότι πᾶσαι σχεδὸν αἱ οἰκίαι του πρὶν γηράσωσι κατεδαφίζονται καὶ ἀνοικοδομοῦνται κατὰ ρυθμὸν ὕψους, καὶ τὸ συνηθέστερον κλασικόν. Μόνον δὲ τεκμήριον τῆς ἀρχαιότητος σώζει τινὰς τῶν ὁδῶν, αἵτινες δὲν διέρχονται διὰ πάσης τῆς πόλεως, διότι πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐτῶν τεῖχος περιεκύκλου αὐτὴν πανταχόθεν, καὶ αἱ ὁδοὶ μόναι ὅσαι ἔφερον πρὸς τὰς πύλας αὐταὶ εἶχον διέξοδον πρὸς αὐτάς.

Τῆς κατηγορίας ταύτης εἰσὶ πρὸ πάντων δύο, καθέτως διασταυρούμεναι, ἡ τῆς Λειψίας, χωροῦσα ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, καὶ ἡ τοῦ Φρειδερίκου ἀπὸ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν. Ὅτε δ' ἐπ' ἐσχάτων, ὑπὸ τῆς ἰκμάδος τῆς δόξης καὶ τῆς νίκης ὀγκωθεῖσα ἡ πρωτεύουσα τοῦ Γερμανισμοῦ, διέρρηξε τὴν στενόχωρον ζώνην της, καὶ πανταχόθεν ἐξεχύθη εἰς τὸ πεδῖον, τότε ἐξέλίπον καὶ τῶν ὁδῶν τούτων αἱ πύλαι, καὶ αὐτάς ἀντικατέστησαν τερπναὶ πλατεῖαι δενδρόφυτοι, κοσμούμεναι ἡ μὲν ὑπὸ δύο ὠραίων ναίσκων δωρικῶν, οἵτινες βεβηλοῦνται εἰς γραφεῖα ταχυδρομικὰ καὶ τηλεγραφικὰ, ἡ δὲ δι' ὑψηλῆς στήλης, φερούσης χαλκῆν νίκην, καὶ δι' ἐξαισίων λιθίνων συμπλεγμάτων, εἰς μνήμην τῆς τῶν ἐθνῶν συμμαχίας, ἣτις συνέτριψε τὸν ζυγὸν Ναπολέοντος τοῦ Α'.

Βορείως δὲ τῆς ὁδοῦ τῆς Λειψίας καὶ παραλλήλως αὐτῇ, ἐκτείνεται ἡ καλουμένη « Ὑπὸ τὰς φιλύρας » ὁδός, ἡ μᾶλλον πλατεῖα ὁδοῦ μῆκος ἔχουσα, ἐπώνυμος δὲ διπλῆς σειρᾶς ὑψηλῶν φιλλυρῶν, αἵτινες σκιάζουσιν ἄνετον κατὰ τὸ μέσον αὐτῆς περίπατον, καὶ ὡς αἱ δύο ἕτεραι, καὶ μᾶλλον

ὑπὲρ αὐτάς, πολυάνθρωπος καὶ ὑπὸ πλουσιωτάτων ἐργαστηρίων κατεχομένη. Καταλήγει δὲ καὶ αὕτη εἰς εὐρύχωρον πλατεῖαν, ἐν ἣ ἀντικρύζονται αἱ πρεσβεῖαι τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Αὐστρίας, καὶ ἦν ἐπεράτου ἄλλοτε τοῦ Βρανδεβούργου ἡ πύλη, ἀντικαταστᾶσα καὶ αὕτη διὰ μεγαλοπρεποῦς ἐξαστύλου δωρίου προπύλου, ἔχοντος ἐκατέρωθεν δύο πτέρυγας τοῦ αὐτοῦ ρυθμοῦ, ἀλλὰ μικροτέρων διαστάσεων. Τὸ ἀρχαιοπρεπὲς τοῦτο οἰκοδόμημα δὲν εἶναι μὲν ὁ Γερμανικὸς Παρθενῶν, ὥς τινες Γερμανοὶ, τὸν Παρθενῶνα μὴ ἰδόντες, κομπαστικῶς λέγουσιν, ἀλλ' ὅμως εἶναι μνημεῖον εὐγενὲς καὶ εἰς τὴν ἐπισημότητα τῆς πόλεως εἰς ἣν χρησιμεύει ὡς εἴσοδος ἀξίως ἀνταποκρινόμενον.

Τὸ δ' ἀνατολικὸν πέρας τῆς ὁδοῦ ταύτης σεμνύνεται διὰ τῆς κατοικίας τοῦ Αὐτοκράτορος· καὶ ἐπίτηδες καλῶ οὕτως αὐτὴν καὶ σὺχὶ ἀνάκτορον, διότι τὸ ἀνεγερθὲν ὑπὸ τῶν ἐκλεκτόρων τοῦ Βρανδεβούργου, ὅπου κατῴκουν οἱ ἡγεμόνες τῆς Πρωσίας, ὅπου ἐγεννήθη Φρειδερίκος ὁ Μέγας, κεῖται πέραν τῆς Σπραίης, ἐπὶ τῆς πλατείας ἣτις περιέχει καὶ τὸ Μουσεῖον, καὶ εἰς ἣν ἐλπίζω νὰ ἐπανέλθω. Ὁ δὲ νῦν Αὐτοκράτωρ, ὅτε διεδέχθη τὸν θρόνον τοῦ ἀδελφοῦ του, δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκαταλίπη οὔτε τὰς ἰδιωτικὰς μετριοφρονάς ἐξεις του, οὔτε τὴν ἀφελῆ κατοικίαν του, καὶ παρέμεινεν ἐν ἣ εἶχεν ὑπὸ τὰς φιλλύρας, καὶ ἥς ἀκόμη τὸ πλεῖστον καὶ ἐπισημότερον παρεχώρησεν εἰς τὴν δημόσιον βιβλιοθήκην, μέχρις οὗ ἰδιαίτερον κατὰστημα ἐγερθῇ δι' αὐτήν.

Περὶ ὁδῶν δὲ προκειμένου, δὲν πρέπει νὰ παραλείψω καὶ τὴν τοῦ Γουλιέλμου, ἣτις ἐνοῖ τὴν τῶν Φιλλυρῶν καὶ τὴν τῆς Λειψίας, τῶν ὑπουργείων πολλὰ περιέχουσα, καὶ προσέτι τὴν ἀρχαίαν οἰκίαν τῶν πριγκίπων Ραδζιβίλλ, ἣτις ὑπὸ τοῦ δημοσίου ἀγορασθεῖσα καὶ ἀνακαινισθεῖσα, ἐδόθη εἰς κατοικίαν.

χαν τῷ πρίγκηπι Βισμάρκ, καὶ ἐκλείσθη προσέτι διὰ τῆς αὐτὴν συνελεύσεως τοῦ τελευταίου Εὐρωπαϊκοῦ συνεδρίου.

Ἔστι δὲ τὸ Βερολῖνον ὑπὲρ τινὰ καὶ ἄλλην πόλιν, καὶ ἂν Κ. Σχλειμὰν μοὶ ἐπιτρέψῃ νὰ τὸ εἰπῶ, καὶ ὑπὲρ αὐτὴν τὴν Τροίαν εὐρυάγυιός, ἔχουσα πανταχοῦ σχεδὸν ὥραϊα ἐκ τετραγώνων πλακῶν, ἢ ἐκ συμβολῆς ψήφων μωσαϊκῶν, ἢ ἐξ ἀσφάλτου τὰ πεζοδρόμια, τὸ δὲ μέσον τῶν ὁδῶν ὁμαλὸν καὶ καθάριον, καὶ ἀμάξαις καὶ πεζοῖς εὐχαρίστως βατόν. Ὀφείλεται δὲ τοῦτο εἰς τὴν ἀγρυπνον ἐπιμέλειαν τῆς ἀρχῆς, ἥτις δὲν παύεται πανταχοῦ καὶ πάντοτε καταβρέχουσα, καὶ ἐπιδιορθοῦσα καὶ τὰ ἥκιστα δεόμενα διορθώσεως. Οὐδέποτε μοὶ συνέβη νὰ διαβῶ οἷαν δῆποτε ὁδὸν κατὰ τὴν δευτέραν ἢ τρίτην ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον, χωρὶς ν' ἀπαντήσω λόχον νυκτοβίων καθαριστῶν, οἵτινες, ὅταν οὐδένα ἐνοχλῶσιν, οὐδὲ παρακωλύουσι τὴν συγκοινωνίαν, σαροῦσι καὶ εὐπρεπίζουσιν ὁδὸν καὶ πεζοδρόμια διὰ τὴν ἐπαύριον. Ποσάκις δὲ ὅπου τὴν προτεραίαν εἶδον καλὴν τινὰ λιθόστρωτον, ἣν ἐφθόνουν διὰ πολλὰς τῶν ἡμετέρων ὁδῶν, τὴν ὑστεραίαν βλέπω ἀνασπωμένην αὐτὴν, καὶ ἀνασκαπτομένην, διότι πρέπει ἄλλο ἐντελέστερον σύστημα νὰ δοκιμασθῇ, καὶ τοὺς στρογγύλους λίθους διαδέχονται κύβοι, τούτους ἐνταῦθα ἢ ξυλίνῃ στρώσις, ἄλλαχοῦ ἢ σιδηρᾷ καὶ πάσας ἢ τῆς ἀσφάλτου, δι' ἧς αἱ ὁδοὶ γίνονται λεῖραι καὶ καθαραὶ, ὥς τὸ ἔδαφος αἰθούσης ὑποδοχῆς, καὶ ἐκλείπει ὁ ἐκκωφεύων θόρυβος ἐκ τῆς διελάσεως τῶν πυκνῶν ἀμαξῶν. Διατί, πολλάκις σκέπτομαι κατ' ἐμαυτὸν, νὰ μὴ στρώσωμεν καὶ τὰς ἡμετέρας ὁδοὺς δι' ἀσφάλτου, ἥτις ἀφθονος παράγεται ἐν Ἑλλάδι, καὶ τὸν μὲν χειμῶνα ἐστὶν ἀδιάβροχος, τὸ δὲ θέρος θὰ μᾶς ἀπήλλαττε τοῦ κλασικοῦ ἴσως, ὀχληροῦ ὅμως βεβαίως κο-

νιορτοῦ, καὶ προχειρότατα καὶ ἐπ' ἐλαχίστη δαπάνῃ ὅπου βλάπτεται διορθοῦται. Ἄλλ' εἶναι ἐφικτὴ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς; Εἰς τὴν ἡμετέραν θερμοκρασίαν δὲν ἀναλύεται, ἢ δύναται νὰ εὐρεθῇ ὀλιγοδάπανός τις μῖξις καὶ παρασκευὴ, δι' ἧς νὰ διορθοῦται τὸ ἄτοπον; Τὸ ἀγνοῶ, καὶ ἀκατάλληλος εἰμὶ ν' ἀπαντήσω· τοῦτο δὲ μόνον ἤξεύρω, ὅτι κατὰ τὴν πρῶτην εἰσαγωγὴν τῆς ἀσφάλτου ἐνταῦθα, πλεῖσται ἐνστάσεις ἠγέρθησαν, ἰδίως ὑπὸ τῶν ἀμαξηλατῶν, ὅτι εἰς τὸ ὑγρὸν ἐνταῦθα κλίμα αἱ ὁδοὶ γίνονται ὀλισθηραὶ, καὶ οἱ ἵπποι πίπτουσιν, ἐπὶ κινδύνῳ ζωῆς καὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων· ὥστε ἡ ἐπιτροπὴ τῆς ὁδοποιΐας ἐνόμισε καθήκόν τῆς, οὐχὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐπιβολὴν, ἀλλὰ νὰ ἐπιτείνῃ τὰς ἐπ' αὐτῆς μελέτας τῆς, καὶ εὗρεν ὅτι τὰ παράπονα ἦσαν φροῦδα, ὅτι ἂν πίπτωσιν οἱ ἵπποι, πταίουσιν οἱ ἀμαξηλάται καὶ οὐχὶ ἡ ἀσφαλτος, καὶ ἐπέμεινε, καὶ ἤδη πᾶσαι αἱ συνοικίαι, ὅσαι θέλουσι τὴν ἡσυχίαν των, ἀσφαλτον ζητοῦσι παρὰ τῆς δημοarchίας, καὶ αὕτη χορηγεῖ αὐτὴν κατὰ προτίμησιν ὅπου ὑπάρχουσι δημόσια ἀρχεῖα καὶ περὶ πάσας τὰς ἐκκλησίας.

Τοῦτο δὲ μ' ἐνθυμίζει, οὐχὶ ὡς παράδειγμα, ἀλλ' εἰς ἀντίθεσιν, ὅ,τι ἤκουσά ποτε διηγούμενον περὶ τοῦ ἡμετέρου δημοτικοῦ συμβουλίου τῶν Ἀθηναίων. Πρὸ ἐτῶν πολλῶν, κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ προϋπολογισμοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ ἄρθρον τὸ περὶ φωτισμοῦ, ὅστις ἐγένετο τότε δι' ἐλαίου, εἰς τῶν συμβούλων ἠρώτησεν ἂν δὲν ἐδύνατο νὰ γίνῃ σκέψις περὶ εἰσαγωγῆς καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσάν τῆς Ἑλλάδος τοῦ πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης ἐφηρμοσμένου ἀερίου· ἀλλ' ἐχλευάσθη ὡς ἀτοπολόγος καὶ μὴ πρακτικός. Δειλῶς δὲ παρατηρήσας ὅτι τὸ μόνον ὃ προτείνει ἐστὶ τὸ νὰ ἐξετασθῇ καὶ μελετηθῇ τὸ ἀντικείμενον, διότι οὐδ' αὐτὸς οὐδ' οἱ συνάδελφοί του τι περὶ αὐτοῦ ἐγνώριζον, δὲν εἰσηκούσθη καὶ ἡ πόλις

ἐξακολουθήσει δι' ἐλαίου φωτιζομένη, ἂν φωτισμός ᾖ ἐκεῖνο, μέχρις οὗ ὁ αὐτὸς κατόπιν εὐρέθη εἰς θέσιν νὰ πορισθῇ ἀπ' εὐθείας πληροφορίας, ἐφ' ᾧν ἐστηρίχθη ἐν τέλει τοῦ ἀερίου ἡ εἰσαγωγή. Τὸ κατ' ἐμὲ δὲ τοῦτο μόνον δύναμαι νὰ σ' ὑποσέθω, ὅτι ὁψέποτε μὲ ψηφίσητε δημοτικὸν σύμβουλον Ἀθηναίων, πρώτη φροντίς μου ἔσται νὰ προκαλέσω τὴν μελέτην περὶ τῆς ἀσφαλτώσεως τῶν ὁδῶν, φρονῶν ὅτι οὕτω καθήκον ἐκτελῶ καὶ δὲν βλάπτω. Καὶ ἂν τὸ δημοτικὸν συμβούλιον, οὗ ἔσομαι μέλος δὲν ψηφίσῃ τὴν πίστωσιν, θέλω καὶ κατορθώσῃ, πρὸς δοκιμὴν, ὁποῖα πρέπει νὰ γίνηται πάντοτε, νὰ τεθῇ καὶ ἀσφαλτος εἰς τὸ μικρὸν διάστημα τὸ διαίρου τὴν οἰκίαν σου ἀπὸ τὴν ἐδικήν μου. Ἐκεῖ κατοικεῖ ἡ Κυρία** (ὄχι κύρια ὀνόματα), καὶ ἂν συμπέσῃ νὰ κολλᾷς ἐνίοτε, δὲν θὰ παραπονεῖσαι. Ἄλλως τε τοῦτο, ἢ θὰ τὸ ἀρνηθῇς; σοὶ συμβαίνει ἐνίοτε καὶ χωρὶς τῆς ἀσφάλτου.

Ἄλλ' ἤδη ἄλλης τοπογραφίας. Ἐβαρύνθη βεβαίως νὰ τὴν ἀναγινώσκῃς ἀφ' οὗ ἐγὼ ἐβαρύνθην νὰ τὴν γράφω. Ἄν θέλῃς νὰ ἐξακολουθήσω περιηγούμενος διὰ σὲ τὸ Βερολίνον, θὰ μ' ἐπιτρέπῃς ν' ἀποδιδράσκω ἐνίοτε εἰς χώρας τερπνοτέρας, τὰς τοῦ κοινωνικοῦ ἢ διανοητικοῦ κόσμου καθ' ὅσον μοι εἰσὶ προσिताί.

Σήμερον ὅμως πρὸς τοῦτο οὐδ' ἔχω ἀνάγκην νὰ ἐγκαταλείψω ἔτι τὰς ὁδοὺς, διότι ἐν αὐταῖς ἐτελέσθη ἀρτίως μέγα καὶ πανηγυρικώτατον δράμα, περὶ οὗ δύο λέξεις: Τὴν 30^{ην} μαΐου καθ' ἡμᾶς ἐώρταζεν ὁ Αὐτοκράτωρ τὸν Χρυσοῦν γάμον του. Ἴσως τοῦτο σοὶ φανῇ πως αἰνιγματῶδες, ἂν ἤξεύρης μὲν ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ εἶναι ὑπερογδοηκοντούτης καὶ ἐνυμφεύθη πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν, ἀγνοῇς δὲ τὸ Γερμανικὸν ἔθος, καθ' ὃ, μεθ' ὠρισμένας χρονικὰς διαλείψεις, ἐορτάζεται τὸ μνημόσυνον τοῦ προτελεσθέντος γάμου, καὶ ἀργυ-

ροῦς μὲν γάμος λέγεται ὅταν τελεῖται μετὰ εἰκοσιπενταετίαν, χρυσοῦς δὲ μετὰ πεντηκονταετίαν, ἀδαμάντινος μετὰ ἐβδομήκοντα ἔτη, καὶ ὑπάρχει ὁ ξύλινος, ὁ χαλκοῦς, ὁ κασσιτέρινος, ὁ σιδηροῦς, διὰ βραχυτέρας ἢ μακροτέρας, εἰ δυνατὸν προθεσμίας, διὰ τοὺς φιλεόρτους καὶ ἀφιεμένους νὰ καθιστῶσι συνεχῶς τὸ δημόσιον μάρτυρα τῆς οἰκιακῆς αὐτῶν εὐδαιμονίας.

Τὴν 30^{ην} μαΐου λοιπὸν συνεπληροῦντο πεντήκοντα ἔτη ἀπὸ τῆς νυμφεύσεως τοῦ Αὐτοκράτορος μετὰ τῆς τότε νεαρᾶς ἡγεμονίδος τῆς Σαξωνίας. Ἀπὸ βαθέως δὲ ὀρθρου, ἐξ ὑψηλοῦ πύργου ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως, πάσης σημαιοφορούσης καὶ δαφνοστολίστου, ἀντήχησεν ὕμνος εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εὐλογίας ὑπὲρ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ζεύγους, καὶ ἀφύπνισε τοὺς κατοίκους, οἵτινες κατὰ μυριάδας ἐξεχύθησαν εἰς τὰς ὁδοὺς, καὶ ὡμοιάζον αὗται ποταμοὺς ἐφ' ὧν ἐφέροντο πυκνὰ ἀνθρώπινα κύματα.

Περὶ μεσημβρίαν δὲ, παρακολουθούμενοι ὑπὸ τῶν βασιλέων, ἀρχιδουκῶν, ἡγεμόνων, μεθ' ὧν συνδέονται διὰ συγγενείας, μετέβησαν ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ ἡ Αὐτοκράτειρα, εἰς τῶν ἀνακτόρων τὴν ἐκκλησίαν, καὶ κανονοβολισμὸς ἀνῆγγειλεν εἰς τὴν πόλιν ὅτι πρὸ τοῦ βωμοῦ ἐπανελήφθη ἡ εὐλογία, ἥτις πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν εἶχε συνδέσει τὸ εὐτυχὲς ζεῦγος. Μετὰ δὲ τὴν θρησκευτικὴν τελετὴν, εἰσῆλθον εἰς τὴν ἀπέραντον αἴθουσαν τῆς ὑποδοχῆς, τὴν Λευκὴν καλουμένην, καὶ ἐκεῖ, περισταμένου τοῦ πλήθους τῶν ἐστεμμένων συγγενῶν καὶ τῶν αὐλικῶν, ἐκάθησαν ἐπὶ θρόνων· ἐκάθησαν δὲ, διότι ὁ Αὐτοκράτωρ πρό τινων ἡμερῶν, κατ' αὐτὴν τὴν ἐπέτειον τῆς γενομένης κατ' αὐτοῦ κακούργου ἀποπείρας, ὀλισθήσας εἰς τὸ γραφεῖόν του, ἔπεσε καὶ ἐβλάβη κατὰ τὸ γόνυ, ὥστε δὲν ἐδύνατο νὰ ἴσταται ὀρθιος. Ἐκεῖ δὲ

παρήλασαν πάντες οἱ ἐπίσημοι ξένοι, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἐνάμεων, αἱ πρεσβεῖαι τῶν Γερμανικῶν χωρῶν, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ὑπηρεσιῶν, καὶ προσέειπον τῶν εὐχῶν τῶν τὸν φόρον. Ἀπήντησε δ' εἰς τινὰς κατ' ἐξαίρεσιν ὁ Αὐτοκράτωρ, ὡς εἰς τὸν Βισμάρκ καὶ τὸν Μόλτκε, μετὰ συγκεκινημένης εὐγνωμοσύνης, εἰς ἀναγνώρισιν τῶν ὅσων διεπράξαντο ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς κοινῆς πατρίδος ἐπὶ τῆς βασιλείας του.

Ἐκείθεν δὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν ζεῦγος, περιστοιχιζόμενον ὑπὸ φρουρᾶς τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, οἵτινες αὐτομάτως εἶχον ὀργανισθῇ εἰς λόχους καὶ τάγματα, διήλασε τὰς πολυανθρωποτέρας ὁδοὺς τῆς πόλεως, ὅπου τὸ συμπυκνούμενον πλῆθος ὑπεδέχθη τοὺς ἡγεμόνας του μετ' ἐνθουσιῶδων ἀνευφημιῶν· τὸ δ' ἐσπέρας οὐδεὶς πλὴν εἴ τις ἀγωνιῶν ἢ ἀνάπηρος ἔμεινε κατ' οἶκον, καὶ ἐξαίσιον ἦν τὸ θέαμα πασῶν τῶν ὁδῶν, αἵτινες ἐφαίνοντο ὡς φλεγόμεναι, καὶ τῶν ὄψεων τῶν οἰκιῶν, ἐφ' ὧν ἠκτινοβόλουν μυριάδες ἀστέρων, καὶ κατάφωτα στέμματα, σύμβολα, μονογράμματα. Ὑπὲρ πάσας δὲ τὰς οἰκοδομὰς διέπρεπεν ἡ τοῦ μελοδράματος, ἔξωθεν ἐπίχρυσος καὶ κατάφωτος, ἐντὸς δ' ἐγκλείουσα τὴν Αὐλὴν ἐν πάσῃ αὐτῆς τῇ πομπῇ, καὶ πάσας τὰς ἐπισημότητας, ξένας καὶ ἐγχωρίους, ἐν στιλβούσαις στολαῖς, προσκληθείσας νὰ ἰδῶσι τοῦ Σποντίνη τὴν Ὀλυμπίαν, ἥς ἤκουσα ὅτι ἦτο μεγάλης πολυτελείας ἡ παρασκευὴ, αἱ δ' ἐλληνικαὶ σκηνογραφίαι καὶ ἐνδυμασίαι τοιαῦται, ὥστε νὰ ἐφελκύσωσι καὶ τῶν δυσκολωτέρων ἀρχαιολόγων τὴν ἐπιδοκιμασίαν.

Ἀλλὰ τὸ καὶ ὑπὲρ τὰς σκηνογραφίας καὶ ὑπὲρ πᾶσαν τῶν παρασκευῶν τὴν λαμπρότητα ἐλκύον τὴν προσοχὴν τῶν θεατῶν κατὰ τὴν παράστασιν ταύτην, ἦτο ἡ εἰς αὐτὴν παρουσία τοῦ πρίγκηπος Βισμάρκ, ὅστις πρὸ ἐτῶν οὐδ' εἰς

θέατρον, οὐδ' εἰς συναναστροφὴν, οὐδ' εἰς τὰς ὁδοὺς ποτ' ἐφάνη, ὥστε κατήντησε καὶ ἐκ τῶν διπλωματῶν τινες ν' ἀμφιβάλλωσι περὶ τῆς ὑπάρξεώς του, καὶ νὰ ὑποπτεύωσιν ὅτι τὸ ὄνομά του ἐστίν, ὡς τὸ τοῦ Θησέως ἢ Ἡρακλέους, ἐν τῶν περιληπτικῶν ἐκείνων ἃ πολλάκις ἐπένθησε τῶν σκοτεινῶν χρόνων ἡ ἱστορία. Ἀλλ' ἐκεῖ ἦτο φαιδρὸς, προσηνής, ὁμιλητικὸς, ἐν σαρκὶ καὶ ὀστέοις, ὥστε ἡ ὑπαρξὶς καὶ ἡ ταυτότης του δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀμφισβητηθῇ. Τὸ δὲ πλήρωμα τῶν ξένων ἡγεμόνων ἐλησμόνει τὴν Ὀλυμπίαν, ἐνατενίζον πρὸς τὸν Ὀλύμπιον.

Ἐξηκολούθησαν δὲ καὶ τὴν ἐπαύριον αἱ αὐταὶ ἐορταὶ λήξασαι τὸ ἐσπέρας εἰς τρισμέγιστον δεῖπνον μετὰ μουσικὴν συμφωνίαν εἰς τὴν Αὐλήν. Καὶ ταῦτα μὲν, ὡς μὴ αὐτόπτης, οὔτε δύναμαι, οὔτε ἐνδιαφέρον νομίζω νὰ περιγράψω, ἐν ὅμως ἔτι δὲν πρέπει νὰ παραλείψω, ὅτι ἰδιῶται, κοινότητες, πόλεις, πάντες ἐξητοῦντο τὴν ἄδειαν νὰ προσφέρωσιν εἰς τὴν περίστασιν ταύτην δῶρα εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, διότι δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχη καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην ἡγεμῶν εἰς ἀνώτερον βᾶθμον ἀπολαμβάνων τὴν λατρείαν, τὸ σέβας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν λαῶν του· ὁ δ' ἀπήντησεν ὅτι οὐδὲν δέχεται δῶρον, πλὴν εἴ τι ἤθελε προσαχθῇ ὑπὲρ σκοπῶν ἀγαθοεργῶν. Εἰς τὴν ἀληθῶς δὲ βασιλικὴν ταύτην ἀπόφασιν ὀφείλεται ἡ δι' ἑκατομμυρίων ἱδρυσις ἢ ὑποστήριξις ὀρφανοτροφείων, γεροντοκομείων, πτωχοκομείων καὶ παντοίων ἄλλων φιланθρωπικῶν ἱδρυμάτων, ἅτινα εὔχονται νὰ ἰδῶσι καὶ ἀδαμαντίνους τοὺς γάμους τοῦ φιλολάου μονάρχου.

Ἐν Βερολίνῳ, τῇ 10 Ἰουνίου 1879.

Γ'.

Φίλτατε,

Σοὶ εἶπον, νομίζω, ὅτι ἡ πόλις τοῦ Βερολίνου, ἀναλόγως τῆς αὐξήσεως τῆς τύχης καὶ περιωπῆς τῆς Πρωσίας, ἠϋξήσε καὶ αὕτη. Ἐγένετο δὲ κατὰ τοσαύτας διαστάσεις ἡ ἀαυξήσις, ὥστε ὅτε κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους 1878 ὁ Αὐτοκράτωρ ἐδέχετο τοὺς ἐν τέλει, παρουσιασθεῖς καὶ ὁ δήμαρχος τῆς πρωτευούσης, ὁ νῦν ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν, μετὰ τῶν συγχαρητηρίων εὐχῶν του τῷ ἔφερε καὶ τὴν εὐάρεστον ἀγγελίαν, ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως εἶχεν ὑπερβῆ τὸ ἑκατομμύριον. « Ἀξιόλογος εἶναι ἡ ποσότης, ἀπεκρίθη μειδιῶν ὁ Αὐτοκράτωρ· ἀλλ' ἡ ποιότης; . . . » Εἰς τὴν ἐρώτησιν δὲ ταύτην ἀπήντησαν ἐντὸς τοῦ ἔτους δύο βδε-λυραὶ βασιλοκτονίας ἀπόπειραι.

Ἡ δ' ἐπέκτασις ἐγένετο κατὰ πάσας μὲν τὰς διευθύνσεις, πρὸ πάντων δὲ πρὸς μεσημβρίαν, πρὸς ἣν τὸ Βερολῖνον δύο ἐξέτεινε μακροὺς βραχίονας, μέχρῃς οὐ δι' ἀμφοτέρων συνέλαβεν ἑτέραν πόλιν, τὴν Σαρλοττεμβούργην, καὶ ἐντὸς τῆς βαθείας ἀγκάλης των ἐνέκλεισεν ἀπέραντον παράδεισον, τὸν καλούμενον *Θηρίων ἢ Ζώων κῆπον*. Ἐχει δὲ οὗτος ὠρῶν διαστάσεις, καὶ ἔστι τὸ πλεῖστον φυτευτός· δι' ὃ καὶ ὅτε ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου ἔλεγε πρὸς τινὰ τῶν ἡμετέρων ἐνταῦθα, ὅτι ἡ Πρωσία δὲν ἔχει ὠραία δάση ὡς τὰ τῆς Ἑλλάδος, « λαμπρὰ εἰσὶ τῷ ὄντι τὰ ἡμέτερα, εἶπεν ἐκεῖνος, ἀλλὰ τὰ ἐνταῦθα κινοῦσι μᾶλλον τὸν θαυμασμόν μου, διότι ἐκεῖνα μὲν παρήγαγεν ὁ Θεὸς, ταῦτα δὲ ἡ ἀνθρωπίνη φιλοπονία. » Ἀληθῶς δ' ἐκπλήττομαι ὅτε βλέπω τὴν ἀχανῆ ταύτην ἑκτασιν περιεπομένην καὶ καλλιεργουμένην μετὰ μείζονος ἐπιμελείας ἢ ὅσην σὺ, τῶν ἀνθέων ὁ φίλος, κατέ-

βαλές ποτε εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ πηχυαίου σου κηπαρίου ὑπὸ τὰ παράθυρά σου. Συνεχέστατα εἰς τοὺς περιπάτους μου ἀπαντῶ ὑπὸ τὰς σκιάς τῶν δένδρων παρατεταγμένους λόχους οὐχὶ στρατιωτῶν, ἀλλὰ νυμφῶν, αἵτινες, ἀντὶ ὅπλων φέρουσαι σκεύη κηπουρικὰ, σκαλεύουσιν, ἀρδεύουσι, θερίζουσι, καθαίρουσιν εἰς πᾶσαν γωνίαν τοῦ κήπου. Ἄλλ' ὅποιαι νύμφαι! Πόσον ἀπέχουσαι τῶν τῆς ἰλαρᾶς ἡμετέρας μυθολογίας! Πέρυσιν, εἰς τὴν ἐτησίαν καλλιτεχνικὴν ἔκθεσιν τοῦ Βερολίνου, ὑπῆρχε καὶ εἰκὼν ζωγράφου ὀνομαστοῦ, τὰς ζυθοτραφεῖς ταύτας ὁπαδοὺς τῆς γερμανῆς Δήμητρος παριστῶσα. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐθαύμαζον αὐτὴν διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν τῆς ἀξίαν· ἀλλ' ἐγὼ ὅστις ταύτην δὲν δύναμαι νὰ ἐκτιμήσω, καθ' ὃ μὴ καλλιτέχνης, καὶ παρὰ τῆς τέχνης ἐν ἀπαιτῶ, νὰ μὲ τέρπη, ἐκείνη ἡξεύρει πῶς, καὶ νὰ μοὶ δεικνύῃ τι εὐαρεστότερον ἀφ' ὅ,τι βλέπω καθ' ἐκάστην καὶ ἄνευ αὐτῆς, ἀπέστρεψα μετ' ἀηδίας τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῆς εἰκόνης, διότι μοὶ παρίστα γραίας ρυπαράς, ρακοφόρους καὶ ἀγενῶς δυσειδεῖς. Καὶ ὁ μὲν συνοδεύων με, ζωγράφος τὸ ἐπάγγελμα, μοὶ ἐξήγει ὅτι ὑπάρχει καλλιτεχνικὴ σχολή, ἡ πραγματικὴ λεγομένη, διότι προτίθεται νὰ παριστᾷ τὰ ἀντικείμενα πραγματικῶς ὅποια εἰσὶ, καὶ ὅτι τῆς σχολῆς ἐκείνης ἐστὶ καὶ ἡ προκειμένη εἰκὼν ἀξιόλογον προϊόν· ἀλλ' ἐγὼ τῷ ἀπεκρινόμενῳ ὅτι, ἂν ὑπάρχῃ τοιαύτη σχολή, ἐγὼ δὲν τὴν ἔπλασα, οὐδ' εἶμαι ὑπόχρεως νὰ βλέπω τὰς παραστάσεις αὐτῆς ὅταν δυσάρεστα παριστῶσιν, ὡς δὲ πρὸς τὴν μίμησιν, ὅτι δικαίῳ τὸν συμπατριώτην μου Σπαρτιάτην, ὅστις ἤρνεϊτο ν' ἀκούσῃ τὸν μιμούμενον φωνὴν ἀηδόνης, διότι, ἔλεγεν, « αὐτᾶς ἄκουκα ». Ἐστὶ δὲ τῷ ὄντι ἡ εἰκὼν αὕτη τῆς σχολῆς τῆς πραγματικῆς, διότι παριστᾷ τὰ πράγματα, τὰς εὐγενεστέρου ὀνόματος μὴ ἀξίας ἐκείνας γυναῖκας, ἀλη-

θῶς τοιαύτας, ὅποῖαι εἰσὶν, ἀπαισίους τὴν ἀσχημίαν καὶ τὴν ρυπαρότητα. Ἄλλ' οὐχ ἤττον εὐγνωμονῶ αὐταῖς, διότι εἰσὶν αἱ ἐργάτιδες τῆς ἀκμαίας καλλονῆς τοῦ ἐξαισίου τούτου παραδείσου, θαυμάζω δ' ἐν αὐταῖς καὶ τοῦ δήμου τὴν πρόνοιαν, ὅστις νομίζων ὅτι ἀναγκαῖον εἶναι καὶ νὰ διατηρῇ ὅ,τι ἀπαξ ἐφύτευσε, χορηγεῖ συγχρόνως καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐργασίαν καὶ πόρον ζωῆς εἰς πλῆθος πενομένων οἰκογενειῶν.

Φαντάσθητι ἄλσος ἀτελεύτητον δένδρων συμπεφυτευμένων παντὸς γένους, σχήματος καὶ χρωματισμοῦ. Ἄλλα κυρτοῦνται εἰς εὐρεῖς θόλους μεγαλοπρεπεῖς, ἄλλα δ' αἵρουσιν εὐθυτενεῖς τὰς κορυφάς των εἰς εὐθαλεῖς πυραμίδας· νῦν μὲν ἀποτελοῦσι δενδροστοιχίας μακράς, ἃς στεγάζουσιν οἱ κλάδοι των συναντώμενοι, νῦν δὲ συμπυκνούμενα διαχέουσι σκότος περὶ τὰς ρίζας των καὶ ἀλλαχοῦ ἀραιότερα, ἐπιτρέπουσιν εἰς τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας νὰ παίζωσιν ἐπὶ τῆς χλόης μετὰ τῶν ὀρχουμένων σκιῶν τῶν φύλλων των. Τινὰ κλίνοντα ἐρωτικῶς κατοπτρίζονται εἰς τοὺς μεταξὺ τῶν ἀνθέων διελισσομένους βραχίονας τῆς Σπραΐης, ἥτις ἐνταῦθα ἐστὶ διαυγής, καὶ διαπλέεται ὑπὸ κύκνων ὑπερηφάνων· πολλοῦ δ' ἀποσυρόμενα, ἢ μετ' ἀνθηρῶν θάμνων ἐναλλασσόμενα, ἀφίνουσιν ἀναπεπταμένας ἐκτάσεις, χαριεστάτας τὴν θέαν, καὶ τοσοῦτον ἐστὶν ἔντεχνος ἡ ποικιλία καὶ διάθεσις τῶν συμπτωμάτων τούτων, ὥστε νομίζεις ὅτι βλέπεις εἰς αὐτὴν προῖόν τῆς τύχης μᾶλλον ἢ τῆς τέχνης. Ἀξιοθαύμαστον δ' ἐστὶ, καὶ οἷον οὐδαμοῦ τοιοῦτο εἶδον, τὸ θαλλερὸν καὶ ὄντως σμαράγδινον χρῶμα τῆς χλόης ἐνταῦθα κατὰ τοὺς μῆνας τοὺς ἔαρος, ὀφειλόμενον, ὡς ἔμαθον, ὡς καὶ ἡ ταχεῖα καὶ γενναία φυτικὴ βλάστησις, εἰς τὸ ὑπὸ πᾶν τὸ πεδῖον τοῦ Βερολίνου διηθούμενον καὶ ἀφανῶς διαρρέον ὕδωρ

ὑπὸ τὴν ἄμμον, ἥτις ἄλλως θὰ καθίστα τὴν χώραν ταύτην ἐφάμιλλον τῆς Σαχάρας.

Ἄς σοὶ ἀρκέσωσι ταῦτα. Μὴ ἀπαιτῆς νὰ σοὶ περιγράψω λεπτομερέστερον τὴν καλλονὴν τῶν ἐκστάσεων τούτων, αἵτινες φαίνονται ὡς κεκαλυμμένοι ὑπὸ πλουσίου ὀλοσηρικοῦ, τὴν πολυτέλειαν τῶν ἀνθέων ἢ κηπευτῶν ἢ αὐτοφυῶν, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ θέρους, ὅτε θάμνοι καὶ δένδρα εἰσὶ τεράστια ἀνθοδέσμαι, τὰ μαγευτικὰ ἀρώματα ἃ ἀποπνέουσιν αἱ ἀκακίαι, αἱ φιλύραι, καὶ μυρία ἄλλα εἶδη εὐωδεστάτων φυτῶν, τοὺς ὑπὸ τὰς σκιάς χαριέντως ἐλισσομένους περιπάτους, οὓς κοσμοῦσι γλυπτικὰ ἔργα καὶ ἔδραι προσκαλοῦσαι εἰς ἀνάπαυσιν καὶ εἰς ρεμβασμούς. Εἰμὶ ἀδέξιός εἰς τὸ στομφῶδες περιγραφικὸν ὕφος τῶν λυρικῶν ἡμῶν ποιητῶν (ἐννοῶ τινῶν ἐξ αὐτῶν), καὶ οὐδεμίαν ὄρεξιν ἢ ἐλπίδα ἔχω νὰ τοῖς ἀμφισβητήσω τὸν στέφανον τοῦ διαγωνισμοῦ. Ἔδωκα νύξιν εἰς τὴν φαντασίαν σου. Ὅ,τι αὕτῃ πλάσῃ θὰ εἶναι καλῆτερον καὶ ἀληθέστερον ἀφ' ὅ,τι ἐγὼ δύναμαι σωρεύων λέξεις πεφυσημένας.

Ἄλλ' ὁ παράδεισος οὗτος ἔχει, πλὴν τοῦ φυτικοῦ κάλους του, καὶ ἄλλα δικαιώματα εἰς τὸν τοιοῦτον χαρακτηρισμόν. Ὅταν περὶ τὸ ἐσπέρας, εἰς σκέψεις παραδεδομένος, διέρχῃσαι τὰς μονήρεις, ἐνίοτε ὁμῶς καὶ τὰς πολυανθρώπους αὐτοῦ ἀτραπούς, οὐ σπανίως, συνεχέστατα μάλιστα, συμβαίνει ν' ἀπαντᾷς τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐάν, ἢ γνησίους μᾶλλον ἐκείνων ἀπογόνους, βαδίζοντας βραδέως ἐμπρός σου ὑπὸ τὰ πυκνὰ φύλλα, ἢ εἰς τὰ ὑπόσκια ἐδώλια καθημένους ἐν τρυφερᾷ περιπτύξει, ὡς ἦσαν οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, ἀφ' οὗ ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ πρωτοπλάστου ἐξήχθη τὸ ἄριστον καὶ φίλτατον αὐτοῦ ἥμισυ.

Ὑπάρχουσι δὲ καὶ περιστάσεις καθ' ἃς ἔτι ἐγγυτέρα ἐστὶν

ἡ ἀναλογία πρὸς τοὺς πρωτογενεῖς τοῦ παραδείσου κατοίκους. Καθ' ἕκαστον θέρος, ἐπὶ τῶν θερμότερων νυκτῶν, ἡ ἀστυνομία ἐπιχειρεῖ εἰς τοὺς μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένους μυχοὺς καὶ διαδρόμους τοῦ Βερολινείου παραδείσου τὴν κατὰ δάσος ἔρευναν, ἢ ἀνθρωπηλασίαν, καὶ πολλάκις εἰς τὴν ἐπὶ κλησιν αὐτῆς « Ἀδάμ ποῦ εἶ ; » ἐμφανίζονται Ἀδάμτινες, ἐσταλμένοι ἔνιοι ὡς ὁ πρῶτος ἐκεῖνος πρὶν ἢ ἀνακαλυφθῇ ἡ συκῇ, ἄνδρες λάτρες τῆς ἐλευθέρας φύσεως, προτιμῶντες τὴν ὁροσερὰν αὔραν τῆς νυκτὸς ἀπὸ τοῦ πνιγηροῦ καὶ ἐνοίκιον ἀπαιτοῦντος ἀέρος τῶν δωματίων, τὴν χλόην θέλοντες κλίνην, προσκεφάλαιον τὴν ρίζαν τῶν δένδρων καὶ τὸ φύλλωμα αὐτῶν στέγην, ἢ καὶ ἄλλους ἔχοντες λόγους ἵνα προκρίνωσι τὰς πυκνὰς σκιάς ὑπὲρ τὸ ὀχληρὸν φωταέριον. Ἀλλ' ἡ ἀστυνομία, πεζὴ ὡς πᾶσα ἀστυνομία, ἀκόμη καὶ ὅταν εἶναι ἔφιππος, μὴ ἐκτιμῶσα τὰς αἰσθηματικὰς ταύτας διαθέσεις, συλλαμβάνει τοὺς εἰδυλλιακοὺς τούτους ποιητὰς, καὶ, καθ' ἃ εὐρίσκει τεκμήρια ἵνα ἐκτιμήσῃ τοὺς λόγους τῶν νυκτικῶν ἐκείνων πλανήσεων, φιλοξενεῖ αὐτοὺς ἢ εἰς τὰς φυλακὰς, ἢ εἰς τὰ φιλανθρωπικὰ καταγώγια τῶν ἀστέγων, εἰς ταῦτα δ' ἐπὶ δύο μόνας νύκτας, ἵνα ἐν τῷ μεταξὺ εὗρωσιν ἐργασίαν.

Τώρα ἴσως περιμένεις νὰ σ' εἰπῶ καὶ τίνος φύσεως ἢ εἶδους εἰσὶ τὰ θηρία καθ' ἃ ἐκλήθη ὁ τῶν θηρίων ἢ Ζώων κῆπος. Μὴ περίμενε. Ὀνομάζεται θηρίων κῆπος ὡς ὁ *lucus a non lucendo*. Ἀλλὰ ζῶα εἰς αὐτὸν δὲν ὑπάρχουν, πλὴν τῶν ποικίλων πτηνῶν, ὧν τὰ ἄσματα ζωογονοῦσι τὰ ἄλση, καὶ πλὴν τῶν ἀνθρώπων περὶ ὧν ἀνωτέρω. Πρότινος ἐφαίνοντο ποῦ καὶ ποῦ τινὲς ζωηροὶ σκίουροι ἀναρριχώμενοι εἰς τὰ δένδρα. Ἀλλ' ὑπῆρχε πόλεμος ἀκήρυκτος μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν πτερωτῶν κατοίκων τῶν κλάδων, ὧν

τὰ μικρὰ τετράποδα ἐπεβουλεύοντο τὰς φωλεὰς καὶ κατέστρεφον τὰ ὠά. Οἱ παῖδες τοῦ Βερολίνου συνεμάχησαν μετὰ τῶν πτηνῶν, ἡ δὲ ἀστυνομία, μάρτυς τῆς εἰς ταῦτα γινομένης πανωλεθρίας, ἔκρινεν εὖλογον νὰ τηρήσῃ ἔνοπλον οὐδετερότητα. Οὕτως ἐντὸς ὀλίγου τὸ γένος τῶν σκιούρων ἐξέλιπεν.

*Ἄν ὁμῶς θηρία δὲν ὑπάρχωσιν εἰς τὸν κῆπον τῶν θηρίων, ὑπάρχωσιν ἀλλαχοῦ, καὶ πολλὰ, καὶ ἐπιμελῶς τρεφόμενα, εἰς τὸν Ζωολογικὸν λεγόμενον κῆπον. Εἰς αὐτὸν, ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀποκοπέντα, καὶ πολλὴν ἐπίσης ποικιλίαν καὶ ἔκτασιν ἔχοντα, διαιτῶνται, κατὰ τὰ ἴδια ἕκαστον ἦθη, ἂν οὐχὶ πάντα, ἀλλὰ τὰ ἐπισημότερα τῶν μαστοφόρων, τῶν πτηνῶν, τῶν ἐρπετῶν καὶ τῶν ἀμφιβίων. Εἰς μεγάλην, ἐντὸς περιστυλον καὶ κατὰ τὸ κέντρον κατὰφυτον αἰθουσαν ζῶσι πάντα τῶν ἐλάφων τὰ εἶδη, ἔχοντα καὶ ἔξω εὐρὺν περίβολον, εἰς ὃν πλανῶνται ἐν ἡμιελευθέρᾳ καταστάσει ὑπὸ τὰ δένδρα. Ἐντὸς τελμάτων ἐντρυφῶσιν οἱ βούβαλοι καὶ ὁ ἄγριος καὶ δασὺς Ἀρώχ. Οἱ Καγκαροῦ κατ' ἀναστήματα διηρημένοι, σκιρτῶσιν ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν των, ἐν τῇ φυσικῇ πῆρᾳ τῆς γαστέρος των στεγάζοντες τὰ παιδία των. Οἱ ἐλέφαντες καὶ ρινόκεροι κατοικοῦσι βασιλικῶς εἰς κατάγραφον καὶ κατάχρυσον ἰνδικὴν παγόδαν· ὁ τῶν λεόντων κλωδὸς ἐγκλείει, πρὸς χρῆσιν τῶν ἐνοίκων του, βράχους καὶ σπήλαια, καὶ εἰς δεξαμενάς ἐλευθέρως πλέουσιν ὁ δυσειδὴς ἵπποπόταμος, εἰς ὃν Ἑλλήν περύσιν ἐκόμισε φίλην σύζυγον ἐκ τῶν ἐλῶν τῆς Ἀβυσσινίας, καὶ ἐν βαθεῖ ὕδατι ὁ θαλάσσιος λέων, « δράκων οὗτος ὃν ὁ Θεὸς ἔπλασεν ἐμπαίζειν αὐτῇ », καὶ ὅστις, ὅταν ἐξάγῃ τὴν κεφαλὴν του τοῦ ὕδατος, καὶ περιφέρων τοὺς ωραίους νοήμονας ὀφθαλμούς του, ὠρύηται φοβερόν, νομίζεις ὅτι βροντᾷ καταιγίς, καὶ

καταπνίγεται ἡ φωνὴ τῶν χερσαίων του ἀδελφῶν, καὶ πάντων τῶν ἄλλων φωνητικῶν κατοίκων τοῦ θηριοτροφείου. Δις ὁμῶς τῆς ἐβδομάδος ἀντηχοῦσιν ἐνταῦθα ἕτεροι τόνοι, οἵτινες κατασιγάζουσι καὶ αὐτοὺς τοὺς τοῦ θαλασσίου λέοντος, καὶ ἔχουσι τὴν δύναμιν νὰ ἐλκύωσιν ἐνταῦθα τοὺς πλείστους τῶν κατοίκων τοῦ Βερολίνου, μάλιστα τὸ καλὸν φύλον. Καὶ δὲν ἤξεύρω μὲν τίνα ἐντύπωσιν ἀποτελοῦσιν ὁ Βάγνερ καὶ ὁ Βεθόβεν ἐπὶ τῶν τίγρεων καὶ ἐπὶ τῶν λεόντων, ἀλλ' αἱ τιθασσαὶ δίποδες τίγρεις τοῦ Βερολίνου συρρέουσι πρὸς ἀκρόασιν αὐτῶν κατὰ μυριάδας.

Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὸ περιεργότερον τῶν ζώων μένει πάντοτε . . . ὁ ἄνθρωπος. Ποτὲ τόση συνώθησις δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν ζωολογικὸν κήπον, ὥς ὅτε ἐκτίθεται ἄνθρωπος. Τοιοῦτοι πρό τινος χρόνου ἐχομίσθησαν ἐνταῦθα Νουμίδαι, μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων, καὶ καμήλων, καὶ ἀγελῶν μικρῶν ἐλεφάντων, ρινοκέρων καὶ ἵπποποτάμων, οἵτινες εἶχον σχεδὸν μεταβληθῇ εἰς κατοικίδια ζῶα. Ἐν ᾧ ἱστάμην παρὰ τὰς σανίδας τοῦ περιβόλου των, εἷς μικρὸς ἐλέφας, οὐχὶ μέγαλείτερος μόσχου, προσελθὼν εἰσήγαγε μετὰ πολλῆς οἰκειότητος τὴν προβοσκίδα του εἰς τὸν κόλπον τοῦ ἐπενδύτου μου, καὶ ἐζήτηι νὰ εὖρη ζάχαριν ἐν αὐτῷ ἢ ἄλλο τι κλοπιμαῖον. Οἱ δὲ ἄνδρες διήλαυνον ἐπὶ τῶν καμήλων των ἀπὸ ρυτῆρος, ἢ ὠρχοῦντο τὸν ἄγριον ἐπιχώριον αὐτῶν πυρρίχιον, καὶ τινες αὐτῶν, ἔχοντες τοὺς χαρακτῆρας ὠραίως κανονικοῦς, καὶ τὰς γυμνάς προτομάς ὁμοιαζούσας χαλκῶν Ἀπολλώνων, εἴλκυον τὴν προσοχὴν τῶν κυριῶν ὅσαι εἶχον τὸ καλλιτεχνικὸν αἶσθημα μᾶλλον ἀνεπτυγμένον, καὶ πολλάι τοῖς ἔδιδον, πλὴν τοῦ φίλου αὐτοῖς καπνοῦ, καὶ καρπῶν, καὶ πλακούντων, προσέτι καὶ κέρματα, ἃ αὐτοὶ ἔσπευδον νὰ ἐναποθέτωσιν εἰς τὸ ταμεῖον αὐτῶν, ὅπερ ἐστὶν ἡ

κορυφή τῆς πυκνῆς καὶ οὐλῆς καὶ εἰς ὑψηλὸν κρώβυλον ἀναδεδεμένης, μετὰ παχέως δ' ἀλείμματος ἀηδῶς κεχρισμένης κόμης. Οὐδ' αὐτοὶ δ' ἦσαν ἀγνώμονες πρὸς τοὺς εὐγενεῖς τρόπους τῶν Κυριῶν, καὶ πολλὰς, τὰς συνεχῶς ἐπανερχομένας, καὶ, τὸ περίεργον, τὰς ὠραιότερας, τὰς ἐγνώριζον κατ' ὄνομα, καὶ τὰς ἐκάλουν ἅμα τὰς ἔβλεπον, καὶ μεγάλην χαρὰν ἐξέφραζον ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει των.

Τούτους διεδέχθησαν Λάπωνες, ἰσχνοὺς, ρικνοὺς ἀσχήμους Ρώσους χωρικοὺς ὁμοιάζοντες. Τὸ δὲ περιεργότερον αὐτῶν ἦσαν οἱ λάμαι των, καὶ τὸ ὅτι, τὰ παχέα δερμάτινά των ἐνδύματα περιβεβλημένοι, ἐν μηνὶ Ἀπριλίῳ, εὕρισκον ὅτι τὸ κλίμα τοῦ Βερολίνου εἶναι . . . ψυχρόν!

Μετὰ δὲ τοὺς Λάπωνας ἐκομίσθησαν Παταγόνες, καὶ μετ' αὐτοὺς Ζουλοῦ, περὶ ὧν ὁμῶς ὑπῆρξαν ὑπόνοιαι ὅτι ἡ πάτριος γλῶσσά των ἐστὶν ἡ χυδαία γερμανικὴ. Ἀλλ' ὁ κύριος Βιρχόφ κατεμέτρησε τὰ κρανία των, καὶ τοὺς ἐκήρυξε γνησίους συντοπίτας τῶν φονέων τοῦ Ναπολέοντος, αἰχμαλώτους, ἴσως τοὺς μόνους αἰχμαλώτους, τῶν Ἀγγλων.

Ἐν γένει δὲ, οὐδέποτε ὁ ζωολογικὸς κῆπος τοσοῦτον πλουτεῖ, ὥς ὅτε ἔχει νὰ ἐκθέτῃ ἀνθρώπους. Δὲν ἔχετε τινὰς νὰ τῷ στείλετε; . . .

Ἐν Βερολίῳ, τῇ 20 Ἰουνίου 1879.

Δ'.

Φίλτατε,

Ἐσχάτως, ὅτε σὲ περιήγαγον εἰς τὸν ζωολογικὸν κῆπον, ὅπου συναντῶνται ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων, πάντα τὰ ἄδοντα, βοῶντα, κεκραγότα καὶ λέγοντα, μίαν ἴσως ἔλλει-

πριν αὐτοῦ παρετήρησας, ὅτι οὐδὲν σοὶ εἶπον περὶ τῶν ἀφώ-
 νων ἰχθύων καὶ ἐν γένει περὶ τῶν ἐνύδρων. Τούτου δὲ λόγος
 ἐστὶν ὅτι ταῦτα ἀλλαχοῦ ἔχουσι τὴν ἐπίσημον δίαιτάν των.
 Ἴσως νομίσης ἐντὸς τῆς Σπραίης; Παντάπασιν· ἀλλ' ὅπου
 ἡ ἀριστοκρατία καὶ τὸ μέγα ἐμπόριον, ὑπὸ τὰς Φιλύρας.
 Ἐκεῖ εἰσῆλθον εἰς οἰκίαν ἰδιωτικὴν, ἀνέβην συνήθη κλίμακα
 μαρμαρίνην, ἣτις οὐδόλως προανήγγελλεν ὅ,τι ἔμελλον νὰ
 ἰδῶ. Ἀλλ' ἡ κλίμαξ μὲ ἔφερεν εἰς εὐρὺν διάδρομον, ἄνω-
 θεν φωτιζόμενον, ὅπου ἐκατέρωθεν, ὀπίσω παχέων ὑέλων,
 διαιτῶνται οἱ φοβερώτατοι ὄφεις, ὕδραι, δράκοντες, σισφιγ-
 κτῆρες ἢ κροταλῖται, συνήθως ὅμως κοιμώμενοι, διότι δὲν
 ἔχουσι τι καλῆτερον νὰ κάμωσιν, ἢ ἐνίοτε νωθρῶς σύρον-
 τες τὰς ὀγκώδεις των ἑλικας, ἵνα συλλάβωσι τὸν ἐπτοημέ-
 νον μῦν ἢ τὸ ἑξαλλον ἐκ φόβου στρουθίον, ὃ ὁ φύλαξ εἰς-
 ἄγει εἰς τὸν θανατηφόρον κλωβόν, καὶ παραδίδει ὡς πρό-
 γευμα εἰς τὴν ἀδρανῇ ὀρεξίν των.

Ἐκεῖθεν δὲ κατέβημεν εἰς μεγίστην στρογγύλην αἵθου-
 σαν, κατοικουμένην ὑπὸ μετοίκων τῶν ἄλλων ζωϊκῶν βα-
 σιλείων, ὑπὸ σπανίων πτηνῶν καὶ ἀεικινήτων πιθήκων.
 Ἐδῶ δὲ συνέδεσα γνωριμίαν καὶ μετὰ τοῦ περικλεοῦς Γο-
 ρίλλα, περὶ οὗ πέρυσιν ἀντήγει πᾶσα ἡ εὐρωπαϊκὴ δημο-
 σιογραφία, τὰς ὁδοιπορίας του εἰς τὰς πρωτεύουσας τῆς
 Εὐρώπης ἐπισημότερον ἀναγγέλλουσα ἢ τὰς τῶν ἡγεμονο-
 παίδων. Καὶ ὥραϊος μὲν δὲν ἦτον· ὅλον τὸ ἐναντίον μάλι-
 στα. Ἀλλ' ἡ ζωηρότης καὶ ἡ χάρις τῶν κινημάτων του
 ἦσαν ἐπαγωγόταται ὅταν ἔπαιζε μετὰ μεγάλου κυνός, τοῦ
 ἐπιστηθίου του φίλου, ἢ μετὰ μικροῦ παιδίου, πρὸς ὃ εἶχεν
 οἰκειωθῇ, ἢ ὅταν ἐρρίπτετο εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ φύλακός
 του καὶ τὸν κατεφίλει ἐπὶ τῶν δύο παρειῶν. Ἀπέθανε δ' ἐκ
 τῆς ἐπηρείας τοῦ κλίματος, νήπιον ἔτι, πρὸς πολλὴν θλι-

ψιν τῶν θαυμαστῶν του καὶ τῶν φυσιοδιφῶν, οἵτινες πρῶτον τοῦτον εἶδον καὶ ἐσπούδασαν ἐν Εὐρώπῃ ζῶντα ἀνθρωποπήθικα, πρὸς σωτηρίαν ὅμως ἴσως τοῦ φύλακός του, εἰς ὃν ὀλέθρια ἡδύναντο ν' ἀποβῶσιν αἱ περιπτύξεις ἐκεῖναι, ἂν τὸ νευρῶδες βρέφος ἡῤῥξανεν εἰς τὰς διαστάσεις καὶ τὴν ὑπερῆράκλειον ρώμην τοῦ ἀρτίου Γορίλλου.

Δευτέρα καταβάθρα μᾶς ἔφερεν εἰς ὑπόγειον λίμνην, ὑπὲρ ἣν εἰς οὐ μικρὸν ὕψος κρέμανται μέλανες βράχοι, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀψόφως ἐπέτων καὶ δυσοιώνως ἔκρωζον νυκτόβια ὄρνεα· εἰς δὲ τὸν πυθμένα ἐν ἀμυδρῷ φωτὶ ἐκινουῦντο γελῶναι, φῶκαι καὶ κροκόδειλοι.

Ἀπὸ τῆς λίμνης δὲ ταύτης σύριγξ σκοτεινὴ εἰσδύει βαθέως, ἐλίσσομένη ὑπὸ τοὺς βράχους. Εἰς δὲ τὰ πλευρὰ αὐτῆς ἀνοίγονται μεγάλαι φωτεινὰ ὀπαί, ὡς μαγικαί τινες διόψεις εἰς τὰ θαύματα τοῦ βασιλείου τοῦ Ποσειδῶνος. Ἐκεῖ ἰχθῦς, ἀπὸ τῶν μικροσκοπικῶν μέχρι τῶν ὑπεροργιαίων, ἐκεῖ μαλάκια παντοῖα καὶ ὀστρακόδερμα, ὁ μικρὸς κομψὸς θαλάσσιος ἵππος καὶ ὁ κάθοπλος ληστής τῶν θαλασσῶν ἀστακὸς, ἐλευθέρως ἀναστρέφονται εἰς ὕδωρ ἢ γλυκὺ ἢ θαλάσσιον, συμφώνως ἕκαστον πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρὸς τὰς ἑξεις του, ἅς ὁ ἔκθαμβος ὀφθαλμὸς δύναται ἀκωλύτως νὰ παρακολουθῇ καὶ σπουδάζῃ εἰς τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας των. Πρὸ πάντων δὲ ὁ πυθμὴν παρέχει ἐξαίσιον θέαμα μαγικοῦ κήπου τῆς Ἀμφιτρίτης, ὅλου καταφύτου ὑπὸ λαμπρῶν καὶ ποικιλοχρόων ἀνθέων, ἅτινα ἂν δὲν εὐωδιάζωσιν (ἐκτὸς ἴσως μόνων διὰ τοὺς ἰχθῦς), ἔχουσιν ὅμως ἄλλο, πολὺ ἀνώτερον πλεονέκτημα, ὅτι . . . ζῶσι. Πολλάκις ἐν ᾧ θαυμάζεις τὰ ἔνυδρα ἐκεῖνα πυκνόφυλα ρόδα, ἢ τὰς ἀνεμώνας, βλέπεις ὅτι τὸ ἄνθος συστέλλεται σπασμωδικῶς, διότι ὀστρακόδερμόν τι ἢ ἄλλος κινδυνώδης ἐχθρὸς παρέρ-

χεται οὐ μακρὰν, ἥ τὸ βλέπεις νὰ στρέφητε καὶ ἐκτείνῃ τὰ πέταλά του πρὸς τινὰ διεύθυνσιν, ὅπου διαπλέει κἀνὲν ἔντομον καλὸν εἰς βρῶσιν. Τοσοῦτο δὲ μὲ κατενθουσίασεν ἡ πρώτη μου αὕτη ἐπίσκεψις εἰς κόσμον τέως ἄγνωστον εἰς ἐμέ, καὶ ἡ ἐλπίς τοῦ νὰ ἐξιχνιάσω τὸ μυστήριον τῆς ὑπάρξεως τῶν θαυμασίων ἐκείνων ὄντων, τῶν ἀποτελούντων τὸν κρίκον συνδέσμου μεταξὺ τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν, ἃ δ' ἐνίστε ἡ φαντασία μου μοὶ παρίστα ὡς νύμφας ἐναλίους, ὡς ἀδελφὰς τοῦ Πρωτέως εἰς ἄνθη μεταμορφωθείσας, ὥστε θὰ ἔμενον ἐπὶ ὥρας καθηλωμένος ἐμπρὸς αὐτῶν, ἂν ὁ ὁδηγός μου δὲν μὲ εἰδοποιεῖ ὅτι ἔκλειε τὸ κατάστημα καὶ ἔπρεπε νὰ ἐξέλθωμεν, ἂν δὲν ἠθέλομεν νὰ διανυκτερεύσωμεν μετὰ τῶν κροκοδείλων καὶ τοῦ Γορίλλου.

Ἄλλ' ἀφοῦ σ' ἔφερον πάλιν ὑπὸ τὰς Φιλύρας, ἂν δὲν ἀπηύδησας . . . ἀναγινώσκων, παρακολούθησόν με, ἂν θέλῃς καὶ περαιτέρω, εἰς τὴν μεγάλην πλατεῖαν, εἰς ἣν εἶχον ὑποσχεθῇ νὰ σ' ἐπαναφέρω. Καὶ πρῶτον ἰδοὺ ἀπέναντι ἡμῶν ἡ ἀποτρόπαιος οἰκία ἐν ἣ πρὸ ἐνὸς ἔτους ἐκακουργήθη τοῦ Νόβιλιγγ ἡ βασιλοκτόνος ἀπόπειρα. Μετ' αὐτὴν δὲ φθάνομεν πρὸ τῆς ἀφελοῦς αὐτοκρατορικῆς κατοικίας ἥς ἐντὸς, διὰ τοῦ προσγαίου παραθύρου φαίνεται πολλάκις ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς τὸ γραφεῖόν του ἐργαζόμενος. Εἰς μικρὸν δρᾶμα ὁ εἶδον ποτὲ εἷς τι τῶν ἐνταῦθα θεάτρων, ἀνεπετάσθη ἡ αὐλαία ἐπὶ σκηνογραφίας παριστώσης ταύτην τῆς ὁδοῦ τὴν γωνίαν καὶ τὸ ὑπὸ τῶν λύχνων τοῦ δωματίου φωτιζόμενον παράθυρον, ἐπ' αὐτοῦ δὲ διαγραφομένην τοῦ Αὐτοκράτορος τὴν σκιάν. Ποτὲ δὲν ἤκουσα ἐν θεάτρῳ ραγδαιοτέρας καὶ μᾶλλον ἐνθουσιώδεις χειροκροτήσεις, διότι νομίζω ὅτι πολλοὶ δὲν ὑπάρχουσιν ἡγεμόνες ὡς τὸν Αὐτοκράτορα Γουλιέλμον ὑπὸ τῶν λαῶν αὐτῶν λατρευόμενοι.

Ἐμπρὸς τῆς βασιλικῆς οἰκίας, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ, ἀπαντῶμεν τὸν ἔφιππον, ἐφ' ὕψηλοῦ καταγλύφου βάθρου ἰδρυμένον χαλκοῦν ἀνδριάντα Φρειδερίκου τοῦ Β, ἀριστοῦργημα γλυπτικῆς, καὶ ἀπέναντι τὸ εὐρύχωρον οἰκοδόμημα τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ τὸ τῆς Ἀκαδημίας, οὐχὶ μὲν λίαν πολυτελές, ἀλλὰ περιέχον ἀκαδημαϊκοὺς. Εἰς δὲ τὸ πρῶτον συρρέουσι καθ' ἐκάστην χιλιάδες φοιτητῶν ὑπ' αὐτὰς τὰς ὄψεις τοῦ Αὐτοκράτορος, χωρὶς ποτὲ, οὐχὶ τῆς ἡσυχίας συντάραξις, ἀλλ' οὐδ' ὁ ἐλάχιστος θόρυβος ν' ἀκουσθῇ μεταξὺ αὐτῶν. Ὀφείλεται δὲ τοῦτο, ὥς μοὶ ἐξήγησαν, εἰς τὸ ὅτι οἱ νέοι οὗτοι, οἵτινες ἐμβριθῶς σπουδάζουσιν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀνδρείως μάχονται ἐν πολέμῳ· σέβονται τὴν θέσιν ἐν ἣ συνέρχονται, καὶ πρὸ πάντων σέβονται ἑαυτοὺς, ἐμφοροῦνται δὲ καὶ τῆς ιδέας ὅτι ἦλθον εἰς τὸ Πανεπιστήμιον οὐχὶ ἵνα διδάξωσι τοὺς ἄλλους, καὶ τὴν κυβέρνησιν, πῶς πρέπει νὰ πολιτεύωνται, ἀλλὰ πρὸς ἀπόκτησιν πείρας καὶ γνώσεων ἵνα αὐτοὶ ἐν καιρῷ καλῶς πολιτεύωνται.

Διαβάντες δὲ πρὸ τοῦ μελοδραματικοῦ θεάτρου, καὶ μεταξὺ τοῦ ὀπλοσταστίου καὶ τῆς οἰκίας τοῦ Διαδόχου, ἥτις ἐστὶν ἐπιφανεστέρα τῆς αὐτοκρατορικῆς, ὑπερβῶμεν αὐθις τὴν γέφυραν, τὴν πολυτελεστέραν τῶν ἐν Βερολίνῳ καὶ δι' ὥραίων κοσμουμένην γλυπτικῶν συμπλεγμάτων, καὶ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν εὐρύχωρον πλατεῖαν ἣν εἶχομεν ἤδη ἐν παρόδῳ ἰδεῖ.

Αὕτη καλεῖται «Κῆπος τέρψεως», καὶ ἡ ἐπωνυμία ἐν ἔχει ἐλάττωμα, ὃ ἴσως σοὶ φανῇ καίριον, ὅτι κῆπος ἐνταῦθα παντάπασι δὲν ὑπάρχει. Κεῖται δ' ἐπὶ τῆς νήσου τῆς Σπραίης, ἥτις ἦν ἡ πρώτη τοῦ Βερολίνου κοιτίς, καὶ δεξιῶς μὲν ἡμῶν, τῶν ἐκ τῶν Φίλυρων ἐρχομένων, ἐγείρεται τὸ μέγα καὶ ἀρχαῖον ἀνάκτορον, ἐν τῷ μέσῳ δ' ἐστήθη χαλ-

κοῦν πρὸ δύο ἐτῶν ἐξαίσιον ἔφιππον ἄγαλμα Φρειδερίκου Γουλιέλμου τοῦ Γ', καὶ ἀριστερῶς ἡμῖν ἱδρυται ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ φιλομούσου Βασιλέως τὸ Μουσεῖον, εἰς ὃ ἐπὶ στιγμὴν πρέπει νὰ ἐνδιατρίψωμεν, διότι θὰ ἦτον ἄξιον νὰ διαπρέπη ἐν μέσαις ταῖς Ἀθήναις ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους, καὶ κοσμεῖται ἐσωτερικῶς διὰ περιφήμων τοιχογραφιῶν τοῦ ἐνδόξου Κάουλμπαχ.

Εἰς τὸ ἀχανές τοῦτο τῶν Μουσῶν καταγώγιον περιέχονται ἀγάλματα, ἀνάγλυφα, προτομαὶ καὶ ἐπιγραφαὶ τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης καὶ ἄλλα τῆς Ρωμαϊκῆς, πολυπληθέστερα δὲ γύψινα ἐκμαγεῖα, καθ' ὅλην καὶ χρονολογίαν ἐκτεθειμένα, τῶν ἀρίστων ἔργων ὅσα εὐρίσκονται ἐν Μουσείοις τῆς Εὐρώπης, ἢ καὶ ἐκτὸς Μουσείων, ὥς πολλὰ παρ' ἡμῖν. Πλὴν δὲ τούτων ἔργα τέχνης Αἰγυπτιακῆς, διατεθειμένα ἐντὸς περιέργου μιμήματος ναοῦ Αἰγυπτιακοῦ, καὶ ἀρχαιότητες Ἀσσυριακαὶ καὶ τῶν ἄλλων Ἀσιανῶν λαῶν, καὶ τῆς Εὐρώπης μεσαιωνικαί· πρὸ πάντων δὲ πολυτιμοτάτη συλλογὴ ἀρχαίων ἀγγείων καὶ ἄλλων κεραμουργημάτων, οἷον ἀγαλμάτων τῆς Τανάγρας, (ὧν τὰ ἄριστα ἀκούω ὅτι εὐρίσκονται παρὰ ξένοις καὶ οὐχὶ παρ' ἡμῖν), καὶ δακτυλιολίθων καὶ νομισμάτων. Τούτων συμπληρωματικὴν συλλογὴν ἡγόρασεν ἐσχάτως τὸ Μουσεῖον ἡμίσεως ἑκατομμυρίου φράγκων παρὰ τοῦ ἄρτι ἀποβιώσαντος Πρόκες, τοῦ ποτὲ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας ἐν Ἑλλάδι, ὅπου καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ νομισματικοῦ τούτου θησαυροῦ συνεχόμισε.

Ἀλλαχοῦ τὸ Μουσεῖον περιέχει ἔργα τέχνης καὶ βιομηχανίας, ἐνδύματα, ὅπλα καὶ σκεύη τῶν ἀπωτάτων καὶ ἀγνωστοτάτων λαῶν, Ἰνδῶν, Σινῶν καὶ Ἰαπώνων, καὶ τῶν μᾶλλον ἀπροσίτων ἀγρίων τῆς Ἀφρικῆς ἢ τῆς Πολυνησίας. Ἄλλη δὲ πτέρυξ ἐστὶ καθιερωμένη εἰς τὰ ἀριστουργήματα

τῶν ἐπισημοτέρων ἀποθανόντων ζωγράφων πασῶν τῶν χωρῶν· διὰ δὲ τοὺς ζῶντας καλλιτέχνας τῆς Γερμανίας ἐπ' ἐσχάτων παρ' αὐτὸ τὸ Μουσεῖον ἐν χλοερῷ περιδόλῳ περιλαμβανομένῳ ὑπὸ διπλοῦ περιστύλου, οὗ ἡ μία πλευρὰ παρατείνει τὴν Σπραίην, ἐκτίσθη ἕτερον ἐξαίσιον οἰκοδόμημα, ὡς μέγιστος κορινθιακὸς ναὸς, ἐφ' ὑψίστης ἐπικαθήμενος βάσεως.

Ἄλλ' ἄρκοῦσι τὰ περὶ τοῦ Μουσείου. Νὰ σοὶ περιγράψω αὐτοῦ τὰ μυρία περιεχόμενα οὔτε τὸν καιρὸν οὔτε τὰς εἰδικὰς γνώσεις ἔχω. Ὑπάρχει ἐκδεδομένος εἰς ὀγκώδη τόμον αὐτοῦ ὁ κατάλογος. Ἄν τὸν θέλῃς, γράψον νὰ σοὶ τὸν στείλω.

Καὶ ὅμως, ἓνα ἔτι σταθμὸν, πρὶν ἢ μακρυνθῶμεν. Τὸ βάθος τῆς πλατείας κατέχει ἡ ἐκκλησιά ἐν ἣ ἐκκλησιάζεται ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια. Ἔστι δὲ ρυθμοῦ τόσον ἀσήμου καὶ ἀπειροκάλου, ὥστε φαίνεται ὡς κηλὶς παρὰ τὰ ἄλλα κομψὰ καὶ μεγαλοπρεπῆ τῆς πλατείας οἰκοδομήματα· διὰ τοῦτο πρόκειται νὰ καταδαφισθῇ, καὶ ν' ἀνεγερθῇ πολυτελέστατος ναὸς ἀντ' αὐτῆς, ὅταν εὐρεθῶσιν οἱ ἀπαιτούμενοι πόροι. Ἐν τούτοις δ' εἶχεν ἀρχίσει ἀνεγειρόμενον παράρτημά τι αὐτοῦ, μέλλον νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ἐναπόθεσιν τῶν λειψάνων τῶν ἀποθνησκόντων αὐτοκρατόρων, καὶ εἶχον συμπληρωθῇ αὐτοῦ οἱ τέσσαρες τοῖχοι. Τοὺς τοίχους τούτους ἔλαβε προσωρινῶς ἡ διεύθυνσις τῶν ἀρχαιοτήτων, ἵνα, διασκευάσασα αὐτοὺς, ἐναποθέσῃ ἐκεῖ τὰ ἐκμαγεῖα τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνευρισκομένων. Ἐννοεῖς ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν ἐνταῦθα νὰ μὴ εἰσέλθω. Ἐπειδὴ ὅμως ἐκ περάτων τῆς Γερμανίας συρρέουσιν οἱ περιηγηταὶ τῶν ἀγίων τούτων λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος, εἰ καὶ εἰσὶ ταῦτα ἀπλᾶ ἐκμαγεῖα, καὶ ἐπομένως δὲν μοὶ ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβάλλω ὅτι πᾶς λόγιος

Ελλην, ἄρα καὶ σὺ, ἐπεσκέφθης πρὸ πολλοῦ τὰ πρωτότυπα εἰς τὸν τόπον τῆς ἀνασκαφῆς, διὰ τοῦτο πάντῃ περιττὸν νομίζω νὰ σ' εἰπῶ τι περισσότερον περὶ τῶν περιδόξων τούτων ἔργων τοῦ Ἀλκαμένους, τοῦ Παιωνίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους, ἃ εἶχον τὴν τύχην ν' ἀκούσω ἐξηγούμενα ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Κ. Κουρτίου.

Πρὶν ἀναχωρήσω ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἶχον ἀκούσει δισταγμοὺς ἂν ἡ σύμβασις δι' ἧς ἐπετρέποντο αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν Γερμανίαν ἔβλαψεν ἢ ὠφέλησε. Τότε, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα μοι ἦτο ξένον, εἶχε διαφύγει τὴν προσοχήν μου. Τώρα ὅμως, μεθ' ὅσα ἐνταῦθα εἶδον καὶ ἤκουσα, δὲν δύναμαι νὰ πιστεύσω ὅτι τοιοῦτοι δισταγμοὶ ὑπῆρξαν. Ἡ Γερμανία προχέει Πακτωλὸν χρημάτων διὰ ν' ἀνασκάψῃ τὴν Ὀλυμπίαν, καὶ πλουτίσῃ τὰ Μουσεῖα ἡμῶν δι' ἀριστουργημάτων ἀνεκτιμήτων, καὶ οἶα, ἂν πρέπη νὰ πιστεύσω τὸν Κ. Κούρτιον, οὐδὲν μουσεῖον κέκτηται, καὶ ἡμεῖς νὰ μεμψιμοιρῶμεν! Ἀλλὰ διατί ν' ἀνασκάψῃ τὴν Ὀλυμπίαν καὶ νὰ μᾶς πλουτίσῃ δι' ἔργων τοῦ Ἀλκαμένους καὶ τοῦ Πραξιτέλους ἡ Γερμανία, καὶ οὐχὶ ἡμεῖς αὐτοί; Καὶ τίς μᾶς ἐμπόδισεν ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη ἡμεῖς νὰ τὴν ἀνασκάψωμεν; ἢ ἂν ἔχωμεν τοὺς πόρους, τί μᾶς κωλύει ν' ἀνασκάψωμεν τόσα ἄλλα μέρη, ὀλίγου δεῖν πᾶσαν γωνίαν τῆς Ἑλλάδος, ὅπου οὐχὶ ὀλιγωτέρους δυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν ἀρχαιολογικοὺς θησαυρούς; Ἐλπίζω δὲ νὰ μὴ μοὶ ἀποδώσῃς ἔλλειψιν πατριωτισμοῦ ἂν σοὶ ἐκφράσω τὴν πεποίθησίν μου ὅτι αἱ ἀνασκαφαὶ, καὶ ἔνεκα τῶν γνώσεων καὶ τῆς ἐμπειρίας τῶν αὐτὰς ἐπιτετραμμένων, καὶ ἔνεκα τῆς ἀφθονίας τῶν χορηγιῶν, μετὰ τοσαύτης ἐκτελοῦνται μεθόδου καὶ ἀκριβείας, ὥστε καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ πολλὰ ἐξ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ παραδειγματισθῶμεν. Μᾶς κατέδειξε δὲ τέλος ὁ καθηγητὴς ὅτι διὰ τῆς

εὐλαβείας μεθ' ἧς συνελέγησαν καὶ τὰ ἀφανέστερα τεμάχια, καὶ διὰ τῆς τέχνης καὶ ἀγγινοίας μεθ' ἧς συνηρμολογήθησαν, πολλὰ τῶν ἀγαλμάτων ἀξιολόγως συνεπληρώθησαν καὶ πλησιάζουσι νὰ καταρτισθῶσι σχεδὸν ἄρτια τὰ δύο τῶν ἀετωμάτων συμπλέγματα, τὰ μόνα, μᾶς εἶπεν, ἃ διετηρήθησαν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος. Ταῦτα ἔπραξαν οἱ Γερμανοὶ οἵτινες ἔχουσι τὰ ἐκμαγεῖα. Ἐλπίζω ὅτι ἀνώτερα ἀποτελέσματα ἐπετύχομεν καὶ θὰ ἐπετύχωμεν ἡμεῖς, οἵτινες ἔχομεν τὰ πρωτότυπα.

Ἐν Βερολίνῳ, τῇ 28 Ἰουνίου 1879.

Ε .

Φίλτατε,

Προχθὲς σὲ ἀφῆκα ἢ μᾶλλον μὲ ἀφῆκες, εἰς τὸ Μουσεῖον. Ἀνακρούσωμεν πρύμναν, καὶ ἐπιστρέψωμεν πάλιν διὰ τῶν Φιλυρῶν, ὅπου, ἐπειδὴ ἔβρεχε, κατέφυγον εἰς τὸν ἀριστερῶς ἀνοιγόμενον μεγαλοπρεπῇ διάδρομον, τὸν ἄνωθεν δι' ὑέλων στεγαζόμενον, δύο ὁδοὺς ἐνοῦντα, καὶ πλούσια ἐργαστήρια ἐκατέρωθεν ἔχοντα.

Εἰς τὰ παράθυρα τοῦ ἐνὸς τούτων εἶδον ἀνδρομήκη τὸν Σωκράτην, εἰς λευκὴν χλαμύδα τὸ γυμνὸν σῶμά του ἐνελιγμένον ἔχοντα, καὶ μετ' ἡρέμου φρενὸς ἀποθνήσκοντα ἀφ' οὗ ἔπτε τὸ κώνειον. Τὸ θέαμα τοῦτο ἰσχυρῶς συγκινῆσαν καὶ καταθέλξαν με, μὲ παρεκίνησε νὰ εἰσέλθω. Κατείχετο δὲ πᾶσα ἡ αἴθουσα ὑπὸ περιέργων καὶ ἀξιοθεάτων πολυτελῶς ἐνδεδυμένων ἢ χαριέντως μὴ ἐνδεδυμένων συμπλεγμάτων, φυσικώτατα μὲν κατεσκευασμένων, ἀλλὰ προφανῶς κηροπλάστων. Τὰ μὲν παρίστων σκηναῖς ἱστορικᾶς, ἄλλα δὲ μυ-

θολογικάς, ἄλλα δ' ἄλλας ἅς δὲν ἐνόουν. Διὰ τοῦτο — τοῦ-
 λάχιστον πρὸ πάντων διὰ τοῦτο, — ἀπετάθην πρὸς ὠραίαν
 μικρὰν νεάνιδα, ἣν εἶδον εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης ἔχου-
 σαν κατάλογον εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ἐν αὐτῷ φαινομένην ὅτι
 ἐζήτει νὰ ἐξιχνιάσῃ τὸ μυστήριον τοῦ πρὸ αὐτῆς ἐπὶ στή-
 λης καθημένου κηρίνου ἔρωτος, ὅστις πονηρὸν ἔβλεπε καὶ
 δι' ἄκρου τοῦ δακτύλου ἐδοκίμαζε τὴν ἀκωκὴν τοῦ βέλους
 του. Συνάψας λοιπὸν ὅσα γερμανικὰ ἀκόμη ἤξευρον, ἠρώ-
 τησα τὸ κοράσιον ἂν ἦτον ὁ κατάλογος ὃν ἀνεγίνωσκεν.
 Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τὸ κοράσιον δυσηρεστήθη διότι ἀπετά-
 θην πρὸς αὐτὸ χωρὶς νὰ τῷ εἶμαι γνωστὸς, καὶ ἐπροσποιήθη
 ὅτι δὲν μὲ ἤκουσε. Τὸ ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ μακρυνθῶ.
 Ἀλλὰ, φοβούμενος μὴ μ' ἐκτιμήσῃ ὡς ἀγροίκως προπετῇ,
 — τοῦλάχιστον τοῦτο πρὸ πάντων φοβούμενος, — προσέ-
 θεκα ὅτι ὁ σκοπός μου μόνον ἦτο νὰ τὴν παρακαλέσω νὰ
 μ' εἰπῇ ποῦ ἀγοράζονται οἱ κατάλογοι. Ἐπειδὴ ὁμῶς καὶ πάλιν
 τὴν αὐτὴν ἐτήρησε περιφρονητικὴν σιωπὴν, δὲν σοὶ ἄρ-
 νοῦμαι ὅτι τοῦτο μὲ δυσηρέστησε, δι' ὃ καὶ μετ' ὀλίγον ἀνοι-
 κείου ἴσως πικρίας τῇ εἶπον μακρυνόμενος: « Ἄν ἦτον ἔγ-
 κλημα ὅτι σᾶς ἀπέτεινα τὸν λόγον, ἐλπίζω ὅτι θὰ μοὶ τὸ
 συγχωρήσητε χάριν τῆς μετανοίας μου ». Ἀλλ' ὅτε καὶ πάλιν
 ἔμεινεν ὡς ἡ Νιόβη ἀκίνητος, καὶ οὐδὲ μετεστράφη,
 οὐδὲ καὶ ὕψωσε πρὸς ἐμὲ τοὺς ὠραίους τῆς ὀφθαλμοὺς,
 ὅπερ εἶχον ἐλπίσει, τότε μοὶ ἐφάνη ὅτι ἡ σεμνότης τῆς ὑπερ-
 ἐβαίνει τὰ ὅρια, καὶ φιλεκδίκως μᾶλλον, τὴν ἐπλησίασα αὖ-
 θις, καὶ ἔρριψα ἐπ' αὐτῆς ταύτην τὴν φορὰν, ἀδιάκριτα
 βλέμματα· ἀλλ' ἰδὼν ὅτι οὐδὲν καὶ ἐρύθημα ἀνεβίβασαν
 αὐτὰ εἰς τὰς παρειάς τῆς, τότε πρῶτον ἐγνώρισα ὅτι καὶ ἡ
 ὠραία αὕτη νεᾶνις, ὡς καὶ ὁ ἀδελφός τῆς ὁ ἔρως, . . . ἦτο
 κηρόπλαστος. Ἐκτοτε προσεκτικῶς περιεβλεπόμενην, καὶ

ὅποιον καὶ ἂν ἀπήντων, περιέμενον νὰ κινηθῇ, ἵνα ἐνοήσω ἂν εἶναι ἐκ σαρκὸς καὶ ὀστέων, ἢ μίμησις ἐκ κηροῦ.

Ἐξαντλήσας δὲ τὰ ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ θεάματα, ἀνέβην τὴν εἰς τὸν ἄνω δόμον φέρουσιν εὐρεῖαν κλίμακα, εἰς ἧς τὰς κιγκλίδας ἦν κομψὴ καὶ ὠραία κυρία προσανακεκλιμένη, καὶ ἔβλεπε τοὺς ἀναιδοκαταιβαίνοντας. « Τί ἐμποδίζει νὰ εἶναι καὶ αὕτῃ κηρίνη », εἶπον κατ'ἐμαυτὸν, καὶ ἐστήριζα ἐπ'αὐτὴν βλέμμα ἐταστικόν. Ἀλλὰ μετενόησα ἀμέσως διὰ τὴν ἀδιακρισίαν μου, ὅτε τὴν εἶδον νὰ στρέψῃ τὴν κεφαλὴν ἐλαφρῶς πρὸς ἐμέ, καὶ ἐν τῇ ταραχῇ μου τὴν ἐχαίρετῃσα εἰς δεῖγμα μεταμελείας. Ἀλλὰ βεβαίως κακῶς ἔπραξα, διότι μεθ'ὕπεροπτικῆς καὶ ἀδιαφόρου ἐκφράσεως ἀπεστράφη ἐξ ἐμοῦ. Ἡμηχάνουν δ'ἂν ἔπρεπεν, ἵνα τὴν ἐξιλεώσω, νὰ παρέλθω σιωπηλῶς ἢ διὰ μιᾶς λέξεως νὰ τῇ ζητήσω συγγνώμην, ὅτε τὴν εἶδον ἐκ νέου νὰ στραφῇ πρὸς ἐμέ, καὶ παρετήρησα ὅτι εἰς τακτικὰς διαλείψεις ἀπέβλεπεν ἀλληλοδιαδόχως πρὸς δεξιὰ καὶ πρὸς ἀριστερά, καὶ ἐνόησα ὅτι καὶ αὕτῃ ἦτο πλαγγών.

Εἰς τὸν ἄνω δὲ δόμον, πλὴν ἄλλων ἀξιολογωτάτων παραστάσεων ἡγεμόνων, ἐπισήμων ἀνδρῶν τῆς Πρωσίας καὶ ξένων, καὶ διαφόρων περιέργων ἀντικειμένων, ἦν πρὸ πάντων ἐν μέγα σύμπλεγμα ἰδίας προσοχῆς ἄξιον, καὶ οὐχὶ διὰ τὰ λοιπὰ ὅλα, ὧν ὅμοια καὶ καλῆτερα ἀπαντῶνται εἰς τὰς πλείστας μεγαλοπόλεις, ἀλλὰ δι'αὐτὸ καὶ μόνον σὲ εἰσήγαγον εἰς τὸ κήρινον τοῦτο βασίλειον τοῦ Κ. Καστὰν, ὡς καλεῖται τοῦ μουσείου ὁ ἰδιοκτήτης. Εἶναι δὲ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο — καὶ ὑπὸ πατριωτικὴν καὶ ἔποψιν δὲν ἔχεις δικαίωμα νὰ εἰπῇς ὅτι δὲν ἐνδιαφέρεσαι δι'αὐτὸ — οὐδὲν ἄλλο ἢ . . . τὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου.

Περὶ μεγάλην τρισκελῆ τράπεζαν, ὑπὸ πρασίνου ἐριού-

ου κεκαλυμμένην, — πιστεύσόν μοι, αὐτὴν τὴν ἰδίαν πρω-
 τότυπον τοῦ συνεδρίου τράπεζαν ἀδρά δαπάνῃ ἀγορασθεῖσαν
 ὑπὸ τοῦ Κ. Καστάν, — κάθηνται ἐπὶ τῶν αὐτῶν πρωτοτύ-
 πων ἐδρῶν, ἤθελες εἰπεῖ αὐτὰ τὰ πρωτότυπα μέλη τοῦ
 συνεδρίου, οἱ ἀνώτατοι τῶν τῆς Εὐρώπης τὰς τύχας διε-
 όντων διπλωματῶν, σοβαρῶς, ὡς Ρωμαῖοι συγκλητικοί,
 καὶ φαίνονται ἀκροώμενοι ὀρθίου ἱσταμένου τοῦ μεγαλο-
 φυοῦς προέδρου αὐτῶν, τοῦ πρίγκηπος Βισμάρκ, οὗ ἡ ὁμοιό-
 της ἐστὶ καταπληκτικὴ. « Νομίζεις, μοὶ ἔλεγεν ὁ συνοδεύων
 με, ὅτι ἀφ' οὗτου ἡγόρευεν ἐνταῦθα γαλλιστὶ, μετὰ τινος δι-
 στακτικῆς βραδύτητος, ἀλλὰ μετὰ μεγίστης ἀκριβείας περὶ
 τὴν γλῶσσαν, δὲν ἐμακρύνθη πλέον τῆς θέσεώς του. » Οἱ
 δὲ λοιποί; περὶ τούτων συμβαίνει τι ὅλως παράδοξον· πάν-
 τες ἐκ δεξιῶν ὁμοιάζουσιν, ἐξ ἀριστερῶν δὲ κανεῖς! Περὶ
 τούτου βεβαιῶν με ὁ συνοδεύων με φίλος μου, ἐθεώρει αὐτὸ
 ὡς ἀγγινοῦστατον τέχνασμα καὶ κατόρθωμα τῆς κηροπλα-
 στικῆς· « Ἴδὲ, μοὶ ἔλεγε, πόσον εὐστόχως παρέστησε τὸν
 χαρακτῆρα τῶν διπλωματῶν. Θεώρησον τοῦτον δεξιῶς. Δὲν
 σοὶ φαίνεται λέγων: « Ἐχετε πεποιθήσιν ἐπ' ἐμέ· διὰ σᾶς
 θυσιάζομαι ». Ἴδέ τον τῶρα ἀριστερῶς· δὲν λέγει: « Ἐχετέ
 με παρητημένον. Ἐχω τὰ ἰδικά μου συμφέροντα· δὲν πο-
 νοκεφαλῶ διὰ τὰ ἐδικά σας ». Οὕτω καὶ ὁ ἄλλος καὶ ὁ παρέ-
 κει λευκὸν λέγει δεξιῶς, μέλαν ἀριστερῶς. Ἐδύνατο συμ-
 βολικώτερον ἢ τέχνη νὰ παραστήσῃ τὴν διπλοπροσωπίαν
 τῆς διπλωματίας; » Καὶ ταῦτα μὲν οὗτος. Ἀλλὰ τῆς ἐξη-
 γήσεως τοῦ κατὰ τῆς διπλωματίας προκατειλημμένου φί-
 λου μου πιθανωτέρα καὶ ἥττον ἐζητημένη μοὶ ἐφάνη, ἢ ἣν
 ἤκουσα παρά τινος συνοίκου μου, εἰς ὃν διηγήθην τὸ πρᾶγμα,
 ὅτι δηλαδή τὰ διπλωματικὰ ἐκεῖνα μορμολύκεια δὲν ἐγέ-
 νοντο ἐκ τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐκ φωτογραφήματος, δίδοντος

φυσικῶ τῷ λόγῳ τῆς μιᾶς μόνον ὄψεως τὴν ὁμοιότητα, ἐν ᾧ ἡ ἄλλη ὄψις αὐθαιρέτως ἐπλάττετο ὑπὸ τοῦ τεχνίτου.

Ὅπως δὴποτε ἡ σοβαρὰ αὕτη ὁμήγουρις καὶ αἱ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὁμοιοι φυσιογνωμίαι τῶν ἐνδοξοτέρων ἀνδρῶν τῆς Εὐρώπης, ὧν τὰ στόματα ἐφαίνοντο ἑτοιμὰ ν' ἀνοιγῶσιν, ἵνα ἐκφέρωσι χρησμούς περὶ τῆς τύχης αὐτῆς, μὲ κατέπληξαν ἰσχυρῶς, καὶ ἐξέφρασα τὴν λύπην μου ὅτι ἦσαν ἐκ κηροῦ, καὶ οὐχὶ ἐκ χαλκοῦ ἢ λίθου. « Ἄλλ' ὁ κηρὸς, μοὶ εἶπεν ὁ φίλος μου, παρέχει ἀκριβεστέραν τὴν τῆς φύσεως μίμησιν. » — « Δὲν διαρκεῖ ὁμως », ἀπήντησα. — « Οὐ φροντὶς, μοὶ ἀπεκρίθη δυσσιώμως μειδιῶν. Αἱ κήρινα πλαγγῶνες τοῦ συνεδρίου θὰ διαρκέσωσι περισσότερον ἢ τὸ ἔργον του. Φοβήθητε δὲ σεῖς μὴ τὸ μόνον ὃ ὑπὲρ αὐτὰς θὰ διαρκέσῃ εἶναι τὸ ἰδικόν σας ζήτημα. »

Ἦθέλησα νὰ ἰδῶ καὶ τοὺς ἡμετέρους ἀντιπροσώπους, ἀλλ' εἰς τὸ ἀριπρεπὲς τοῦτο συνέδριον διέπρεπον, ὡς λέγουσιν οἱ Γάλλοι, διὰ τῆς ἀπουσίας των. Ἠρώτησα τοῦλάχιστον ποῦ ἐκάθηντο. « Ποῦ ἐκάθησαν; » μοὶ εἶπεν ὁ σύντροφός μου, « διότι ἅπαξ μόνον ἐκάθησαν »· καὶ μοὶ ἔδειξε θέσιν εἰς τὴν ἀριστερὰν ἄκραν τῆς τραπέζης, παρὰ τῷ πρεσβευτῇ τῆς Ρωσίας, ὅπου ἤδη ἴστατο ἀξιωματικὸς ἐν στολῇ, ὁ καθήκοντα ἐνὸς τῶν γραμματέων ἐκπληρώσας υἱὸς τοῦ πρίγκηπος Βισμάρκ.

Πολλαὶ σκέψεις διηγείροντο ἐντός μου ἐντὸς τῆς ἀφώνου ταύτης συγκλήτου, καὶ ἤθελον ἐπὶ μακρὸν ἔτι μείνει ἐνώπιον αὐτῆς εἰς αὐτὰς παραδεδομένος, ἂν ὁ σύντροφός μου δὲν ἐβιάζετο, ἀνεχώρησα ἐπομένως, ἀλλὰ μετὰ προθέσεως νὰ ἐπανέλθω μετ' οὐ πολὺ. Τὴν πρόθεσιν ὁμως ταύτην οὐδέποτε ἐξετέλεσα, δι' αἰτίαν ἣτις ἀξίζει νὰ σοὶ τὴν διηγηθῶ: Τινὰς ἡμέρας μετὰ τὴν ἐπίσκεψίν μου ἀνεγινώσκετο εἰς πᾶ-

τὰς ἐφημερίδας τοῦ Βερολίνου ὅτι ἀκριβῶς κατὰ τὴν
 σπέραν καθ' ἣν εἶδον τὸ Πανοπτικὸν (οὕτω προσαγορεύεται
 τὸ κατὰστημα), ἐπεσκέπτετο αὐτὸ καὶ ἄλλος ξένος, γέρων
 Ρῶσος ἑκατομμυριοῦχος. Οὗτος δὲν ἠξεύρω διατί ἐκίνησε
 τὰς ὑπονοίας τοῦ διευθυντοῦ, ὅστις τοιοῦτό τι ἐτεχνάσθη.
 Απετάθη εἰς παιδίσκην τινὰ ἐκεῖ περιφερομένην, τῇ ἔδωκε
 βαλάντιον περιέχον τὴν ἀξίαν δύο δραχμῶν, καὶ τὴν ὠδή-
 γησε νὰ κρατῇ αὐτὸ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ἔπειτα, οὐχὶ κρυ-
 φίως, ἀλλὰ προφανῶς νὰ φυλάξῃ αὐτὸ εἰς τὸ θηλάκιόν της,
 ὃν ἐξ ἐκείνων ἃ καλοῦνται « θηλάκια Μαργαρίτης ». Ὅτε
 ἤμην εἰς Λειβερπούλην ἔφερον ἐκεῖ αἱ νεάνιδες ταινίαν περὶ
 τὸν τράχηλον, ἥς αἱ δύο ἄκραι ἐκυμάτουν ἐπὶ τῶν νώτων
 των, καὶ ἐκαλοῦντο ἀκολουθεῖτέ με, παῖδες (follow me,
 boys). Τὰ Μαργαρίτης θηλάκια (Graetchen Taschen, οὕτω
 κληθέντα κατὰ τὴν Μαργαρίταν τοῦ Φάουστ) ἐδύναντο νὰ
 λέγωνται· μᾶλλον ἀκολουθεῖτέ με, κλέπται, διότι ἀνοί-
 γονται χαίνοντα εἰς τὸ ὀπίσω σχεδὸν μέρος τοῦ ἐνδύματος,
 ὅπου δύνανται νὰ διερεθίσωσι καὶ τοῦ ἥττον φιλοκτήμονος
 τὴν ἀπληστίαν, καὶ ὅπου δὲν ὑπάρχει ὁφθαλμὸς νὰ τὰ ἐπι-
 τηρῇ. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ὁ Κ. Καστὰν ἔταξε τοὺς τέσσα-
 ρας ὁφθαλμοὺς δύο ἀστυνομικῶν κλητῆρων, οἵτινες παρη-
 κολούθησαν τὴν σύμμαχον αὐτῶν ὡς σκιαὶ αὐτῆς, καὶ ἐν ᾧ
 αὕτη περιειργάζετο ἐν ἐρμαρίῳ τὰς μικροσκοπικὰς ὑποδέ-
 σεις τῶν Κινεζίδων, εἶδον, ὡς λέγουσι, τὸν Ρῶσον πλησιά-
 σαντα, πολὺ μάλιστα πλησιάσαντα τὴν νεαρὰν νύμφην, ἐπὶ
 πονηρῷ σκοπῷ, ὡς ὑπώπτευσαν, καὶ ἐκτείνοντα πέριξ αὐ-
 τῆς τὰς πτέρυγας τοῦ μανδύου του. Μετὰ μίαν δὲ στιγμὴν
 προσελθόντες, προσεκάλεσαν τὴν ἀθῶαν νεάνίδα νὰ ἐξετάσῃ
 ἂν εἰς τὸ θηλάκιον τῆς Μαργαρίτης ἦτο τὸ βαλάντιόν της,
 ἀλλὰ τὸ βαλάντιον εἶχε γίνει ἄφαντον. Συνέλαβον ἐπομέ-

νως τὸν Ρῶσον, καὶ τὸν ἀπήγαγον εἰς τὴν ἀστυνομίαν, καὶ ἔπειτα εἰς τὸ δικαστήριον, ὅπου δικασθεὶς κατεδικάσθη εἰς τρίμηνον φυλάκισιν. Καὶ ναὶ μὲν, ἡ Ρωσικὴ πρεσβεία ἔσπευσε νὰ καταβάλῃ τὴν ζητηθεῖσαν τεσσαράκοντα χιλιάδων δραχμῶν ἐγγύησιν ἵνα μείνῃ ἐλεύθερος καὶ ἐφesiβάλλῃ τὴν ἀπόφασιν, καὶ τὸ Ἐφετεῖον μετὰ τινὰς μῆνας πανηγυρικῶς διεκήρυξεν ὅτι τὰ παντὸς γένους ἀστυνομικὰ ἐκεῖνα ὄργανα δὲν ἦσαν παραδειγματικῆς ἀρετῆς, ὁ δὲ πλούσιος ξένος, ἂν ἐπλησίασε τὴν κόρην, πᾶν ἄλλο διανοεῖτο ἢ νὰ τῇ κλέψῃ τὰς δύο δραχμὰς, καὶ ἐπομένως ἀνήρρεσε τὴν ἀπόφασιν τοῦ πρωτοδικείου. Ἀλλὰ δι' ἐμαυτὸν ἐνόμισα ἀσφαλέστερον νὰ μείνω μακρὰν καὶ τῆς ἐλαχίστης ἀφορμῆς τοιαύτης ὑπονοίας, διότι ὁμολογουμένως ἡ θέσις μου θὰ ἦτο κατὰ πάντα ἄλλη καὶ πολὺ κατωτέρα τοῦ ἀπολυθέντος ἐκείνου. Πρῶτον ἔχω τὸ τρίτον τῆς ἡλικίας ἐκείνου, ὥστε πολλὰ ἀστυνομικὰ καὶ συκοφαντῖαι ἠδύναντο πολὺ εὐκολώτερον νὰ γίνωσι πιστευταί, προκειμένου περὶ ἐμοῦ· δεύτερον, τὸ βάλαντίον μου οὐ μόνον ἐν ἑκατομμύριον δὲν περιέχει, ἀλλ' εἶναι, κατὰ τὸν ἡμέτερον Ζαλακώσταν, « ποιητικὸ πουγγί, π' ἀνάθεμά το », καὶ μὴ περιέχον οὔτε καὶ ποιήσιν· τρίτον, ἂν κατεδικαζόμην, ἡ ἐμὴ πρεσβεία οὔτε τεσσαράκοντα δραχμὰς δὲν θὰ ἔδιδεν ἐγγύησιν δι' ἐμέ. Ἐπομένως ἀπεχαιρέτησα διὰ πάντοτε τὸ Πανοπτικόν, ὅπου δὲν ἦτον ἀπίθανον νὰ κατηγορηθῶ ἐπὶ κλεπτομανίᾳ ἢ ἐπὶ οἷᾳ δήποτε ἄλλῃ μανίᾳ, καὶ ἐστράφην πρὸς ἄλλο σημεῖον τοῦ ὀρίζοντος.

Τοῦτο δύσκολον δὲν μοι ἦτο· διότι δυνάμει δέκα λεπτῶν εἰσῆλθον εἰς τὸν ἵπποσιδηρόδρομον, καὶ περιελθὼν ἐν πάσῃ ἀνέσει πᾶσαν τὴν ἐξωτερικὴν τῆς πόλεως περιφέρειαν, δηλαδὴ ὁδὸν μακροτέραν ἀφ' ὅσον διατρέχουσι πάντες τῆς Ἑλλάδος οἱ σιδηρόδρομοι ὁμοῦ λαμβανόμενοι, ἀφίχθην εἰς ἐν

τῶν βορειοδυτικῶν αὐτῆς σημείων, ἀπό τινων μηνῶν βιομηχανική ἔκθεσις ἐλκύει μυριάδας περιέργων ἐκ πάσης τῆς Γερμανίας. Νὰ σοὶ περιγράψω ταύτην μοὶ εἶναι ἀδύνατον· ἡξεύρω δὲ ὅτι καὶ ὅλως περιττὸν τὸ θεωρεῖς σὺ ὁ ἴδιος ἀφ' οὗ εἶδες τρεῖς ἢ τετράκις τὴν ἡμετέραν τῶν Ὀλυμπίων . . . Θὰ περιορισθῶ λοιπὸν εἰς τὸ νὰ σοὶ καταδείξω βραχύτατα τινὰς μόνον τῶν διαφορῶν μεταξὺ ἐκείνων καὶ ταύτης. Μία ἐξ αὐτῶν ἐστὶν ὅτι ἡμεῖς, δηλαδή ὁ Ζάππας, πρὸ Ὀλυμπιάδων τινῶν ἀνεγείρομεν τὸ ἡμέτερον οἰκοδόμημα τῶν ἐκθέσεων, καὶ ἀκόμη δὲν ἐπερατώθη, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Τὸ δὲ τῆς ἐνταῦθα ἐκθέσεως ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν, σχεδὸν χωρὶς τις νὰ ἡξεύρῃ περὶ αὐτοῦ ἢ νὰ προσέξῃ εἰς αὐτό, ἀνεπήδησεν ἀπὸ τῆς γῆς ὡς ἐκ θαύματος· ἡ δευτέρα ὅτι ἡ δι' αὐτὸ ἐνταῦθα καταβληθεῖσα δαπάνη ὑπὸ ἐταιρίας ἰδιωτικῆς εἶναι τόση μόνη, ὥστε ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῶν εἰσιτηρίων πρὸ πολλοῦ ἐκαλύφθη, εἰ καὶ τὸ μέγαρον ἐστὶ τοσοῦτον ἀπέραντον, ὥστε χωρὶς ὁδηγοῦ χάρτου πλανᾶσαι ἐν αὐτῷ, ὡς τρεῖς μοὶ συνέβη, καὶ περιστοιχεῖται ὑπὸ ἀγαλμάτων, κρηνῶν, καὶ ὠραίων περιπάτων καὶ κήπων ἐπίτηδες φυτευθέντων· ἀλλὰ τὸ ὅλον ἐστὶν ἐξ ὕλης ἐλαφρᾶς καὶ εὐώνου, καὶ οὐχὶ ὡς ἐκτισμένον διὰ τοὺς αἰῶνας. Τὸ δ' ἡμέτερον, ἀμιλλώμενον κατὰ τὴν στερεότητα πρὸς τὸν Παρθενῶνα, ἐν ᾧ ἴσως ἡμέρα θὰ ἔλθῃ ὅτε ἄλλο ἀλλαχοῦ θὰ ἔχωμεν ν' ἀνεγείρωμεν, ἀπερρόφησεν, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, πολὺ πλείονα τῶν ὅσα διενοήθη ὁ κληροδότης, ὅστις νομίζω ὅτι οὐ μόνον εἰς ἔκθεσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς διδασκαλίαν καὶ τελειοποίησιν τῆς ἐλληνικῆς βιομηχανίας εἶχε προσδιορίσει αὐτό.

Τρίτη διαφορὰ ἐστὶν ὅτι ἡ ἡμετέρα ἐστὶν ἔκθεσις τῶν παντοίων προϊόντων τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας πάσης τῆς Ἑλλάδος, ἴσως δ' ἔπρεπε νὰ εἶναι ἢ νὰ καταντήσῃ, ἢ εἰς τινὰς

περιόδους νὰ γίνηται, πάσης τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἢ καὶ πάσης τῆς Ἀνατολῆς, ἡ δὲ τοῦ Βερολίνου ἐστὶν ἔκθεσις τῆς παραγωγῆς αὐτῆς καὶ μόνης τῆς πόλεως, εἰς ὃ αὐστηρῶς ἐπετήρησεν αὐτὴ ἡ ἀστυνομία. Ὅταν δέ ποτε ὁ Διάδοχος, ἰδὼν παρὰ τινι τῶν ἐκθετῶν ὡραῖα ἀδαμαντοκόλλητα κοσμήματα, εἶπε, τοῖς πολεμίοις εὐγενῇ ἔπαινον ἀποδίδων, ὅτι δὲν δύναται νὰ πιστεύσῃ ὅτι ταῦτα δὲν κατασκευάσθησαν ἐν Παρισίοις, ὁ ἐκθέτης ἔφερε τὴν ἐπαύριον εἰς τὸ κατάστημα τὰ ἐργαλεῖα τῆς τέχνης του, καὶ ἤρχισεν ἐκεῖ νὰ ἐργάζεται εἰς τὸ προφανές, ὥστε οὐδεὶς πλέον δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ ὅτι τὰ κοσμήματα ταῦτα κατασκευάζονται ἐν Βερολίνῳ.

Τελευταίαν τέλος θεμελιώδη διαφορὰν θὰ σοὶ ἀναφέρω ὅτε γράφω ἐγὼ πρὸς σὲ ἐμπιστευτικῶς, καὶ δὲν φοβοῦμαι μὴ διαβληθῇ ὁ πατριωτισμός μου, ὅτι μεταξὺ τῶν δύο ἐκθέσεων ὁρος συγκρίσεως σχεδὸν δὲν ὑπάρχει, διότι ἡ ἐνταῦθα μιᾶς μόνης πόλεως ἔχει πρὸς τὴν ἡμετέραν, τὴν ἐθνικὴν ὡς πρὸς τὸ πλῆθος, τὸν πλοῦτον, τὴν ποικιλίαν, τὴν φιλόκαλον διάταξιν, ὅπως τὸ μεγαλοπρεπέστατον ἀνάκτορον πρὸς τὴν πενιχροτάτην καλύβην. Καὶ ἤξεύρω μὲν τὸ λόγιον· «Θαρρεῖν χρή· ταχ' αὔριον ἔσσετ' ἄμεινον»· ἀλλ' ἐνθυμοῦμαι καὶ τὸ ἄλλο τὸ γερμανικόν· Morgen morgen und nichi heut: sagen immer faule Leute (αὔριον αὔριον καὶ οὐχὶ σήμερον λέγουσι πάντοτε οἱ ὀκνηροί). Καὶ ὅπου μὲν εἶναι τῆς πτωχείας καρποὶ καὶ τῆς μικρότητος ἡμῶν, πρὸς τούτου τὴν ὠρίμανσιν πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπομονὴν καὶ ἐπιμονήν· ὅπου ὅμως πταίει ἡ ἀμάθεια, ἡ ἀμέλεια ἢ ἡ ἀπειροκαλία, ἐκεῖ ἅς μὴ ὀκνῶμεν νὰ διδασκώμεθα καὶ νὰ παραδειγματιζώμεθα.

Ἐν Βερολίνῳ, τῇ 28 Ἰουλίου 1879.

ΣΤ.

Φίλτατέ μοι,

Παραπονεῖσαι ὅτι πρὸ πολλοῦ δὲν σοὶ ἔγραψα, καὶ τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι σκοπὸν εἶχον νὰ μὴ σοὶ γράψω διόλου· διότι δὲν ἤξεύρω πῶς σὺ ὀνομάζεις τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ἐγὼ, καὶ μὴ πρὸς βάρος σου, τὸ λέγω ἄντικρυς κατὰχρησιν ἐμπιστοσύνης, τὸ πρὸς πᾶσαν σύμβασιν, ἂν ὅχι γραπτὴν, ἢ ἔστω καὶ προφορικὴν, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ὑπονοουμένην προσκροῦον, νὰ ρίψῃς οὕτω τὰς ἐπιστολάς μου, αὐτοσχεδίους, ἀβασανίστους, ἀδιορθώτους, εἰς πάντας τοὺς ἀνέμους τῆς δημοσιότητος. Καὶ ἂν ἤξιζον τὸν κύφωνα, ἔπρεπε σὺ νὰ γίνῃς ὁ δῆμιός των ;

Ἐκ περισσοῦ δὲ σοὶ λέγω ὅτι πλὴν ταύτης εἶχον καὶ ἄλλην σιωπῆς αἰτίαν, ἧς καὶ πάλιν ἡ εὐθύνη κατὰ μέρος μέχρι σοῦ ἀναβαίνει. Ἴδου πῶς. Μεσοῦντος τοῦ θέρους, οὐ μόνον κλείουσι πανεπιστημεῖα καὶ βιβλιοθῆκαι καὶ ἀποδημοῦσιν οἱ καθηγηταί, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ὁπωσοῦν ἐπίσημοι θεωροῦσι σχεδὸν καθῆκόν των νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ Βερολῖνον· ὥστε καὶ ὅτε κατὰ τὸν Μάϊον ἠρώτησά τινα τῶν γνωρίμων μου ποῦ θὰ διέλθῃ τὸ θέρος, « Εἰς τὴν ἐξοχὴν, μοὶ εἶπε. Θέλω μοναξίαν εἰς ἀναψυχὴν ἐκ τῶν χειμερινῶν μου ἐργασιῶν. » — « Εἰς τίνα ἐξοχὴν ; » τὸν ἠρώτησα. — « Εἰς τὸ Βερολῖνον, μοὶ ἀπεκρίθη. Τὸ θέρος ἐγκαταλειπόμενον ὑπὸ τῶν κατοίκων του, γίνεται αὐτὸ μοναξία καὶ ἐξοχή. »

Ἀμα λοιπὸν ἦλθεν ὁ Ἰούνιος, διὰ τινος ὁ Ἰούλιος, εἰ καὶ ἔβρεχεν ἀδιακόπως καὶ κρουνηδὸν, καὶ ἔπνεε μετ' ἀνενδότου ἐπιμονῆς παγερὸς ἀπὸ τῶν Οὐραλίων ὁ ἀπηλιώτης, αἱ ἐπιστημότητες τοῦ Βερολίνου, πρὸς τὸ ἡμερολόγιον μᾶλλον

ἢ πρὸς τὸ θερμόμετρον ἀφορῶσαι, διεσπάρησαν πᾶσαι πρὸς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ. Ἀφ' οὗ λοιπὸν, δημοσιεύσας τὰς ἐπιστολιμαίας συγγραφάς μου, με κατέστησας εἶδος ἐπισημότητος καὶ ἐμέ, ἐνόμισα ὅτι « ὑποχρεοῖ ἡ εὐγένεια », καὶ μοὶ ἐπιβάλλει τὸ καθήκον τοῦ νὰ ἐξέλθω καὶ ἐγὼ εἰς θερινὴν περιοδείαν· τόσῳ δὲ μᾶλλον τοῦτο, καθ' ὅσον ἐπεθύμουν καὶ νὰ ἰδῶ τινὰ μέρη τῆς Γερμανίας, καὶ εἰς τὸ βαλάντιόν μου ἡσθάνομην τι ἔκτακτον, περισσεύματά τινὰ ἐκ τῶν διδάκτρων ἃ ἔλειπον ἐπὶ τῶν διακοπῶν, καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν οἰκονομιῶν προερχόμενα.

Ἄ, ναί ; Περιλείχεται ἤδη, καὶ περιμένεις ὁδοιπορικὰς περιγραφάς, ἵνα κάμῃς αὐτῶν ἡξεύρομεν ποίαν χρῆσιν. Θέλεις περιγραφὴν τῆς Γερμανίας ; Εὐκολώτατον, φίλτατε. Ἀπελθε εἰς τοῦ Κ. Βιλβέργ, ἀγόρασον τριῶν ἢ τεσσάρων δραχμῶν ἓνα Βέδεκερ, καὶ ἔχεις ὅσας θέλεις περιγραφάς, ἀνωτέρας πάσης ἐπιστολῆς, εἴτε ἐμῆς εἴτε ἄλλου, καὶ μετὰφράζε ἐξ αὐτῶν καὶ δημοσίευε, ἂν εὐαρεσθῇσαι. Παρ' ἐμοῦ ὅμως μὴ περιμένῃς νὰ σοὶ γίνω Πausanias τῆς Γερμανίας, ἐπαναλαμβάνων ὅσα μύριοι ἄλλοι εἶπον, καὶ λέγων αὐτὰ μυριοστῶς ἐκείνων ἀτελέστερα καὶ χειρότερα.

Ἀλλὰ θέλεις, μοὶ γράφεις, φιλικὰς καὶ ἐπιστολάς, καὶ μοὶ ὑπόσχεσαι . . . Ἐνθυμοῦμαι τί διίσχυρίζεσο ὅτε ἤμην εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅτι ἀδέξιός ἡ πολιτικὴ ἢ εἰς ξένους ὑποσχέσεις ἐποικοδομοῦσα, καὶ μὴ προνοοῦσα αὐτὴ ὑπὲρ ἑαυτῆς. Μὴ θέλων λοιπὸν νὰ με κατατάξῃς μετὰ τῶν ἀδεξίων, ὅσον καὶ ἂν δὲν εἶμαι πολιτικός, φιλικὰς ἐπιστολάς μάλιστα, εἰμὶ πάντοτε πρόθυμος νὰ σοὶ ἀπευθύνω, τὰ ἴσα ἀπεκδεχόμενος, ἀλλὰ θὰ μοὶ ἐπιτρέψῃς νὰ λάβω τὰ ἰδιά μου ἀσφαλίστικα μέτρα κατὰ πάσης ἐνδεχομένης καταχρήσεως ἐν τῷ μέλλοντι. Ταῦτα δ' εἰσὶν ὅτι θέλω σοὶ περιγράφει

μετὰ πάσης ἀκριβείας πάντα τ' ἀφορῶντα τὴν διὰ σέ καὶ τὴν φιλίαν σου πολύτιμον ὑπαρξίν μου, ποῦ κατέλυσα, τί ἐπλήρωσα, τί ἔφαγον, ποῦ καὶ πῶς ἐκσιμήθην, καὶ τὰ σπουδαῖα ταῦτα συμβάντα ἔχεις πλήρη ἄδειαν νὰ τὰ δημοσιεύῃς. Ὁ χάρτης εἶναι γνωστὸς διὰ τὴν ὑπομονήν του. Ἀρκεῖ καὶ ἀναγνώστας νὰ εὕρῃς ἔχοντας τὴν αὐτὴν ἀρετήν.

Καὶ ἵνα σοὶ δώσω μικρὸν δεῖγμα τῆς μεθόδου μου, ἄρχομαι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ μέσου τῆς ὁδοιπορίας μου. Ἐφθασα λοιπὸν εἰς τὸ Βόρμς. Τί ἐστὶ Βόρμς, θὰ μ' ἐρωτήσης, καὶ σέ παραπέμπω εὐθὺς εἰς τὸν Βέδεκερ. Σοὶ λέγω δὲ μόνον ὅτι ἔχει μεγίστην μητρόπολιν, περίπυστον διὰ τὴν ἀρχαιότητά της, καὶ σοὶ τὸ λέγω οὐχὶ ἐνδίδων ὥς πρὸς τὰς ἀρχάς μου καὶ χαλαρούμενος, ἀλλὰ διότι τὸ ἱστορικὸν τοῦτο προσίμιον εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὴν κατωτέρω, ἐμὲ αὐτὸν ἀφορῶσαν, ἀφήγησιν. Εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ σιδηροδρόμου μ' ἠρώτησεν ὁ σταθμάρχης ποῦ θέλω νὰ φέρωσι τὰ σκεύη μου, δηλαδὴ τὸν ἕνα καὶ μόνον μου σάκκον, καὶ νὰ μὲ ὁδηγήσωσιν. Ἐγὼ δ' ὅλως ξένος, καὶ οὐδὲν γινώσκων ἐκείνης τῆς πόλεως, εἶπον νὰ μὲ φέρωσιν εἰς τῶν ξενοδοχείων τὸ ὅ,τι ἄριστον, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὅ,τι ἐγγύτατον εἰς τὴν μητρόπολιν, δι' ἣν καὶ μόνην εἶχον ἔλθει εἰς Βόρμς. Ἐζήτησα δὲ τὸ ὅ,τι ἄριστον τῶν ξενοδοχείων, ἀναλογισθεὶς ὅτι εἰς πόλιν ἥτις, ἂν ἐφυλλολόγησας ἤδη τὸν Βέδεκερ, εἶδες ὅτι εἶναι μικρὰ, ἢ ἐν αὐτῷ δαπάνη δὲν θὰ ἦτο σπουδαία, καὶ θὰ μοὶ ἐπέτρεπε καὶ ἐγὼ μιᾶν φορὰν νὰ καταλύσω ὥς ἐπισημότης. Ὅτε τὸ πρῶτον ἦλθον εἰς Βερολῖνον, ἠναγκάσθην νὰ παραγείλω φορέματα, διότι ἐνταῦθα οὔτε τὸ κλῖμα οὔτε τὰ ἥθη παραδέχονται τοὺς γυμνοσοφιστάς, ὁ δ' ἐμὸς τρίβων εἶχε κατατριβῇ καὶ κατατρυθῇ ἐπὶ τῆς ὁδοιπορίας. Ὅταν ὁμῶς ἦλθεν ἡ ὥρα, παρέστη ὁ ράπτης μου καὶ μὲ ἠρώτη-

σεν ἂν ὁ πανευγενέστατος εὐαρεστῇται νὰ πληρώσῃ τὸν λογαριασμόν του. Ὁ πανευγενέστατος ὅμως χρήματα δὲν εἶχε καὶ δὲν ἐπλήρωσε. Μετὰ ἓνα πάλιν μῆνα ἐπανῆλθεν ὁ ράπτης, καὶ μὲ ἠρώτησεν ἂν ὁ Κ. Βαρόνος εὐαρεστῇται νὰ ἐξοφλήσῃ τὰς ὀλίγας ἐκείνας μάρκας . . . Ὁ Βαρόνος ὅμως δὲν εἶχε περισσότερα χρήματα τοῦ πανευγενεστάτου, δι' ὃ μετὰ τέσσαρας ἄλλας ἐβδομάδας ἐπανῆλθεν ὁ ράπτης νὰ πληροφορηθῇ μήπως εἶναι εὐάρεστον εἰς τὸν Κ. Κόμητα νὰ πληρώσῃ . . . Τὴν φορὰν ταύτην κατ' ἐξαίρεσιν εἶχον χρήματα καὶ ἐπλήρωσα, διακόψας τὴν σειρὰν τῶν ἀλλεπαλλήλων προβιβασμῶν μου, ἥτις ἔτεινε νὰ κορυφωθῇ εἰς τὸν Πρίγκηπα. Ὅ,τι ἐστερήθην ὅμως τότε, ἐδυνάμην τώρα νὰ τὸ ἀπολαύσω, καὶ νὰ χαιρετηθῶ πρίγκηψ, ἂν κατέλυον εἰς τὸ πρῶτιστον ξενοδοχεῖον τοῦ Βόρμς.

Ἄλλ' ὁ σταθμάρχης, μαθὼν τὴν ἐπιθυμίαν μου, ἐκάλεσεν ἓνα τῶν σκευοφόρων τοῦ σταθμοῦ καὶ τῷ εἶπέ τι κατ' ἰδίαν· οὗτος δὲ λαβὼν τὴν πήραν μου, ἐπροπορεύθη. Καὶ μεταξὺ βαίνων, « ἄριστον κατάστημα, μοὶ εἶπεν, ἐν εἶδει συνδιαλέξεως. Ἐχει καλὸν οἶνον καὶ ἐξαίρετον ζῦθον ». Αἱ λέξεις ὅμως αὗται δὲν μοὶ ἐφάνησαν καλὰ οἰωνιζόμεναι. « Ἄλλ' ἐγὼ, τῷ ἀπεκρίθην, βέλτιστε, οὔτε οἶνον πίνω, ἀλλ' οὔτε ζῦθον. Ὅ,τι θέλω, εἶναι εὐπρεπὲς ξενοδοχεῖον, ὅπου καλῶς νὰ τρώγωσι καὶ καλῶς νὰ κοιμῶνται οἱ ξένοι. » — « Ἄριστον κατάστημα, μοὶ ἀπήντησε. Θὰ εὐχαριστηθῇτε. » Ἀφ' οὗ ὀλίγον ἀκόμη ἐπροχωρήσαμεν, ἕξαλλος ἐγενόμην ὅτε τὸν εἶδον εἰσελθόντα εἰς τὴν αὐλὴν πενιχροῦ τινος οἴκου, ὅπου χυδαῖοι εἰς ρυπαρὰς τραπέζας περικαθήμενοι, ἐνεφοροῦντο ζύθου. « Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι καπηλεῖον, ἄθλιε, ὅπου μ' ἔφερες », ἀνέκραξα πλήρης ὀργῆς. — « Ἄριστον κατάστημα, μοὶ ἀπήντησεν ἀποθέτων τὸν σάκκον μου.

Πολὺ θὰ εὐχαριστηθῆτε.» Ἐγὼ δὲ, ἐπειδὴ οὔτε Γερμανικὰ ἱκανὰ ἤξεύρω ὥστε νὰ παρατείνω τὴν φιλονεικίαν, οὔτε ἐγνώριζον ἂν ἀληθῶς δὲν ἦτο τοῦτο ἐν Βόρμς τὸ ἄριστον τῶν καταστημάτων, οὔτε ἤθελον προσέτι νὰ προσβάλω καὶ τὸν ἐπελθόντα οἰκοδεσπότην, κακολογῶν τὸ ξενοδοχεῖόν του, ὑπέκυψα εἰς τὴν τύχην μου, ἐπλήρωσα τὸν ὁδηγόν μου, καὶ ἀνέβαλον εἰς καλητέραν περίστασιν νὰ περιβληθῶ τὸν τίτλον τοῦ πρίγκηπος. Ὅταν ὁμῶς εἰσῆλθον εἰς τὸ δοθέν μοι δωμάτιον, τὸ πρᾶγμα μοὶ ἐφάνη ἀφόρητον, καὶ ἀμέσως πάλιν ἐξῆλθον ἵνα ἰδῶ ἂν τι κατοικητότερον δὲν εὐρίσκω. Στρέψας ὁμῶς τότε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ ἀνώφλιον τῆς ἐξωθύρας, εἶδον ἐν αὐτῷ λίθον ἐπιγεγραμμένον, καὶ ἡ ἐπιγραφή ἔλεγε Λατινικοῖς γράμμασιν ὅτι ἡ οἰκία ἐκτίσθη τῷ 1574^ο ὡς Conventum προσηρτημένον εἰς τὴν μητρόπολιν. Τοῦτο πάραυτα μ' ἐξιλέωσε, καὶ ἀπεφάσισα οἷα δῆποτε τράπεζα καὶ κλίνη καὶ ἂν μὲ περιέμενον, νὰ διανυκτερεύσω εἰς τὸ σεβάσμιον τοῦτο καὶ ἱερᾶς καταγωγῆς καπηλεῖον.

Καθ' ὃ λοιπὸν παρεδέχθην σύστημα ἀλληλογραφίας, σοὶ μεταδίδω τὴν σπουδαίαν ἀγγελίαν, ἣν δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θὰ σπεύσης νὰ παραδώσης εἰς τὴν δημοσιότητα, ὅτι τὴν ἐσπέραν καὶ τὴν νύκτα ἐκείνην οὔτε ἔφαγον οὔτε ἐκοιμήθην. Εἰς τὴν πόλιν ὁμῶς, ἣν περιῆλθον, συνέδεσα γνωριμίαν μεθ' ἑνὸς τῶν ἐπισημοτέρων πολιτῶν, εἰς ὃν, ἐκπληττώμενον διὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς κατοικίας μου, διηγήθην ὅτι μ' ἐπεμψεν ἐκεῖ ὁ σταθμάρχης. «Ὁ σταθμάρχης, ἀνεφώνησεν . . . ὦ! ἐξαίρετον! Εἶναι ὁ πατὴρ τῆς οἰκοδεσποίνης τοῦ καπηλείου σου.» Τοῦτο ἐξήγει τὴν μυστικὴν παραγγελίαν τοῦ σταθμάρχου πρὸς τὸν σκευοφόρον, καὶ τοὺς ἐπανειλημμένους τούτου δισχυρισμοὺς ὅτι εἶναι ἄριστον τὸ κατάστημα. Τοῦτο δὲ μοὶ συνέβη, οὐχὶ εἰς σπήλαιόν τι ληστῶν ἢ εἰς

τινα τῶν Ἀπενίνων φάραγγα, ἀλλ' ἐν μέσῳ Βόρμς, εἰς ὥρας ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Μαγεντίας καὶ βολὴν λίθου ἀπὸ τοῦ Ρήνου, εἰς χώρας καθ' ἃς ἰσχύουσιν οἱ Πρωσικοὶ νόμοι, καὶ αὐτοὶ οἱ κατὰ τῶν κοινωνιστῶν, κατὰ πᾶσαν αὐτῶν τὴν αὐστηρότητα.

Ἐν τούτοις ἀφ' οὗ σ' ἔφερα εἰς τὸ Βόρμς, θὰ μὲ ἀκολουθήσης καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Μικρὸν κοράσιον 12 ἢ 13 ἐτῶν μᾶς (δηλαδή ἐμέ καὶ τοὺς συνοδοιπόρους μου) περιήγαγεν εἰς αὐτήν, μᾶς ἔδειξε τὰ πάντα, καὶ μετὰ φωνῆς καὶ εὐγλωττίας ὁμοίας πρὸς τὴν τῶν σημερινῶν Κικερόνων τῆς Ἰταλίας μᾶς ἐξήγει ἐν ἑκαστον, καὶ μᾶς ὠνόμαζε τοὺς ἰδρυτάς καὶ τοὺς ἀφιερωτάς, καὶ τοὺς ἱππότας καὶ τοὺς αὐτοκράτορας, καὶ τὰς ἐποχὰς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου των, μετ' ἀκριβείας ἥτις κατήσχυνε τὴν ἀμάθειάν μου. Ἐνθυμούμαι δ' ὀλίγιστα ἐξ ὧν μᾶς εἶπε, καὶ σὺ ἡξεύρεις ποῦ θὰ τ' ἀναγνώσης. Ἀρκεῖ δὲ νὰ σ' εἰπῶ τὸ γενικὸν ἐξαγόμενον, ὅτι ἡ ἀπέραντος ἐκκλησία θεωρεῖται οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ κορασίου ἐκείνου, ἀλλ' ἐν γένει ἐν Γερμανίᾳ, ὡς ἐν τῶν ἀρχαιοτάτων χριστιανικῶν ἰδρυμάτων τῆς χώρας ταύτης. Εἵλκυσε δὲ τὴν προσοχήν μου ὁ ἐπίσημος πολίτης ὃν προεμνημόνευσα εἰς τὸ ὅτι ἔχει πάσας πανταχοῦ τὰς ἀψίδας, καὶ εἰς τὰ παράθυρα καὶ εἰς τὰς θύρας, κυκλωτερεῖς, καὶ ὅτι πᾶς αὐτοῦ ὁ ρυθμὸς ἐστὶν ὁ Ρωμανικὸς, μεταποίησις τοῦ Ρωμαϊκοῦ. Παρατήρησα δὲ τὰς θυρίδας τῶν ὀγκωδῶν πύργων καὶ ἄλλων μερῶν τῆς οἰκοδομῆς, ὅτι εἰσὶν ἀνὰ τρεῖς παρ' ἀλλήλαις, στεναὶ καὶ μακραί, εἰς ἡμικύκλιον ἀπολήγουσαι, καὶ ἐντελῶς ὅμοιαι πρὸς τὰς τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιδίων ἃς ἀπαντῶμεν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος· ὥστε ἐπ' αὐτοῦ τοῦ οἰκοδομήματος ἐστὶ, καθ' ὅσον ἐγὼ δύναμαι νὰ κρίνω, προφανεστάτη ἡ ἄμεσος ἐπιρροή τῆς Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτο-

νικῆς· οὐχ ἤττον ὁμῶς εἶδον, καὶ ἔδειξα εἰς τὸν σύντροφόν μου τινὰ μέρη ἔχοντα τὸ ὀξύτμητον Γοτθικὸν τόξον· ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἦσαν, ὥς μοι ἐξήγησε, προσθῆκαι μεταγενέστεραι.

Τὴν δ' ἐπαύριον εἰς τὰς ἑξ τὸ πρωῒ, — διότι ἤξεύρεις, ὅτι ὅτε ἐν ἐκοιμήθην, — ἤμην εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ παρέμεινα ἐκεῖ κατὰ πᾶσαν τὴν διάρκειαν τῆς καθολικῆς ιεροτελεστίας.

Ἡ μητρόπολις εἶναι τῷ ὄντι καθολικὴ· διότι, ὅτε μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς διαμαρτυρήσεως διενεμήθησαν εἰς τὰ δύο θρησκευόμενα αἱ ἐκκλησίαι τῆς πόλεως ταύτης εἰς ἣν εἶχε μονάσει ὁ Λούθηρος, ἡ πρωτίστη αὕτη τῶν ἐκκλησιῶν παρέμεινεν εἰς τοὺς ἀρχαίους αὐτῆς κατόχους, καίτοι πολὺ ὀλιγοπληθεστέρους.

Τὸ ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας ἐπισκευάζεται ἤδη ἐπιμελῶς. Καθήμενος δ' ἐπὶ ὥραν ὀλόκληρον ἐφ' ἐνὸς τῶν ἐδωλίων, περιέφερον τὰ βλέμματα περίξ, καὶ παρετήρουν λεπτομερῶς πάντα τὰ μέρη τοῦ οἰκοδομήματος. Ἐκεῖ δ' ἀφ' ἐνὸς μέρους, ἐπὶ τοῦ ἐξεσμένου τοίχου, μοι ἐφάνη ὅτι διέκρινα ὡς γραμμάς τινὰς κεχρωματισμένας, καὶ καθ' ὅσον εἰς αὐτὰς προσήλουν τὴν προσοχήν μου, τὰς ἔβλεπον νὰ λαμβάνωσι σχήματα καὶ ν' ἀποτελῶσι μορφάς, καὶ μέχρι τέλους ἀνεγνώρισα εἰς αὐτὰς σχεδὸν ἐξηλειμμένα ἀγιογραφικὰ συμπλέγματα, ἀλλὰ κατὰ τε τὸν ρυθμὸν, καὶ κατὰ τὴν ἀναβολὴν καὶ κατὰ τὴν πᾶσαν διάθεσιν ἐντελῶς ὁμοία πρὸς τὰς ἡμετέρας εἰκόνας, ὥστε πιθανώτατον μοι φαίνεται ὅτι Βυζαντίου χεὶρ ἐκόσμησε τὴν ἐκκλησίαν ταύτην κατὰ τοὺς χρόνους ὅτε τὸ Βυζάντιον ἐδάνειζε τὴν τέχνην του εἰς τὴν βάρβαρον ἔτι τότε Εὐρώπην. Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν δὲ ταύτην ἠνίχνευσα ἐπιμελέστερον πάντας τοὺς τοίχους τῆς οἰκοδομῆς, καὶ εἰς τρία ἕτερα μέρη ἀνεῦρον ὁμοία ἔχνη, μείζονα μάλιστα τῶν

πρώτων καὶ καταφανέστερα. Ὁ γνώριμός μου ὁμως ἐκ Βόρμς, εἰς ὃν ἔσπευσα νὰ ὁμιλήσω περὶ αὐτῶν, καίτοι πολ-
λὰς ἔχων γνώσεις τῆς Γερμανικῆς ἀρχαιολογίας, ἠγνόει
ὁμως ἐντελῶς, καὶ ἤρνεϊτο μάλιστα τὴν ὑπαρξιν ἱχνους ἀρ-
χαίων γραφῶν ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς μητροπόλεως, μέχρις οὗ
τὸν ἔφερον ἐκεῖ καὶ τῷ τὰς ἔδειξα, λαβὼν τὴν ὑπόσχεσίν
του, ὅτι θὰ λάβῃ πρόνοιαν νὰ προστατεύσῃ κατὰ τῶν ξεόν-
των τοὺς τοίχους ἐπισκευαστῶν τὰ σοβαρὰ καὶ περίεργα
ταῦτα λείψανα ἀπωτάτου παρελθόντος.

Μέχρι δὲ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ σιδηροδρόμου ἔχων
ἀκόμη ὥρας τινάς, περιῆλθον τὴν πόλιν, καὶ εἶδον ἐν αὐτῇ
ξενοδοχεῖα κινήσαντα τὸν φθόνον ἐμοῦ τοῦ αἰχμαλώτου τοῦ
ταπεινοῦ Couvent, καὶ εἶδον καὶ ἄλλας παναρχαίας ἐκκλη-
σίας, περὶ ὧν δὲν σοὶ γράφω, καὶ ἐν ἄλλαις τὴν ἀρχαίαν
συναγωγὴν. Ἡ ἐντολὴ ἡ δοθεῖσα τοῖς Ἰουδαίοις « Αὐξάνε-
σθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ κληρονομήσατε τὴν γῆν », ἐξε-
πληρώθη θαυμασίως, — ἐρώτησον τοὺς Ρουμούνους, — καὶ
μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ, ὅπου πᾶσα σχεδὸν πόλις ἔχει τὴν
συναγωγὴν τῆς καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν συνοικίαν τῆς, καὶ εἰς
πάσας τὰς ἄλλας συνοικίας τὰς ἐπιφανεστάτας οἰκίας ἀνη-
κούσας εἰς Ἰουδαίους.

Ἐν Βόρμς, πλὴν τῆς ἀρχαίας ὑπάρχει καὶ νέα συνα-
γωγή. Ἡρώτησα δὲ γέροντά τινα Ἑβραῖον ὅστις μὲ παρη-
κολούθει, (ἴσως διότι εἶδε τὸν πῖλον μου παλαιὸν καὶ ἤλ-
πιζε νὰ μοὶ τὸν ἀγοράσῃ ἀντὶ τινων λεπτῶν) πότε ἐκτί-
σθη ὁ ἀρχαιότερος τῶν ναῶν τῶν, ὅστις ἀληθῶς ἐφαίνετο
ἀρχαιότατος.

— Ἐκτίσθη, μοὶ εἶπε τόσα (δὲν ἐνθυμοῦμαι πόσα) ἔτη
πρὸ Χριστοῦ.

— Πρό; . . . Θέλεις νὰ εἰπῇς μετὰ, βεβαίως.

— Όχι, θέλω νὰ εἰπῶ πρὸς, διότι ἡμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι τοῦ Βόρμς ἤλθομεν ἐνταῦθα ὅτε ὁ Τίτος ἐκυρίευσεν τὴν Ἱερουσαλήμ.

Μετ' ἐκπλήξεως ἀνέβλεψα τότε πρὸς τὸν ὁδηγόν μου ἐκεῖνον, καὶ ἐσχατόγηρως κυφῶς καὶ κατεσκληκῶς ὡς ἦν, μοὶ ἐφάνη ὡς ἂν ἦν αὐτὸς ὁ περιπλανώμενος, ἢ ὡς οἱ Γερμανοὶ λέγουσιν, ὁ αἰώνιος Ἰουδαῖος, ὅστις μοὶ ὠμίλει ἂν καὶ ἐκεῖνος ἦτο μεταγενέστερος, διότι ἤκμαζε μόνον ἐπὶ Χριστοῦ.

Ἐπληροφορήθην δὲ μετὰ ταῦτα ὅτι τοιαύτη ἐστὶν ἡ περὶ ἑαυτῶν πεποίθησις πάντων τῶν Ἰουδαίων τοῦ Βόρμς, καὶ αὐτῶν τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τῆς ἰδίας πόλεως.

Ἐν Βερολίνῳ, τῇ 2 Σεπτεμβρίου 1879

Z'.

Φίλτατε,

Ἐπειδὴ ἀρέσκεσαι εἰς ὁδοιπορικὰς ἀναμνήσεις, ἐξακολουθῶ τὴν τελευταίαν ἐπιστολήν μου ὅπου τὴν διέκοψα.

Ἀνεχώρησα λοιπὸν ἐκ Βόρμς καὶ κατηυθύνθην εἰς Μαγεντίαν διὰ σιδηροδρόμου· ἀλλὰ τὸ σπουδαῖον, τὸ ἄξιον νὰ σπεύσης νὰ τὸ παραδώσης εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς διὰ τῆς δημοσιότητός ἐστιν ὅτι ἀνεχώρησα οὐχὶ, ὡς συνήθως, εἰς τρίτην, ἀλλ' εἰς δευτέραν θέσιν. Τοῦτο δὲ διὰ τρεῖς ισχυροὺς λόγους, τὸν πρῶτον γεωγραφικόν, ὅτι ἡ Μαγεντία ἀπέχει τοῦ Βόρμς μόνον μίαν ὥραν, καὶ ἐπομένως τῶν διοδίων ἡ διαφορὰ ἐστὶν οὐχὶ μεγάλη· τὸν δεύτερον ψυχολογικόν, ὅτι διετηρεῖτο ἀκόμη εἰς τινὰ γωνίαν τῆς διαθέσεώς μου τὸ οὕτως ἀθλίως ἐν Βόρμς διαψευσθὲν πριγκηπικὸν ὄνειρόν μου, καὶ ἡ τρίτη τάξις μοὶ ἐφαίνετό πως ἀκόμη κα-

τωτέρα τοῦ φανταστοῦ μου βαθμοῦ· καὶ τὸν τρίτον καθα-
ρῶς ταμιευτικόν, ὅτι ἐν Βόρμς εἶχον κάμει ἀνελπίστους οἰ-
κονομίας, διότι, ὅτε ἀνεχώρουν τῆς πόλεως ἐν ᾗ ἐστέφοντο
οἱ Αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας, καὶ ἡ ξενοδόχος τοῦ Cou-
vent μοὶ ἔφερε τὸν λογαριασμὸν, ἔμεινα, οἷον δῆποτε καὶ
ἂν ᾔην ἐκεῖνο τὸ καταγώγιον, πλήρης ἐκπλήξεως διὰ τὴν εὐ-
τέλειαν τῆς ἀπαιτήσεως, καὶ ᾔθελον νὰ διαμαρτυρηθῶ ὅτι
ἀπατῶνται, ὅτι ὀφείλω τὰ τετραπλάσια ἀφ' ὅσα ζητοῦμαι,
καὶ νὰ πληρώσω κατὰ συνέπειαν. Ἀλλὰ συνῆλθον ταχέως,
κ' ἐπροτίμησα πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ σκανδάλου, νὰ τηρήσω
σιγὴν, καὶ τὸ ἐντεῦθεν προκύψαν μοι περίσσευμα νὰ δώσω
εἰς μίσθωσιν δευτέρας ἀντὶ τρίτης θέσεως μέχρι Μαγεντίας.

Ἐν τῇ σιδηροδρομικῇ ἀμάξῃ εὐρέθην μετὰ δύο ἀνδρῶν,
οἵτινες ὡς ἐκ τῆς ὄψεως καὶ συμπεριφορᾶς αὐτῶν ἐφαίνοντο
εἰς ἀνωτέρας στιβάδας τῆς κοινωνίας ἀνήκοντες, ὡς ᾔτο
καὶ ἐπόμενον, διότι ἐνταῦθα ὀλίγοι ὁδοιποροῦσιν εἰς πρώτην
θέσιν, ἐκτὸς ἂν ὦσιν ἀληθεῖς ἡγεμόνες ἢ τραπεζῖται Ἰου-
δαῖοι. Ὁ πλησίον ἐμοῦ καθήμενος, τοῦ ἄλλου ὁμιλητικώ-
τερος, ἀπέτεινε ταχέως πρὸς ἐμὲ τὸν λόγον, καὶ μετ' ὀλίγον
συνδιελεγόμεθα περὶ τῶν τεραστίως ἐν Γερμανίᾳ πολλα-
πλασιαζομένων σιδηροδρόμων. — « Εἰσὶ μία τῶν πρωτί-
στων μεριμνῶν, μοὶ εἶπε, τῆς κυβερνήσεως. Τὰ μέσα τῆς
συγκοινωνίας εἰσὶ σήμερον τὸ μέτρον καὶ οἱ ἀναπόφευκτοι
ὀχετοὶ τοῦ πολιτισμοῦ. » Ἐννοήσας δ' ἐκ τῶν σολοικισμῶν
καὶ τῆς προφορᾶς μου ὅτι ᾔμην ξένος, καὶ προσέτι ὅτι ᾔμην
Ἕλληνα, εἰς ὃ ὅμως καὶ αὐτὸς τὸν ὑπεβοήθησα, — « Ἔχετε
σιδηροδρόμους εἰς τὴν Ἑλλάδα; » μ' ἠρώτησεν. — « Εἰς
τὴν Ἑλλάδα σιδηροδρόμους; » ἀπεκρίθην ἀφ' οὗ ἐξηροκα-
τάπια, « ὦ! μάλιστα, ἔχομεν, πῶς ὄχι; ἓνα ἔχομεν ὅστις
ἐξ Ἀθηνῶν φέρει εἰς Πεῖραιᾶ· ἄλλον ὅστις φέρει εἰς Φάλη-

ρον. "Αμα δὲ μᾶς προσαρτηθῶσι Θεσσαλία καὶ Ἡπειρος, θὰ οἰκοδομήσωμεν ἓνα πρὸς τὰ Ἰωάννινα, ἄλλος θὰ χωρήσῃ ἐκεῖθεν μέχρις ἀπέναντι τοῦ ἄκρου τῆς Ἰταλίας· ἄλλος θὰ ἐνώσῃ τὰς Ἀθήνας μετὰ τῆς Λαρίσσης καὶ τὴν Λάρισσαν μετὰ τῆς Θεσσαλονίκης· ἄλλος θὰ διασχίσῃ τὸν Πίνδον»· καὶ δὲν ὑπῆρχε κοιλὰς ἐπὶ τοῦ χάρτου δι' ἧς, βαθμηδὸν ἐνθαρρυνόμενος, δὲν διῆγον ἓνα σιδηρόδρομον. Δὲν φαντάζεσαι πόσον εὐκόλως κατασκευάζονται σιδηρόδρομοι ἐπὶ χάρτου, καὶ πόσον εὐθηνῶς ἀκόμη. Ὁ δὲ τρίτος συνοδοιπόρος, ὅστις ἐκάθητο εἰς τὴν ἀντιπέραν γωνίαν, καὶ ὀλίγον εἶχεν ἀναμιγῇ εἰς τὴν συνδιάλεξιν, εἶπε τότε, ὡς εἰς ἑαυτὸν ὁμιλῶν, — καὶ ἐκ τῆς προφορᾶς ἐνόησα Γάλλον Παρισινόν : — « S'ils n'ont pas des chemins de fer, ils ont en tout cas des chemins à faire ». Ἀλλ' ἐπροσποιήθην ὅτι δὲν ἤκουσα, ἢ ὅτι δὲν ἐνόουν τὴν γαλλικὴν, καὶ τὸ πρόσωπόν μου ἔμεινεν ἀκίνητον ἀπέναντι τοῦ ψυχροῦ τοῦ λογοπαιγνίου. Εὐτυχῶς δὲ διεκόπη καὶ ἡ ὁμιλία, διότι, παρὰ τὴν Μαγεντίαν ἥδη εἶχομεν φθάσει εἰς τὴν παραποταμίαν, καὶ τὴν προσοχὴν μας εἴλκυσε τὸ μεγαλοπρεπὲς ρεῦμα τοῦ Ρήνου.

Εἰς Μαγεντίαν ἔβρεχεν, ὥστε σχεδὸν δὲν εἶδον τὴν πόλιν· οὐχ ἤττον ὅμως, μέχρι τῆς στιγμῆς τοῦ ἀπόπλου, ἔσπευσα πρὸς τὴν ἀρχαίαν καὶ ἀνακαινιζομένην μητρόπολιν, ὁδηγούμενος ὑπὸ τῶν μακρόθεν καταφανῶν κωδωνοστασίων αὐτῆς. Ἀλλὰ μάτην ἐπὶ πολὺ ἐζήτουν νὰ τὴν πλησιάσω, διότι πρόσοδον δὲν εὕρισκον πρὸς αὐτὴν, πανταχόθεν περιτεθωρακισμένην ὑπὸ πενιχρῶν καὶ δυσειδῶν οἰκιῶν. Καὶ πολλαχοῦ παρετήρησα τοῦτο, ὅτι θρησκευτικὰ μνημεῖα τῶν ἀρχαίων αἰώνων, σεβαστὰ καὶ ἄξια παντὸς θαυμασμοῦ, κεῖνται τεθαμμένα ἐντὸς λαβυρίνθου μεταγενε-

στέρων οἰκοδομῶν καὶ ἀποδεικνύουσιν ὅτι εἶχον ἐπέλθει χρόνοι καθ' οὓς ἐξέλιπε τὸ αἶσθημα τῆς ἐκτιμήσεως τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τούτων μεγαλουργημάτων. Μόνον δ' ἐπ' ἐσχάτων ἐνιαχοῦ, ὅταν ἐπαρκῶσιν αἱ τῶν πόλεων πρόσοδοι, μακρύνονται αἱ χυδαῖαι ἐποικοδομαὶ, καὶ χαράττονται πλατεῖαι περὶ τὰς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τοῦτο εἰς Μαγεντίαν εἰσέτι δὲν ἔγινε, καὶ ἤναγκάσθην, ὥς θέλων νὰ ἐκπολιορκήσω τὸ χωρίον, νὰ περιέλθω περισκοπῶν αὐτὸ ἔξωθεν, καὶ ἀκολουθῶν ὁδοὺς σκολιάς καὶ στενάς, αἵτινες πολλάκις μ' ἐμάκρυνον ἀπ' αὐτοῦ, μέχρις οὗ εὔρον τέλος μίαν ἥτις ἀπέληγεν εἰς πλαγίαν θύραν, τὴν μόνην ἐν χρήσει. Εἰσελθὼν δὲ δι' αὐτῆς, εὔρον ὅτι ἐλειτούργουν, καὶ ὁ ἱερεὺς ὠμίλει ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος. Αἱ στιγμαὶ μου ἦσαν ὁμῶς μεμετρημέναι, δι' ὃ, φοβηθεὶς μὴ παρασυρθῶ ὑπὸ τῆς εὐγλωττίας του καὶ λησμονηθῶ, ἐπροτίμησα νὰ μὴ προσέξω εἰς τὸν λόγον του, καὶ περιωρίσθην εἰς τὸ νὰ περιεργασθῶ τὰς τοιχογραφίας αἵτινες ἐκόσμουν τὰς ἀψίδας ἐκατέρωθεν τοῦ μέσου κήτους, καὶ ἦσαν αὐτόχρημα Βυζαντιναὶ τὸν ρυθμὸν καὶ αὐταὶ, ἀλλὰ καταφανέσταται καὶ ἔχουσαι τὰ χρώματα ζωηρά. Ἐμαθον δὲ μετὰ ταῦτα ὅτι, ἀνακαινιζομένης τῆς ἐκκλησίας, ἥτις καὶ αὕτη ὥς καὶ ἡ τοῦ Βόρμς ἀποδίδεται εἰς τὸν ἑβ' ἢ ἱγ' αἰῶνα, ἐπιτήδειοι ζωγράφοι ἠκολούθησαν κατ' ἔχνος τὰς ἀρχαίας γραφάς, καὶ ἀπέδωκαν εἰς τὰ σωζόμενα χρώματα πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἀνθηρότητα. Οὕτως ὁ θέλων νὰ γνωρίσῃ τὴν Βυζαντινὴν ἀγιογραφίαν, νομίζω ὅτι ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἐκκλησίαις τῆς Γερμανίας δύναται μᾶλλον νὰ τὴν σπουδάσῃ ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου οἱ Τοῦρκοι καταστρέφουσιν ἢ ἐπιχρύουσι τὰ ἔργα αὐτῆς. Οὕτω καὶ πέρυσι μεταβὰς ἐπὶ δύο ἡμέρας εἰς τὸν ὀλίγας ὥρας μόνον ἐντεῦθεν ἀπέχοντα Βρόκεν, τὸ ὄρος τῶν δαιμονικῶν φαντασμά-

των τοῦ Φάουστ, εἰς τὴν πόλιν Γοσλάρ εἶδον πανάρχαιον μοναστήριον, εἰς οὗ τοὺς τοίχους ἐσωτερικῶς, πεσόντος ἐσχάτως κατὰ τόπους τοῦ κονιάματος, ἀνεφάνησαν ζωγραφίαι γνησιωτάτως Βυζαντιναί, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ἐκ Βυζαντίου προελθοῦσαν καὶ τὸ μοναστήριον ιδρύσασαν ἡγεμονίδα Θεοφανῶ, ἥτις ἐνυμφεύθη τῆς Γερμανίας τὸν Αὐτοκράτορα.

Εἰς τὴν παραποταμίαν ὅπου κατῆλθον ἔλυσεν ἤδη τὰ πρυμνήσια ὁ « Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας », ὡς ἐκαλεῖτο τὸ πλοῖόν μου. Ἦτο δὲ μέγα καὶ πολυτελές, ὡς περίπου περιγράφονται αἱ θαλαμηγοὶ τοῦ Ἰέρωνος καὶ τοῦ Πτολεμαίου. Εἰς αὐτὸ δ' ἐτάχθην ἴσος πρὸς τοὺς δωδεκάκισ δώδεκα λοιποὺς ἐπιβάτας του, διότι ὅλοι εἴμεθα ἐπίσης ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, ἡ δὲ διαφορὰ εἰς τοῦτο συνίστατο, ὅτι οἱ μὲν πλείονα καταβάλλοντες ἐδικαιοῦντο νὰ παρακαθήσων εἰς τὸ μεγαλοπρεπές γεῦμα τὸ παρασκευαζόμενον ἐν τοῖς κοίλοις τοῦ πλοίου, οἱ δὲ λοιποὶ ἔμενον εἰς τὸ κατάστρωμα νὰ θαυμάζωσι τὴν φύσιν, ὑπ' αἰσθημάτων τρεφόμενοι. Περιττὸν νὰ σοὶ εἰπῶ μεταξὺ τίνων ἤμην· γνωρίζεις τὴν καλλαισθησίαν μου. Ἄλλως τε ἐν Βόρμς μοὶ εἶχεν ἐπιτραπῇ, δι' ὅσα ἐκεῖ ἐπλήρωσα, νὰ παραλάβω εἰς τὸν κόλπον μου τὰ περισσεύματα τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ λοιποῦ μου προγεύματος. Τέλος, οὕτω δὲν φρονεῖς; καλὸν γεῦμα εὕρισκει τις πανταχοῦ καὶ πάντοτε (ὅταν ἔχῃ χρήματα), τὴν θέαν ὅμως τοῦ Ρήνου δὲν τὴν εὕρισκει.

Εἶναι δὲ ὁ Ρήνος . . . Ναί; Περιμένεις περιγραφὴν; Ἴδε Βέδεκερ, σελίδα . . . δὲν ἤξεύρω ποίαν. Ἐχει, ἤξεύρεις, τέσσαρας δραχμὰς καὶ δὲν τὸν ἠγόρασα. Ἀλλὰ δὲν ἤθελον τοῦτο νὰ εἰπῶ. Ὁ Ρήνος εἶναι ἡ ἐπὶ γῆς ρευστὴ τῶν εὐδαιμόνων ὁδός. Διὰ νὰ μ' ἐνοήσης, ἐλθὲ καὶ ιδέ τον. Ἀξί-

ζει τὸν κόπον. Ἄλλ' ὅχι, σὲ συμβουλεύω μᾶλλον μὴ ἔρχε-
σαι πρὶν ἀνατεῖλῃ καὶ διὰ σὲ ἡ σελήνη τοῦ μέλιτος, μὴ σοὶ
συμβῇ ὅ,τι ἐκινδύνευσεν νὰ συμβῇ εἰς ἐμέ. Ὑπελόγισα ἀνω-
τέρω εἰς δώδεκα δωδεκάδας, νομίζω, τοὺς συνεπιβάτας μου.
Ἐξ αὐτῶν φαντάσθητι ὅτι αἱ ἐξ δωδεκάδες ἦσαν νέοι νεό-
νυμφοι, καὶ αἱ ἄλλαι ἐξ αἱ νύμφαι αὐτῶν. Ὡς δ' ἔμαθον
ἐρευνήσας, τοῦτο ἐτησίως συμβαίνει, ὅτι κατὰ ταύτην τὴν
ῥαυρὰν τοῦ χρόνου, τὴν τερπνοτέραν διὰ τὴν ποταμοπλοίαν,
ὀλόκληρα πληρώματα νέων ζευγῶν διαπλέουσι τὸν Ῥήνον,
καταρχόμενα ἀπ' αὐτοῦ τῆς τοῦ βίου ὁδοιπορίας.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τοῦτο μοι ἐφάνη οὐχὶ δυσάρεστον,
διότι αἱ ἐβδομήκοντα δύω ἐκεῖναι τοῦ ὕμεναίου νεοσύλλε-
κτοι ἦσαν ὅλαι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εὐειδεῖς, αἱ μὲν
ἔχουσαι τὴν ὠραιότητα τοῦ διαδόλου, καὶ ἠξεύρεις ὅτι πολ-
λάκις, ὅταν θέλῃ, κατορθοῖ ὁ πειρασμὸς ν' ἀμφισβητῇ νικη-
φόρως τὸ μῆλον, αἱ δὲ εἶχον κόμας ἀντανακλώσας πάσας
τοῦ χρυσοῦ τὰς ἀποχρώσεις, ἄλλαι χεῖλη ρόδινα ἢ κοράλ-
λινα, ἄλλαι ὀφθαλμοὺς ἀμιλλωμένους πρὸς τὸ χρῶμα τοῦ
οὐρανοῦ. Πλὴν τί τὸ ὄφελος; Τῶν ὀφθαλμῶν πάντων τού-
των νὰ βλέμματα ἐστρέφοντο μόνον — πρὸς τὰς καλλονὰς
τοῦ Ῥήνου, θὰ εἰπῆς — Βεβαίως, καὶ τοῦτο δὲν λέγω· ἀλλὰ
πρὸ πάντων καὶ κυρίως ἐστρέφοντο πρὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς
τῶν νυμφίων, καὶ πάντα τὰ χεῖλη ἐκεῖνα ἠνοίγοντο μόνον
εἰς ψιθυρισμοὺς, ἐξ ὧν ἐγὼ οὐδὲν ἤκουον, οὐδὲ συμφέρον
εἶχον ν' ἀκούσω. Ὡστε ἔμενον μεμονωμένος ἐν μέσῳ τοῦ
εὐδαίμονος ὀμίλου ἐκείνου, καὶ ἄφωνος ὡς οἱ ἰχθῦς τοῦ Ῥή-
νου. Ἄν δ' ὀφθαλμὸς ἐκ τῶν κυανῶν ἐκείνων, μεταστρεφό-
μενος ἀπὸ πυργοστεφοῦς λόφου εἰς γλοερὸν ἀκρωτήριον,
συνέπιπτε ν' ἀπαντήσῃ τὸν ἐδικόν μου, καὶ νὰ ἐμμείνῃ ἐπὶ
μίαν στιγμὴν διὰ τὸ ξενοφανὲς τῆς ἐμῆς ὄψεως, ἢ ἂν δύω

χείλη ἐκ τῶν ροδοχρόων διεστέλλοντο εἰς ἀτελές μειδίαμα διὰ τινὰ γελοῖον βαρβαρισμὸν ὃν ἀπέτεινον πρὸς τὸν ὑπηρέτην, ἀμέσως ἔβλεπον ἀγριαῖνον καὶ ἀνησύχως τοξευόμενον τοῦ ὑπόπτου συζύγου τὸ βλέμμα· διότι φαίνεται ὅτι ἡ θύελλα τῆς ζηλοτυπίας πνέει πρὸ πάντων σφοδρὰ κατὰ τὰ πρῶτα τέταρτα τῆς σελήνης τοῦ μέλιτος, πρὶν ἡ συζυγικὴ πίστις διέλθῃ διὰ τῶν δοκιμασιῶν τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν.

Βαρυνοεῖς τέλος νὰ βλέπω ἐμαυτὸν τὸ ἀντικείμενον ἢ παγετώδους ἀδιαφορίας ἐν τῇ πυρώδει ἀτμοσφαίρᾳ ἐκείνῃ, ἢ ἀδικωτάτων ὑπονοιῶν, καὶ ν' ἀκούω ἐβδομηκονταδύω ζεύγη περιστερῶν μονοτόνως λαρύζοντα πέριξ μου, ἀπεστράφην ἀπ' αὐτῶν, ἐστήριξα τὸν ἀγκῶνά μου εἰς τὸ χεῖλος τοῦ πλοίου καὶ τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν χεῖρά μου, καὶ διὰ τῆς ἄλλης λαβῶν ἐκ τοῦ κόλπου μου τὸν Στράβωνα ὅστις μὲ συνώδευεν, ἐβυθίσθην εἰς αὐτοῦ τὴν ἀνάγνωσιν, ζητῶν νὰ ἰδῶ εἴ τι λέγει περὶ Γερμανίας.

Ἀλλὰ μεταξὺ ἀναγινώσκων παρετήρησα ὅτι νέος τις, ἐκ τοῦ πληρώματος τῶν νυμφίων βεβαίως καὶ οὗτος, ἀλλὰ δι' ὃν ἴσως ἡ σελήνη τοῦ μέλιτος ἦτο περὶ τὴν δύσιν τῆς, ἀποσπῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τῶν συνήθων πολικῶν των ἀστέρων, τοὺς ἔστρεφε συνεχῶς καὶ λαθραίως πρὸς τὸ βιβλίον μου, καὶ μετὰ ταῦτα μ' ἠτένιζε μετὰ τινος ἐνδιαφέροντος, ὡς μοὶ ἐφαίνετο. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ὅστις θὰ ἡσθάνετό τι ἐνδιαφέρον πρὸς ἐμὲ εἰς τὸ βρίθον ἐγωῖσμοῦ πορθμεῖον ἐκεῖνο τοῦ ἔρωτος! Τέλος δὲ, τὸ μᾶλλον ἀνέλπιστον, καὶ μοὶ ἀπέτεινε τὸν λόγον μετὰ φωνῆς ἡπίας, ἐρωτήσας με ἂν εἶμαι φιλόλογος (ἢ φιλόλογος;).

— Δὲν ἔχω τὴν τιμὴν ταύτην, τῷ ἀπήντησα μειδιῶν.

— Ἀλλ' ἀναγινώσκετε Ἑλληνικά!

— Διὰ λόγον ἀπλούστερον, εἶπον· διότι εἶμαι Ἕλλην.

— Ἕλλην, ἀνέκραξεν ὡς ἐνθουσιῶν. Ἕλλην! — Καὶ μοὶ ἔδωκε τὴν χεῖρα. — Βέρθα, προσέθηκεν· ὁ κύριος εἶναι Ἕλλην!

Τότε ἤγειρε πρὸς ἐμὲ ἡ Βέρθα τοὺς ὀφθαλμούς, — τί ὀφθαλμούς! — καὶ μ' ἐδεξιώθη δι' ἐνὸς μειδιάματος, καταστήσαντός με διπλασίως εὐτυχῇ καὶ ὑπερήφανον ὅτι εἶμαι Ἕλλην. Καὶ συνδιάλεξις ἤρχισεν, ἐξ ἧς ἐκεῖνοι μὲν ἔμαθον ὅτι ἐγὼ μόλις ὑπετραύλιζον τὰ Γερμανικὰ, ὅπερ ἠὔξησε ταχέως τὴν οἰκειότητα, διότι μ' ἐδίδασκον καὶ μὲ διώρθουν, ἐγὼ δὲ, ὅτι ἡ νύμφη ἦν θυγάτηρ καθηγητοῦ, ὁ δὲ νέος σύζυγός τῆς διδάκτωρ τῆς φιλολογίας, δρέψας σχεδὸν συγχρόνως τὸν στέφανον τῶν Μουσῶν καὶ τὸν τοῦ ὕμεναίου.

Ὁ Στράβων μου παρέσχε τὴν πλείστην ἀφορμὴν τῶν συνδιαλέξεων. Ἡ κυρία Βέρθα λαβοῦσα καὶ φυλλολογήσασα αὐτὸν,

— Σοφὴ ἡ γλῶσσά σας, εἶπεν, ἀλλὰ τὰ γράμματά τῆς πολὺ σκολιά. Δὲν ὁμοιάζουσι κάμμιᾱς γλώσσης τοῦ κόσμου. Τινῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν ἤξεύρω ἄκρας καὶ μέσας, τῆς ἐδικῆς σας οὔτε λέξιν, οὔτε θὰ ἤμην ἱκανὴ νὰ μάθω ποτέ.

— Πρόληψις, Κυρία, τῇ ἀπεκρίθην. Πρῶτον περὶ σκολιῶν γραμμάτων ὑμεῖς, Γερμανίς, δὲν ἔχετε δικαίωμα νὰ ὁμιλῇτε. — Καὶ τῇ ἔδειξα ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν κεφαλαίων τῇ εἶναι γνωστὰ, ὅπερ εἶδε μετ' ἀπορίας καὶ μετὰ χαρᾶς, καὶ ἤρχισε ν' ἀποπειρᾶται ν' ἀναγινώσκη.

— Ἐπειτα, προσέθηκα, μὲ ἀπατᾶτε λέγουσα ὅτι οὔτε λέξιν τῆς γλώσσης μου ἤξεύρετε.

— Ἀλλὰ σᾶς βεβαιῶ . . .

— Καὶ ἐγὼ περὶ τοῦ ἐναντίου, ὅτι αἱ γνώσεις σας τῆς Ἑλληνικῆς συμποσοῦνται οὐχὶ εἰς ἑκατοντάδας ἀλλ' εἰς χιλιάδας λέξεων.

— Περίεργον θὰ ἦτον ἂν ἤξευρον τὴν Ἑλληνικὴν ἐν ἀγνοίᾳ μου, ὡς ὁ Πουρσονιάκ ὠμίλει ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πεζὸν λόγον, εἶπε γελῶσα (ἐγέλα δὲ χαριέστατα). Σᾶς παρακαλῶ νὰ μοὶ τὸ ἀποδείξητε.

— Προθύμως. Ἡξεύρετε τὴν λέξιν *καλλιγραφία*;

— Πῶς; εἶναι λέξις Ἑλληνική;

— Καὶ ἰδοὺ, οὐ μόνον γνωρίζετε τί ἐστὶ *καλλιγραφία*, ἀλλὰ καὶ τί ἐστὶ *γράφω*, καὶ τί ἐστὶ *καλὴ*, δηλαδὴ *ωραία*. (Τοῦτο, πέπεισμαι, πρὸ πολλοῦ τὸ ἤξευρε. Τίς γυνὴ δὲν ἔχει καθρέπτην εἰς τὴν οἰκίαν της;).

Καὶ μοὶ ἐφάνη ὅτι πρὸς ταῦτα ἠρυθρίασεν ἡ κυρία Βέρθα. Ἀλλ' ἴσως ἦτο μόνον ἀποτέλεσμα τοῦ ἡλίου· διότι ἡ κατάστασις τῆς ἀτμοσφαίρας ἐπὶ τοῦ Ρήνου ἦτο περίεργος τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Αἶφνης ἐπήρχετο βροχὴ ραγδαία μετ' ὀμίχλης καὶ ἀπέκρυπτε τὰ πάντα πέριξ· ἅμα δ' ἐκάμπτομεν ἐν ἀκρωτήριον, ριπὶς ἀνέμου διεσκόρπιζε τοὺς ἀτμοὺς, καὶ ὁ ἥλιος ἐρυθρὸς διεγέλα ἐπὶ τῶν χαριεστάτων τοποθεσιῶν, αἵτινες ἀνεφαίνοντο ὡς θεατρικαὶ σκηνογραφίαι, ἐφ' ὧν αἵρεται ἡ αὐλαία, ὡς ωραίας πρόσωπον ἀφ' οὗ ὁ ζέφυρος μακρύνει τὸ κάλυμμα. Ἀλλ' ἐγὼ, εἰς μόνην τὴν συνηγορίαν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀφορῶν,

— Ἐχομεν λοιπὸν τρεῖς, τῇ εἶπον. Τώρα, δὲν θὰ μὲ εἰπῇτε βεβαίως ὅτι δὲν ἠξεύρετε τί ἐστὶ *φιλολόγος* (καὶ λέγων, ἀπέβλεπον πρὸς τὸν σύζυγόν της). Ἰδοὺ λοιπὸν ἠξεύρετε τί ἐστὶ *λόγος*, καὶ τί ἐστὶ *φιλῶ* (καὶ πόσον ἤξιζε νὰ τὸ ἠξεύρη!). Ἐν μόνον πρέπει νὰ σᾶς διδάξω, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐδήλου τὴν αἰτίαν, παρ' ἡμῖν δὲ τὸ ἀποτέλεσμα. Εὐκόλον μοὶ εἶναι, οὕτω προχωρῶν, νὰ σᾶς ἀποδείξω ὅτι ἐκ μετριοφροσύνης μόνον ἀρνεῖσθε ὅτι ἠξεύρετε τὴν Ἑλληνικὴν.

Ἡ κυρία Βέρθα μὲ ἠὺχαρίστησεν ὅτι τῇ ἀνεκάλυψα γνώ-

σεις ἃς δὲν σύνοιδεν ἑαυτῇ, καὶ τῇ ἀπέδωκα ἀρετὴν, ἣν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἐφρόνει ὅτι δὲν ἐδικαιοῦτο ν' ἀντιποιηθῇ. Διεκόπη ὁμῶς ἡ ἀκαδημαϊκὴ ἡμῶν συνδιάλεξις ὑπὸ τοῦ κώδωνος ὅστις μᾶς ἐκάλει εἰς γεῦμα.

— Ἐλπίζομεν ὅτι θὰ σᾶς ἔχωμεν γείτονα εἰς τὴν τράπεζαν, μοὶ εἶπεν ὁ ἀγαθὸς διδάκτωρ. Ἀλλ' ἐξηγήσας ὅτι συνέπεσε κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν νὰ μὴ ἔχω ὄρεξιν, ὅτι ὁ ἱατρὸς μοὶ διέταξε νὰ μὴ τρώγω, — δηλαδὴ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἡμέρας, ἐπρόσθεσα, ἰδὼν ποίαν ἐκπληξιν προῦκάλεσεν ἡ ἀνόητος πρόφασίς μου, τοὺς ἀφῆκα νὰ καταβῶσιν εἰς τὸ μέγα ἐστιατόριον, καὶ ἔμεινα εἰς τὸ κατάστρωμα, βόσκων ἀπλήστως τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὰς δύο ὄχθας καὶ τ' ἀμίμητα κάλλη αὐτῶν. Ὡς ἐν πανοράματι παρήρχοντο ἐμπρὸς μου ὁ εὐθυτενὴς βράχος, ὁ καθέτως αἰρόμενος εἰς μέγα ὕψος ἀπὸ τοῦ πυθμένος τοῦ ποταμοῦ καὶ φέρων στέφανον ἐρειπίων, διατρυπόμενος δ' εἰς τοὺς πρόποδας ὑπὸ τῆς ὁδοῦ, ἥτις δὲν ἔχει πῶς ἄλλως νὰ τὸν παρέλθῃ· ἔπειτα ὁ μαλακῶς καμπτόμενος σύνδενδρος λόφος, ὃν κοσμοῦσι φαίδραὶ ἀγροικίαι· κατόπιν ἡ βαθύσκιος κοιλάς ἣν διαρρέει διαυγὲς ὑδάτιον, καὶ εἰς ἣς τὰ ἄλση περιμένεις νὰ ἰδῇς τοὺς βουκόλους τοῦ Θεοκρίτου· μετ' αὐτήν . . . Οὐαί! Βλέπω ὅτι τὸ ὕψος μου λαμβάνει χροιάν εἰδυλλιακὴν. Τότε θὰ μ' ἐπιτρέψῃς, φίλτατε, νὰ τὸ ἐπιφυλάξω διὰ τὸν προσεχῆ ποιητικὸν διαγωνισμόν, διότι σὲ βλέπω ἤδη περιλειχόμενον, καὶ ἐτοιμαζόμενον νὰ ποιήσῃς ἡξεύρωμεν τίνα χρῆσιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο . . . « ἡ συνέχεια εἰς τὸ προσεχές », ὡς ἤθελες εἰπεῖν ἂν σοὶ παρεῖχον καὶ τὴν ἐλαχίστην ἀφορμὴν εἰς τὰς δημοσιευτικὰς σου ὁρέξεις.

Ἐν Βερολίνῳ, τῇ 20 Σεπτεμβρίου 1879.

Η'.

Φίλτατε,

Ποῦ λοιπὸν ἐμείναμεν εἰς τὴν τελευταίαν ἐπιστολήν μου ;
 Ἄ ! ναί. Ἐγὼ μὲν ἔμεινα ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, τρωγα-
 λίζον τὸν ξηρὸν ἄρτον τοῦ Βόρμς, καὶ κορεννύμενος ἐκ τῆς
 ἐξαισίου θέας τῶν Παραρρηνίων, οἱ δὲ συμπλωταί μου ἔμει-
 ναν εὐωχούμενοι εἰς τοῦ πλοίου τὰ κοῖλα, ὅθεν ἀνέβαινον
 πρὸς ἐμὲ τῶν ἐρώντων οἱ ψίθυροι, τῶν παροψίδων καὶ πο-
 τηρίων ἢ μουσικῇ καὶ τῶν ὄψων ἢ κνίσσα. Τότε κατὰ πρῶ-
 τον ἔλαβον τὴν πεῖραν ὅτι καὶ ὁ στόμαχος ἔχει φθόνον.

Εἶχον δ' ἀρχίσει ἐκπληττόμενος ὅτι, ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐν
 τῷ κόσμῳ ἔχουσι τέλος, τὸ ἐρεθιστικὸν μόνον ἐκεῖνο συμ-
 πόσιον ἦτον ἀτελεύτητον, ὅτε ἤκουσα τρυγμὸν καθεδρῶν
 μετακινουμένων, καὶ πρώτη ἐφάνη ἀναδύουσα ἐκ τῆς ἀνα-
 βάθρας ἡ Βέρθα.

— Ἡ Λωρελάϋ ! ἀνεφώνησεν ἅμα ἐπάτησε τὸ κατὰ-
 στρωμα.

— Ἡ Λωρελάϋ ; εἶπεν ἐρωτηματικῶς συγχρόνως καὶ
 θαυμαστικῶς ὁ σύζυγός της, ἀκολουθῶν αὐτὴν κατὰ πόδας.

Καὶ πάντες οἱ δαιτυμόνες τοῦ μεγάλου γεύματος ἐξώρ-
 μων ἀλληλοδιαδόχως, καὶ οὐδεὶς ἔθετε τὸν πόδα εἰς τὸ κα-
 τάστρωμα χωρὶς νὰ προφέρῃ τὰς λέξεις : Ἡ Λωρελάϋ.

Πλησιάσας δὲ καὶ ἐμὲ ὁ φιλολόγος, « Λωρελάϋ » μοὶ εἶπε
 κινῶν τὴν κεφαλὴν, καὶ ἐγὼ, ἵνα μὴ καταγελασθῶ ἐπ' ἀγνοίᾳ,
 « Λωρελάϋ » ἀπήντησα μηχανικῶς, καὶ ὑποπτεύων ὅτι ἦτον
 ὑποχρεωτικὴ τις εὐχὴ μετὰ τὴν ἐστίαν, ἣν ὁμως ἄλλοτε
 δὲν εἶχον ἀκούσει. Ἄλλ' ἀμέσως εἶδον ὅτι ἠπατώμην, διότι
 πάντες, εἴτε ἐγνωρίζοντο εἴτε μὴ, ἔδιδον ἀλλήλοις τὰς χεῖ-
 ρας, ἐπιφωνοῦντες τὸ εἰθισμένον : « Γεῦμα », ὅπερ δηλοῖ

εἰς τὴν λακωνικὴν γλῶσσαν τῶν κεκορεσμένων : « Ὁ Θεὸς δοίη ὑμῖν αἷσιον καὶ ὑγιὲς τὸ γεῦμα! » Ἐπομένως, θεὸς κατὰ μέρος τὴν φυσικὴν μου δειλίαν, τὴν κυρίαν Βέρθαν, ἣτις καὶ αὕτῃ μὲ προσεφώνησε διὰ τοῦ μυστηριώδους « Λωρελάυ », ἐτόλμησα ἰδιαιτέρως νὰ παρακαλέσω νὰ μοὶ εἰπῇ τί σημαίνει ἡ λέξις.

— Τὸ ἀγνοεῖτε! εἶπεν ἐκπεπληγμένη. Ἄ! λησμονῶ ὅτι δὲν εἴσθε Γερμανός. Βλέπετε πρὸς τὰ δεξιὰ τὸν τραχὺν βράχον, αὐτὸν ὅστις βυθίζει τοὺς πόδας του εἰς τὸν ποταμόν. Ἐκεῖ ἐπάνω διητᾶτο ἡ Λωρελάυ, νύμφη θαυμαστῆς ωραιότητος, ἔχουσα γλαυκοὺς καὶ διαυγεῖς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς τὸ κύμα τοῦ Ρήνου, χρυσὴν τὴν ἠπλωμένην κόμην ὡς τοὺς ὠρίμους ἀστάχεις τῶν πέριξ ἀγρῶν, τὴν φωνὴν μελωδικὴν ὡς τῶν ἀηδόνων αἵτινες ψάλλουσιν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ . . .

— ὦ! τὴν γνωρίζω! διέκοψα μετ' ἀπερισκέπτου ἐνθουσιασμοῦ.

— Τὴν γνωρίζετε λέγετε! εἶπεν ἐκπληττομένη ἡ Βέρθα. Καὶ εὐτυχῶς ὅτι τὸ εἶπε, διότι μ' ἐκώλυσε νὰ ἐκστομίσω ἀπρεπῇ ἀνοησίαν ἣν εἶχον εἰς τὸ ἄκρον τῶν χειλέων, καὶ ἣν δὲν ἤξεύρω ἂν δὲν εἶχον ἤδη προδώσει οἱ ἐπὶ τῆς ὁμιλότητος στηριζόμενοι ὀφθαλμοί μου, — καὶ ταῦτα ἐμπρὸς τοῦ φιλολόγου. Συνελθὼν ἐπομένως ἀπήντησα :

— Τὴν γνωρίζω βεβαίως· εἶναι ἡ ἡμετέρα, τοῦ Ὀμήρου ἡμῶν ἡ Σειρήν.

— Ὁρθότατα, ἀπεκρίθη ἡ Βέρθα, διότι καὶ ἡ Λωρελάυ, ὅσάκις πλοῖον προσέπλεεν, ἔψαλλε τὰ γλυκύτερα ᾠσματά της, εἴλκυε ναύτας καὶ πηδαλιούχους, τὸ πλοῖον προσάρασσον εἰς τὸν βράχον κατεποντίζετο, καὶ οἱ πλέοντες ἐγίνοντο θύμᾳ της.

— Πῶς ἥλλαξαν οἱ καιροί! ἐτόλμησα νὰ ἐκφωνήσω,

Τώρα ὁ βράχος ἐκεῖνος εἶναι ἔρημος καὶ ἀκίνδυνος, αἱ δὲ Σειρῆνες, αὐταὶ πλέουσιν ἐπὶ τῶν ἀτμοκινήτων.

— Ἀληθῶς, διέκοψεν ὁ φιλόλογος, φρονῶν ἴσως ἀναγκαῖον νὰ δώσῃ ἐμβριθεστέραν στροφὴν εἰς τὸν διάλογον, ὁ μῦθος τῆς Λωρελάυ ἐστὶν οὐδεὶς ἕτερος ἢ ὁ Ὀμηρικὸς τῶν Σειρήνων, καὶ ὁ βράχος οὗτος εἶναι πολύτιμον μνημεῖον ἀρχαιοτάτης ἐπενεργείας τοῦ μακρὰν ἀκτινοβολοῦντος ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τῆς ἐν νυκτὶ βαρβαρότητος βεδυθισμένης Γερμανίας κατὰ χρόνους οὓς δὲν γνωρίζει ἡ ἱστορία.

Ἐν τούτοις διάφοροι ἐκ τῶν γνωρίμων τοῦ φιλόλογου εἶχον συσπειρωθῇ περὶ ἡμᾶς, καὶ, μετὰ τὰς ἀναγκαίας ἀντιπαρουσιάσεις, μετεἶχον τῆς συνδιαλέξεως, διότι « ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἔντο », ἐθεώρουν ἀναγκαῖον εἰς τὴν χώνευσιν ν' ἀμβλύνωσι τὴν ὀξύτητα τῶν τρυφερῶν αἰσθημάτων διὰ τινων σπουδαιολογιῶν. Ἐν αὐτοῖς δ' ἦτο καὶ τις πρεσβύτης, οὐχὶ νεόγαμος οὗτος, μυστικοσύμβουλος δὲ δὲν ἤξεύρω τίνος, ἢ μᾶλλον οὐδενός, διότι οὗτος ἐστὶ συνηθέστατος κενὸς τίτλος ἐν Γερμανίᾳ. Οὗτος δὲ, ἀπαντῶν εἰς τὸν φιλόλογον,

— Εἰς τοσαύτην ἀρχαιότητα, εἶπε, δὲν νομίζω ὅτι πρέπει ν' ἀναγάγωμεν τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων. Οἱ Ρωμαῖοι, ὧν μεγάλη λεωφόρος ἦτον ὁ Ρῆνος, ἔρριψαν ἐνταῦθα σπέρματα ἐλληνικῶν μύθων, ὧν τινὰ ἐρρίζωσαν καὶ ἐβλάστησαν. Καὶ πολλῶν τῶν μύθων τούτων πολὺ μακροτέρα δύναται νὰ καταδειχθῇ ἡ ὁδοιπορία, ἐκ τῆς ἐνδοτάτης Ἀσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐκεῖθεν μετὰ τῶν ρωμαϊκῶν λεγεόνων εἰς τὴν ἀγρίαν Εὐρώπην.

— Ἐξαιρῶ τὰς Σειρῆνας, εἶπεν ἡ Βέρθα. Τόσον χαρίεντα μῦθον δικαιολογεῖ μόνον ἡ ὠραιότης τῶν ἐλληνικῶν νήσων. Μετεφυτεύθη δὲ καὶ εἰς τὸν Ρῆνον, διότι αὐτοῦ

δὲν ὑπάρχει χώρα ἐφάμιλλος, ἔχουσα τοὺς γραφικοὺς τούτους λόφους μετὰ τῶν ἀμιμήτων αὐτῶν ἐρειπίων.

— Προσέξατε, κυρία, εἶπεν ὁ μυστικοσύμβουλος. Ἔχετε Ἑλληνα ὅστις σᾶς ἀκούει. Ἐμπρὸς τοῦ μὴ ὁμιλεῖτε περὶ ἐρειπίων. Ὁ κύριος οὗτος, ἀναπολῶν τὰ ἐρείπια τῆς Ἑλλάδος, πρέπει νὰ μᾶς οἰκτείρῃ ὅταν ἀκούῃ ν' ἀναφέρωμεν τὰ ἡμέτερα.

— ὦ! παντάπασιν! ἐνόμισα φιλοφροσύνης καθῆκον νὰ ὑπολάβω.

— Ναί, ναί, μοὶ ἀντέταξεν ὁ ζωηρὸς γέρων. Ἡμῖν εἰς τὴν Ἑλλάδα, προσεκύνησα τὸν Παρθενῶνα καὶ τὰ Προπύλαια, περιηγήθην τὴν Πελοπόννησον.

Καὶ πρὸς τὴν Βέρθαν ἀποταθεὶς,

— Βεβαίως γνωρίζετε, κυρία, τῇ εἶπε, γυναῖκας αἵτινες ἐξαισίου ὠραιότητος οὔσαι ἐπὶ νεότητος, διατηροῦσι μέχρι βαθέος γήρως πᾶσαν τὴν ἁρμονίαν τῶν χαρακτήρων, τὴν ἐρασμιότητα τοῦ μειδιάματος, ἀντικαταστήσασαι τὴν χρυσὴν κόμην δι' ἀργυρᾶς, τὴν χάριν διὰ μεγαλοπρεπείας, τὴν νεανικὴν φαιδρότητα διὰ συμπαθοῦς μελαγχολίας, σέβας ἐπιβαλλούσης. Τὸ βλέμμα των δὲν ὁμιλεῖ πλέον περὶ ἔρωτος, ἀλλὰ περὶ ἀθανασίας. Τοιαῦτα τὰ ἐξάισια τῆς Ἑλλάδος ἐρείπια, περὶ ὧν, ὅτε τις ἄπαξ τὰ ἰδῇ, ὀνειροπολεῖ δι' ὅλης τοῦ τῆς ζωῆς.

— Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐδικά μας . . . ἠθέλησε νὰ εἰπῇ ἡ Βέρθα.

— Τὰ ἐδικά μας; διέκοψεν ὁ μυστικοσύμβουλος. Ἄν ποτε ἀπηντήσατε παρηκμακότα, κατεσκληκότα ἐσχατόγηρων, οὗ κατέρρευσαν ὀδόντες καὶ κόμη, ἐξ ἐκείνων οὓς οἱ ἀρχαῖοι Σπαρτιάται θὰ ἔρριπτον εἰς τὸν Κεάδαν, τοιαῦτα εἰσὶ τὰ ἐδικά μας ἐρείπια, πλίνθοι πηλόκτιστοι, ἅς σκορπί-

ει τοῦ διαβάτου ὁ ποῦς, ἐν ᾧ τὰ ἐκ στίλβοντος μαρμάρου λελαξευμένα τῆς Ἑλλάδος ἐκεῖνα ἀψηφοῦσι τοὺς αἰῶνας, καὶ μόλις κατίσχυσεν αὐτῶν ἡνωμένη τῶν σεισμῶν καὶ τῶν βαρβάρων ἡ βία.

— Ἀλλὰ, ὑπέλαβον ἐγὼ, ἄνανδρον νομίσας ν' ἀφήσω ἐκ πατριωτισμοῦ τὴν Βέρθαν νὰ ὑποστῇ παντελεῇ ἥτταν, καὶ τὰ πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν ταῦτα, οἷα δῆποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ πρώτη οἰκοδομή των, στέφουσι γραφικώτατα τούτους τοὺς λόφους καὶ συμπληροῦσι τῆς φύσεως τὸ καλλίτεχνον διάγραμμα, πρὸς τὸν χαρακτῆρά αὐτῆς συνάδοντα. Καὶ εἰς τὴν φαντασίαν δ' ἐξεγείρουσιν εἰκόνας παρελθόντων καιρῶν, ὅτε οἱ ἄτρομοι ἱππότες εἶχον τὰ φρούρια ταῦτα φωλεάς των, ἐκεῖθεν ἐπισκοποῦντες τοῦ Ρήνου τὸν ροῦν.

Καὶ λεηλατοῦντες τοὺς διαπλέοντας, διέκοψεν ὁ ἀνηλεὲς φιλέλληνη, καὶ πρὸς ἀλλήλους μαχόμενοι διὰ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων. Προτιμῶ τοὺς ἥρωας τῆς παναρχαίου σας ἐποχῆς, τοὺς εὐγενῶς συνάμα καὶ ποιητικῶς μαχομένους κατὰ θηρίων καὶ κατὰ κακούργων. Ὅτι ὅμως τὰ λείψανα ταῦτα ἀρχαιοτέρων καιρῶν, ὧν τὴν σχετικὴν καλλονὴν ἐν τῇ σκηνογραφίᾳ δὲν προτίθεμαι ν' ἄρνηθῶ, συνάδουσιν ἀποκλειστικῶς πρὸς αὐτῆς τὸν χαρακτῆρα, τοῦτο μ' ἐπιτρέπετε νὰ μὴ τὸ δεχθῶ τοσοῦτον ἀπολύτως. Δὲν ἤξεύρω ἂν, πρὶν καταβῶμεν εἰς τὴν τράπεζαν (δὲν ἤξευρε πόσον δίκαιον εἶχε μεταχειριζόμενος τὸ πρῶτον πρόσωπον), παρατηρήσατε περὶ τὸ Βίγγεν, ἀριστερῶς, εἰς τὴν ὀφρὺν τῶν λόφων τετράστυλον ναῖσκον ἐλληνικόν, κόσμημα, ἐννοεῖται, ἐσχάτως ἀνεγερθὲν, καὶ ἄλλου ρυθμοῦ ὁμοίου ὀλίγον ἐνδοτέρω, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης. Ἄν τὰ ἴδετε, δὲν σᾶς ἐράνησαν βεβαίως παραβλάπτοντα τὴν σκηνογραφίαν.

Παραβλάπτοντα! Μετὰ πόσης χαρᾶς ἤκουσα τὰς λέξεις

ταύτας τοῦ ἐνθουσιώδους συνοδοιπόρου μου ! Διότι τὰ εἶχον ἰδεῖ, καὶ ἡ θεὰ των μὲ εἶχε συγκινήσει, καὶ μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἔβλεπον τὸν Ἑλικῶνα ἐμπρὸς μου, ὅτι αἱ Μοῦσαι κατῴκουν ἐκεῖ, ὅτι ὁ Θύρσις καὶ ὁ Μενάλκας κατῴκουν τὰ δάση των, καὶ θεωρία ὅτι ἔμελλεν ἐν αὐλοῖς καὶ κιθάραις νὰ προκύψῃ ἐκ τῶν κοιλάδων των.

— Διακαῇ ἐπιθυμίαν ἔχω, εἶπεν ἡ Βέρθα, νὰ ἰδῶ τὰ θαυμάσια τῆς Ἑλλάδος λείψανα, καὶ τὸ στάδιον ἡμῶν ἐλπίζω μίαν ἡμέραν ἐκεῖ νὰ μᾶς φέρῃ. Ἔχω σχεδὸν καὶ τὴν ὑπόσχεσιν τούτου.

Καὶ τὸ βλέμμα τῆς ἐστράφη ἐρωτηματικὸν πρὸς τὸν νέον τῆς σύζυγον, ὅστις διὰ μειδιάματος ἔδωκε τὴν ἐπικύρωσιν.

— Ἀλλὰ ἐξηκολούθησε, δὲν δύναμαι ν' ἄρνηθῶ τὸν θαυμασμόν μου καὶ εἰς ταῦτα ἃ παρερχόμεθα. Ἰδέτε τοῦτο ἐκεῖ Ἡ συνεχῆς σειρὰ τῶν ὀξυτμήτων ἀψίδων τοῦ δὲν φαίνεται ὡς ἔντεχνον περίεπτον συμπληροῦν τὸ μαλακὸν τοῦ λόφου διάγραμμα ; Δὲν ἠξεύρω πῶς μετὰ τῶν ὑψηλῶν ἐξοχῶν τοῦ ἀνατείνεται καὶ τὸ αἶσθημά μου πρὸς οὐρανόν, καὶ ἡ θεὰ του μοὶ ἐμπνέει αἶσθημα εὐλαβείας.

— Καὶ δικαιοτάτα εἶπεν ὁ γέρων, διότι εἶναι ἐρείπιον ἐπισήμου μοναστηρίου ἐγκαταλειφθέντος καὶ κρημνισθέντος ἐπὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς διαμαρτυρήσεως.

— Εἴσθε βέβαιος ὅτι δὲν τὸ ἐκρήμνισεν ὁ Βισμάρκ ; ἠρώτησεν εἷς ἐκ τῶν παρισταμένων νέων, ὅστις, ὡς ἔμαθον, ἦτο βουλευτὴς τῆς Ἀλσατίας.

— Εἰμὶ ξένος εἰς τὰ πολιτικὰ, ἀπεκρίθη ὁ μυστικοσύμβουλος. Μοὶ φαίνεται ὅμως ἐν γένει ὅτι κατακριτέος δὲν εἶναι τῆς Πρωσίας ὁ ἀρχιγραμματεὺς θέλων ν' ἀποδώσῃ τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ νὰ περιστείλῃ ἐντὸς τῶν ἀμοι-

βαίων ὁρίων τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν πολιτείαν. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι δίκαιον νὰ τὸν κατηγορήσωμεν καὶ ὡς ἀνατροπέα τῆς θρησκείας καὶ ὡς κατεδαφίζοντα τὰ μοναστήρια.

— Νὰ τὸν κατηγορήσωμεν; ἀνέκραξέ τις ὅστις μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης δὲν εἶχεν ἀναμιγῇ εἰς τὴν συνδιάλεξιν. Ἐτέφανον ἀμάραντον θέλει διὰ τοῦτο τῷ πλέξει ἡ ἱστορία, ἢ μᾶλλον ἤθελε τῷ πλέξει, ἂν εἶχε τὴν γενναιότητα τοῦ νὰ πράξῃ ὅ,τι τῷ ἀποδίδεται. Θὰ ὑπηρέτει τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν θρησκείαν, ἂν κατέστρεφε τὰ καταγώγια ταῦτα τῆς δεισιδαιμονίας.

— Ἡ σπουδὴ του, καθ'ὅσον ἤξεύρω, ὑπέλαβεν ὁ πρεσβύτης, δὲν εἶναι ζήλος ἱεραποστολικός, καὶ ἂν ἠθέλησε νὰ κωλύσῃ τὴν εἰσπήδησιν εἰς τὰ τῆς πολιτείας ἀρχῆς ξένης, ἣτις μετὰ τῆς θρησκευτικῆς συνδέει καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν, δὲν διενοήθη ὅμως νὰ καταστρέψῃ καὶ ὅ,τι ἑκατομμύρια θεωροῦσιν ἱερὸν καὶ σεβαστὸν, ὡς καὶ δὲν ἀνεκώχησεν ἐξ ἐλλείψεως γενναιότητος, ἀλλ'ἵνα μὴ ὑπερβῇ τὸν ἀναγκαῖον ὅρον.

— Ἐκατομμύρια ἀδελφῶν δυστυχῶς πεπλανημένων ἐν τῷ σκότει τῶν προλήψεων, ὑπέλαβεν ὁ ἄλλος, μὴ περιμείνας τὸ τέλος τῆς ἀνωτέρω φράσεως. Εἰκάζω ὅτι εἴσθε καθολικός, ἐγὼ δὲ εἰμὶ ἱεραπόστολος Ἀμερικανός, καὶ ἱερὰν θεωρῶ τὴν ἀλήθειαν, καὶ καθήκόν μου νὰ κρατῶ ὑψηλὰ τὸν δαυλὸν τῆς πρὸς πάντας, μάλιστα πρὸς ἑτεροδοξοῦντας, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας των.

— Καθολικός δὲν εἶμαι, ἀλλ'οὔτε ἱεραπόστολος, ἀπεκρίθη ὁ μυστικοσύμβουλος· τὴν ὑμετέραν ὅμως λατρείαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν οὐ μόνον ἐπαινῶ καὶ σέβομαι, ἀλλὰ καὶ τὴν συμμερίζομαι. Ἐν ὅμως ἀκόμῃ· εἴσθε τόσο πεπεισμένος ὅτι εἰς τὸ δόγμα σας ἔγκειται ἡ ἀλήθεια;

— Τοῦλάχιστον τὸ πιστεύομεν, εἶπεν ὁ ἱεραπόστολος, καὶ ἐπομένως καθήκον φιλαδελφίας μᾶς ἐπιβάλλει νὰ μεταδίδωμεν αὐτὸ καὶ εἰς τοὺς ἄλλως δοξάζοντας, ἵνα τοὺς σώσωμεν ἐκ τοῦ ὃ ἡμεῖς ἐκλαμβάνομεν ὡς ψεῦδος.

— Αὐτὴν περίπου ταύτην τὴν ἀπάντησιν, ἀπεκρίθη ὁ γέρων, ἔλαβόν ποτε παρ' ἱεραποστόλων Ἀμερικανῶν ὡς ὑμᾶς, ἀλλ' ἀγγλικῆς οὐχὶ γερμανικῆς φυλῆς, οὓς πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ὅταν ἐκ δευτέρου ἐπεσκεπτόμην τὴν Ἑλλάδα, ἀπήντησα ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ, ἀπερχομένους τοὺς μὲν εἰς Σερβίαν καὶ ἄλλας σλαβικὰς χώρας, τοὺς δὲ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν καὶ Ἀρμενίαν, καὶ τινὰς νομίζω καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, πρὸς χριστιανικοὺς λαοὺς, οὓς ἤθελον νὰ ποσπάσωσιν ἐκ τῆς κακοδοξίας. Ἐνα τῶν κυρίων τούτων ἠρώτησα εἰς τί δόγμα αὐτὸς ἀνῆκεν· « Ἐννοεῖται, μοὶ εἶπεν, ὅτι εἰς τὸ Ἀγγλικανόν, τὸ τῆς καθιδρυμένης ἐκκλησίας ». — « Τότε θαυμάζω, τῷ ἀπεκρίθην, τὴν ὑπερβολὴν, τὴν σπατάλην τοῦ ζήλου σας : Ὁ γείτων σας ἐν Νεοβοράκῳ, ὁ κατοικῶν δεξιῶς τῆς οἰκίας σας, πέπεισμαι ὅτι εἶναι Πρεσβυτεριανός, Εὐαγγελικός δ' ὁ πρὸς τὰ ἀριστερά, καὶ τῆς Ὑψηλῆς ἢ τῆς Ταπεινῆς ἐκκλησίας ὁ ἀπέναντί σας ἢ ὁ ὀπίσω σας. Τί δὲν ἄρχεσθε ἀφ' ἑνὸς ἐξ αὐτῶν νὰ τὸν μεταπείσητε εἰς τὴν ὑμετέραν ἀλήθειαν, καὶ ἔπειτα ἀλληλοδιαδόχως νὰ μεταβῇτε καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ; Ἀλλὰ φοβοῦμαι ὅτι ἂν οἱ γείτονές σας εἰσὶ σκληροτράχηλοι ὡς ἐμέ, τὸν βίον ὅλον θὰ κατατρίβετε χωρὶς οὐδ' ἓνα νὰ κατηχήσητε. Εἰμὶ Διαμαρτυρόμενος, τοῦ ἡμετέρου δόγματος, καὶ εἰς αὐτὸ θὰ ἐμμείνω. Ἀλλὰ καὶ Καθολικός ἂν ᾤμην, ἢ Ἕλλην, ἢ Ἀρμένιος, τὸ αὐτὸ θὰ ἔπραττον, καὶ πᾶσα ὑμῶν ἢ πεπαιδευμένη εὐγλωττία θ' ἀπέβαινε ματαία ἵνα μὲ πείσῃ ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐχὶ

μόνου τοῦ Πατρὸς, ἢ τ' ἀνάπαλιν, καθ' ὅσον εἰμὶ καὶ θέλω
 κρίνει πεπεισμένος ὅτι οὐδὲ σεῖς τὸ ἠξεύρετε. Σπουδαῖον
 φρονεῖτε νὰ τοῖς διδάξητε ὅτι εἶναι ἀσέβεια νὰ σέβωνται τὰς
 εἰκόνας καὶ τοὺς ἀγίους. Ἦθελον νὰ σᾶς ἰδῶ τί θὰ ἐλέγετε
 εἰ τις ἐτόλμα ἐμπρὸς σας νὰ ἐξυβρίσῃ τὴν φωτογραφίαν
 τοῦ ἀποθανόντος πατρὸς σας, νὰ κακολογήσῃ τὸν ἐνάρετον
 φίλον ὃν ἀγαπᾶτε καὶ σέβεσθε. Ἴσως ἄλλοι εὐμαθέστεροί
 μου δεχθῶσι τὸν σπόρον ὃν ἐν αὐτοῖς σπείρετε. Τί θὰ φυῇ
 ἐξ αὐτοῦ; Ζιζάνια. Θὰ χωρισθῇ υἱὸς ἀπὸ πατρὸς, συμπο-
 λίτης ἀπὸ συμπολίτου. Ἀλλ' ἐρρήθη: « Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ
 δι' οὗ τὸ σκάνδαλον γίνεται ». Ἰδέτε περίξ σας ποῦ σήμερον
 ἐξοκέλλει ἡ κοινωνία. Πᾶσα πίστις καταρρέει εἰς τὴν ἄβυσ-
 σον τῆς ἀδιαφορίας. Ὅταν διὰ νὰ διορθώσῃτε ἓνα λίθον
 ὅστις εἰς ὑμᾶς φαίνεται οὐχὶ εἰς τετράγωνον τετμημένος,
 σαλεύητε τὰ θεμέλια, καταρρίπτετε εἰς ἐρείπια καὶ τὰ ἔτι
 ὑφιστάμενα μέρη τοῦ οἰκοδομήματος. Ὅχι Πρεσβυτεριανὸν
 ἢ Καλβινιστὴν, Ἑλληνα ἢ Καθολικόν, ἀλλ' οὐδ' Ὀθωμανὸν
 ἢ Ἰσραηλίτην ἂν ἀπαντήσῃτε, μὴ κλονίζετε τὰς πεποιθή-
 σεις του. Πιστεύει ὅπως δῆποτε εἰς Θεόν; Μέγα τὸ κέρδος.
 Ἐταράξατε τὴν πίστιν του; Τὴν ἀντικαθιστᾷ ἀθεία.

Ταῦτα σοὶ σημειῶ ἐξ ὧν ἔλεγεν ὁ ἀγαθὸς σύμβουλος
 διότι τινὰ θίγουσι τὸν πολύκροτον ἠθικῆς καλλιέργειας
 πόλεμον (κουλτουρκὰμπφ), ὅστις ἐστὶ πρὸς τὸ παρὸν τὸ
 ζωτικώτατον τῶν ἐνταῦθα ζητημάτων, οὗ ἄνευ δὲν δύνα-
 ταί τις νὰ ἐνοήσῃ τὴν ἠθικὴν ἀτμοσφαῖραν τῆς Γερμανίας.

Ὁ Ἀμερικανὸς ἦτον ἕτοιμος ν' ἀπαντήσῃ καὶ μετὰ πι-
 κρίας, ὡς μοὶ ἐφάνη, ὅτε ἡ Βέρθα, πιθανῶς ἔν' ἀποτρέψῃ
 τὴν θύελλαν, ἀνέκραξεν:

— Ἴδου τὸ Νεϋβεῖδ, ἡ ὠραία πατρίς τῆς πριγκηπίσσης
 τῆς Ρωμανίας!

Καὶ πάντων ἡ προσοχὴ ἐστράφη πρὸς τὴν εὐπρεπῆ παραρρήνιον πόλιν, καὶ πάντες ἔπλεκον τὸν πανηγυρικὸν τῆς νέας ἡγεμονίδος, ἣτις ἔμαθον τότε ὅτι πλὴν ἄλλων προτερημάτων ἔχει καὶ τὸ τῆς ποιήσεως.

Τῇ 28 Σεπτεμβρίου 1879.

Θ'.

Φίλτατε,

Ἡ συνέχεια ἀκολουθεῖ. — Πάλιν; θ' ἀναφωνήσης. Ἀνεξάντλητος εἶναι αὐτὸς ὁ Ρῆνος; Καὶ τοῦτο μὲν, ὡς ἡξεύρεις, οὕτως ἔχει. Ἀλλὰ δι' ἐμὲ ἰσχύει καὶ ἕτερος λόγος, ὅτι αἱ σημειώσεις μου ἀκόμη δὲν ἐξηντλήθησαν. Νὰ τὰς φυλάττω παρ' ἐμοὶ εἶναι ἀδύνατον. Ἡ τράπεζά μου εἶναι μικρά, καὶ τὰ χαρτιά μου σωρὸς ἐπ' αὐτῆς. Τὰ μαθήματα ἄρχονται προσεχῶς, καὶ ὅταν ζητῶ τῆς ἐπιστήμης μου τινὰ σπουδαίαν σημείωσιν, ἐννοεῖς τὴν συντάραξιν καὶ τὸ σκάνδαλον ἂν ἀντ' αὐτῆς εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν χεῖρά μου ἡ Λωρελάϋ ἢ ἡ Βέρθα. Θὰ εἰπῆς, διατί δὲν τὰς καίω; Δὲν μοὶ λέγεις; συνέλεξας ποτὲ σημειώσεις καὶ ἔπειτα τὰς ἔκαυσας; ἢ γνωρίζεις πολλοὺς τοιούτους φιλολογικοὺς παιδοκτόνους; Ἄν ἦτο τόσον εὐκόλον νὰ φέρῃ ἡ φιλαυτία τῶν συγγραφέων τὰ προϊόντα τοῦ καλάμου των ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν βωμὸν τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς ὀρθοεπείας, θὰ ἐβλέπομεν καθ' ἐκάστην εἰς τὸν τύπον ριπτομένας χιλιάδας πεζῶν, ἐμμέτρων καὶ ἀμέτρων ἐξαμβλωμάτων, προκαλούντων τὰς ἐννέα Μούσας καὶ τὴν γραμματικὴν. Αἱ σημειώσεις μου λοιπὸν ἐγράφησαν, καὶ τὸ γενόμενον οὐκ ἀπογίνεται. Ἐπομένως δέξαι τας, φίλτατε, εἰς δεῖγμα τῆς ἐμῆς φιλίας καὶ ἀφοσιώσεως, μεθ' ἧς εἰμι, κτλ.

Κατεπλέομεν λοιπόν τὸν Ρῆνον, καὶ ὁ λόγος ἀπὸ τῆς γεμονίδος τῆς Ρωμανίας μετέπεσεν εἰς τὴν Ρωμανίαν αὐτὴν, καὶ οἱ μὲν τὴν ἐπήνουν διότι ἀνδρικῶς τῆς εὐκαιρίας προαξαμένη, ἐπέβαλε σέβας εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐδείχθη ἡξία τῆς ἀνεξαρτησίας της, οἱ δὲ τὴν κατέκρινον διότι τὴν ἐξαρτησίαν ταύτην, τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν, ἀφίησιν ἐν ἀμειδίῳ, ἀρνούμενη τὴν ἰσοπολιτείαν εἰς πάντας της τοὺς πολίτας, λόγῳ διαφορᾶς τοῦ θρησκευματος. Βλέπων δ' ἐγὼ ὅτι ἐκινδύνευεν αὐτὴς ν' ἀναζωπυρωθῇ ἡ ἐκκλησιαστικὴ συζήτησις, ἀφ' ἧς εἶχομεν μόλις ἀπαλλαγῇ, ἐζήτησα νὰ μετατρέψω αὐτὴν ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ἔπραξα τοῦτο ἀνεπιτηδείοτατα. Γνωρίζεις τὴν παροιμιακὴν μου ἀμάθειαν περὶ τὴν νέαν ἱστορίαν καὶ γεωγραφίαν, κ' ἐνθυμεῖσαι πῶς ἐγελάσατε εἰς τὴν οἰκίαν σου τὴν ἐσπέραν καθ' ἣν, λόγου γενομένου περὶ τοῦ τίς ἦν ἐν Γαλλίᾳ ὁ διάδοχος Λουδοβίκου τοῦ δεκάτου ὀγδόου, εἶπον ἐγὼ ὅτι ἦτον ὁ Λουδοβίκος δέκατος ἑννατος. Τὰ τοιαῦτα κατορθώματα δὲν μοὶ ἐνέπνευσαν καὶ τὴν φρόνησιν τοῦ νὰ τηρῶ σιγὴν ἐνώπιον ξένων, ὅταν δὲν ἔχω τι κρεῖττον σιγῆς νὰ εἰπῶ, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ ἐλκύσω τὴν προσοχὴν ἀλλαχοῦ, ἔρριψα εἰς τὸ μέσον τὴν ἥκιστα πρωτότυπον παρατήρησιν, ὅτι ἀμφότεραι τοῦ Ρῆνου αἱ ὀχθαὶ ἦσαν ἐπίσης ὠραῖαι, καὶ ἀντὶ ν' ἀντιμισθῶνται ἔπρεπε μᾶλλον ν' ἀντιθαυμάζωνται.

— Τοῦτο καὶ γίνεται, εἶπεν ἡ Βέρθα. Τίς λέγει ὅτι αἰσθημα μίσους τὰς διαιρεῖ;

— Τοῦλάχιστον συμπαθείας αἰσθήματα, εἶπον, μὴ ἐνοῶν ποίαν ἀνοησίαν λέγω, καὶ δεικνύων τὴν ἀριστερῶς ἡμῶν παρατεινομένην χηλὴν, δὲν πιστεύω νὰ τρέφῃ ἡ γαλλικὴ αὕτη ὀχθὴ πρὸς τὴν ἀντιπέραν αὐτῆς, τὴν γερμανικὴν.

— Ποῦ ἔχετε τὸν νοῦν ; εἶπεν ἡ Βέρθα· ποῖαν λέγετε γαλλικὴν ὄχθην ;

Ἐγὼ δὲ, συνειδὼς τότε ὅτι παρεπάτησα,

— Ὅχι τώρα, ἀπήντησα τεταραγμένος. Ἐνοῶ πρὸ τοῦ πολέμου, πρὸ τῆς προσαρτήσεως.

— Ἀλλ' οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει ἡ προσάρτησις πρὸς ταῦτα τὰ μέρη, ὑπέλαβε πάλιν ἡ Βέρθα. Ἡ Ἀλσατία καὶ ἡ Λοθριγγία κεῖνται ὅλην ἡμέραν ὀπίσω ἡμῶν, πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ ποταμοῦ.

— Πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ βεβαίως· ὅλην ἡμέραν. Ἐκεῖ κ' ἐγὼ ἐνοῶ.

Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οὐδὲν τοιοῦτο ἐνόουν, οὐδ' ἤξευρον ποῦ κεῖνται αἱ προσαρτηθεῖσαι ἐπαρχίαι, καὶ μόνον μετὰ ταῦτα, λαβὼν τὸν χάρτην ἐνὸς τῶν συνοδοιπόρων, εἶδον ὅτι ἐπλέομεν ἐν μέσῃ Γερμανίᾳ, ἔχοντες ἀπὸ Καρλσρούης ἀριστερῶς Βαυαρικὴν, ἀπὸ δὲ Κοβλεντίας χώραν ἀνέκαθεν Πρωσικὴν. Ἡ παχυλὴ μου ὁμῶς ἀμάθεια διέφυγε δι' αὐτὸ τὸ μέγεθός της, καὶ αἱ παρατράγωδοι παρατηρήσεις μου ἀπεδόθησαν εἰς τῆς γλώσσης τὴν ἄγνοιαν. Μοὶ ἐπῆλθε δὲ καὶ ἀπροσδόκητος ἐπίκουρος ὁ δυσηρεστημένος πατριωτισμὸς ἐνὸς τῶν παρευρισκομένων, ὅστις εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ὑμεναίου εἶχεν ἑναγχος ζητήσῃ παρηγορίαν διὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ εἰς τὰς τελευταίας βουλευτικὰς ἐκλογὰς τῆς Λοθριγγίας.

— Ὁ ἄνω Ρῆνος, εἶπε, δὲν ἔχει τοῦ κάτω τὰς καλλονίας· ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο ὑπάρχει ἰσότης, καὶ ἡ γαλλικὴ ὄχθη δὲν ἔχει λόγον νὰ φθονήσῃ τὴν γερμανικὴν.

— Γαλλικὴ ὄχθη ! ἀνέκραξεν, ἐλαφρῶς τὰς ὀφρῦς συστέλλων, νέος ἀξιωματικὸς ἐκ τῶν περὶ ἡμᾶς. Ὁ Ρῆνος δὲν γνωρίζει γαλλικὴν ὄχθην.

— Τὴν ἐγνώριζε χθὲς καὶ πρῶην, ἀπήντησεν ὁ ἀποτυχών. Ἡ βία τοῦ πολέμου μετήλλαξε τὴν γεωγραφίαν, ἀλλ' ἡ βία δὲν εἶναι δικαίωμα.

— Διὰ τοῦτο, εἶπε σοβαρῶς ὁ ἀξιωματικὸς, ἡ Γερμανία δικαιοματικῶς ἀνεκτήσατο ὅ,τι ἡ Γαλλία τῇ εἶχεν ἄλλοτε ἀφαιρέσει διὰ τῆς βίας.

— Ἀναγνωρίζω τὴν ἀνάγκην τῶν τετελεσμένων, ἀπεκρίθη ὁ ἄλλος· ἀλλὰ μοὶ ἐπιτρέπετε νὰ μὴ παραδεχθῶ ὅτι, ἵνα εὕρωμεν τὴν βάσιν τῶν ἐθνικῶν δικαιομάτων, δυνάμεθα καὶ πρέπει νὰ προσαναβαίνωμεν τοὺς αἰῶνας, καὶ ν' ἀναδιφίζωμεν τῆς ἀρχαίας ιστορίας τὰς δέλτους. Κατάκτησις ἦν ἐπέφερε στιγμιαία ἐκλειψις τῶν δυνάμεων τῆς Γαλλίας, ἰδρυσε τὴν γερμανικὴν σημαίαν εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ ἄνω Ρήνου· ἄλλη κατάκτησις δύναται νὰ τὴν καταβιάσῃ.

— Δι' ὅ, ἀπεκρίθη μετὰ τινος ἐρεθισμοῦ ὁ ἀξιωματικὸς, καταβάλλεται φροντὶς ἵνα μὴ ποτε ἐπέλθῃ τοιαύτη ἀντικατάκτησις. Αὕτη εἶναι τῶν Παρισίων καὶ πάσης τῆς Γαλλίας τὸ ὄνειρον, ἣ ἐπιτρέψατέ μοι ὀρθότερον νὰ εἰπῶ, ὁ ἐπιδόκητος. Τοῦτο οὐδεὶς ἀγνοεῖ ἐντεῦθεν τοῦ Ρήνου, καὶ δὲν ἐλλείπει ἡ πρόνοια. Πολλοὶ μετ' ἐκπλήξεως ἐρωτῶσι ποῦ ἐγένοντο ἄφαντα τὰ πέντε δισεκατομμύρια ἃ ἐλάβομεν παρὰ τῶν Γάλλων. Νομίζω ὅτι ἤξεύρω ποῦ. Εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ κεντρικοῦ ταμείου ἐτάφησαν, μέλλοντα ν' ἀναστηθῶσιν εἰς τὴν πρώτην πολεμικὴν σάλπιγγα ἀντικατακτήσεως, ἥτις ἐκ δυσμῶν ἤθελεν ἀντηχήσει. Εἰς τὰς ἐπάλξεις ἡμῶν ἵσταται ἀγρυπνῶν ὁ Βισμάρκ. Εἶπατε δὲ, περὶ τῆς ἀρχαίας ιστορίας. Δὲν ἔχομεν ἀνάγκην τόσον μακρὰν ν' ἀνατρέξωμεν ἵνα εὕρωμεν πότε ἡ Ἀλσατία καὶ ἡ Λοθριγγία ἦσαν γερμα-

νικαί, ἀφ' οὗ καταγωγή, γλῶσσα, πίστις οὐδέποτε ἔπαυσαν χαρακτηρίζουσαι τὴν γερμανικὴν αὐτῶν ἐθνότητα.

— Ὡς πρὸς τὴν καταγωγήν, ἀπήντησε μετὰ χρωματισμοῦ εἰρωνικῆς πικρίας ὁ Λοθρίγγιος, πάντες ἐξ Ἀδάμ καταγόμεθα, ἀλλὰ δὲν ἀποτελοῦμεν διὰ τοῦτο ἓν ἔθνος. Αἱ γλῶσσαι δ' ἀπὸ τῆς Πυργοποιίας οὕτως ἀνεμίγησαν, ὥστε δὲν χρησιμεύουσιν εἰς χαρακτηρισμὸν τῶν ἐθνῶν, καὶ γαλλικὰ ὁμιλοῦσιν οἱ Βέλγοι καὶ οἱ ἡμίσεις τῶν Ἑλβετῶν, γερμανικὰ οἱ ἕτεροι ἡμίσεις καὶ πολλοὶ τῶν Ρώσων, οὐχ ἦτον ἢ οἱ Ἀλσάτιοι καὶ Λοθρίγγιοι. Ὡς πρὸς τὰ θρησκευόμενα δέ, δὲν γνωρίζω πολλὰς ἐπικρατείας, αἵτινες ἓν καὶ μόνον περιλαμβάνουσιν ἐντὸς τῶν ὁρίων των.

— Ἄν λοιπὸν, εἶπεν ὁ ἀξιωματικὸς, δὲν ἀποτελοῦσι ταῦτα πάντα τὴν ἐνότητα τῶν ἐθνῶν, τί ἄλλο μένει ἢ ἡ τύχη τῶν ὅπλων; καὶ αὕτη ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς Γερμανίας.

— Μένει, ἀπεκρίθη ὁ ἀποτυχὼν ὑποψήφιος, ἡ ἀμοιβαία συμπάθεια, ὁ κοινὸς πατριωτισμὸς. Ὁ πρεσβύτερος καὶ ἐμπειρότερος μεταξὺ ἡμῶν, ὁ Κ. μυστικοσύμβουλος, ἃς εἰπῇ ἂν δὲν ἔχω δίκαιον. Ἐπικαλοῦμαι τὴν κρίσιν του.

— Ἡ συμπάθεια, σύμφημι, ὑπέλαβεν ὁ ἀξιωματικὸς· ἀλλ' αὕτη εἶναι ὅλων ἐκείνων τῶν στοιχείων ἀπόρροια. Δέχομαι τὴν διαιτητικὴν ψῆφον τοῦ Κ. μυστικοσυμβούλου, καὶ τὸν παρακαλῶ ν' ἀποφανθῇ περὶ τούτων μεταξὺ ἡμῶν.

— Σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην σας, κύριοι, ἀπεκρίθη μειδιῶν ὁ γέρων. Ἵνα δ' ἀνταποκριθῶ εἰς αὐτήν, θὰ σᾶς εἰπῶ ὅτι, ὡς ἔχουσι τὰ πράγματα, ἀμφοτέροι ἔχετε δίκαιον· ὡς δ' ἔπρεπε νὰ ἔχωσι, νομίζω ὅτι ἀμφοτέροι ἄδικον.

Παρακληθεῖς δὲ νὰ ἐξηγηθῇ,

— Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ ὄχι, ἐξηκολούθησεν, οὐδ' ἀπὸ τῆς διασπορᾶς τῶν υἱῶν τοῦ Νῶε, ἀλλ' ἡ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς

ιστορίας κοινωνία τῆς καταγωγῆς, ἡ ταυτότης τῆς γλώσσης, ἡ ἐνότης τοῦ θρησκευματος, τῶν ἐθίμων καὶ τῶν ἠθῶν, ταῦτα πάντα, ὁμοῦ ἢ χωρὶς, καταρτίζουν τῶν ἐθνῶν τὰς ομάδας, περὶ τούτου ἔχετε ἀναμφιβόλως δίκαιον, κύριε ὑπολοχαγέ. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως αἱ τοπογραφικαὶ διαιρέσεις, αἱ ἐπιδρομαὶ, αἱ ἐμφύλιοι διχόνοιαι, ἀναμιγνύουσι πολλάκις τοὺς λαοὺς καὶ διασπῶσιν αὐτῶν τὴν ἐνότητα, ὡς οὐχ ἥττον ὀρθῶς λέγει ὁ κύριος. Οὕτως ἔχουσι τὰ πράγματα.

— Καὶ πῶς φρονεῖτε ὅτι ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν ; ἠρώτησεν ὁ Λοθρίγγιος.

— Φρονῶ, εἶπεν ὁ γέρων, ὅτι τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα ἔπρεπε ν' ἀποτελῇ τὸ κοινὸν δίκαιον.

— Δηλαδή, ὑπέλαβεν ὁ ἄλλος, ἡ στάθμη τῆς ἰσοπεδώσεως, ἣν φέρει ὁ στρατιωτικῶς ὑπερέχων. Ἡ φωνὴ τοῦ τηλεβόλου ὑπαγορεύει τοῦτο τὸ δίκαιον. Καὶ λέγετε ὅτι, ὡς ἀναγκάζονται, οὕτω καὶ ὀφείλουσι νὰ κύπτωσιν ὑπ' αὐτὸ οἱ λαοί ;

— Παντάπασι δὲν τὸ λέγω, ἀπήντησεν ὁ μυστικοσύμβουλος, διότι μοὶ ἀποδίδετε ὀρισμὸν τοῦ δικαίου ὃν δὲν συν-ομολογῶ. Ἄς φαντασθῶμεν ἐπικράτειαν εἰς ἣν πᾶς πολίτης νὰ εὐρίσκη ἴσῃν προστασίαν παρὰ τοῦ νόμου ὡς πρὸς τε τὰ καθήκοντα καὶ ὡς πρὸς τὰ δικαιώματα, ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης, τὴν ἐξάσκησιν τοῦ θρησκευματος. Ἐν αὐτῇ θὰ ἐπεκράτει τὸ κοινὸν δίκαιον ὡς τὸ ἐνοῶ.

— Ὅρθῶς εἶπατε νὰ τὴν φαντασθῶμεν, ἀπεκρίθη ὁ ἐπίδοξος βουλευτῆς, διότι τοιαύτη πολιτεία κατὰ φαντασίαν μόνον δύναται νὰ ὑφίσταται.

— Διατί ; ἠρώτησεν ὁ πρεσβύτης.

— Διότι, εἶπεν ὁ ἄλλος, εἰς ἔθνη μὴ συμφυῆ, μὴ προκύψαντα ἐκ κοινῆς ρίζης, ἀλλ' ἐκ βίας συναψάσης στοιχεῖα

διάφορα, ὃ ἰσχυρὸς πιέζει καὶ ἐκμεταλλεύεται τὸν ἀσθενῆ, καρποῦται τοὺς φόρους του, δαπανᾷ τὴν δεκάτην του εἰς τὴν ἰδίαν του ἐκκλησίαν, τῷ ἐπιβάλλει τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ σχολεῖά του.

— Οὕτω ταῦτα γίνονται, ἀπήντησεν ὁ μυστικοσύμβουλος· ἀλλὰ καὶ πρέπει νὰ γίνωνται;

— Φυσικαὶ συνέπειαι, εἶπεν ὁ Λοθρίγγιος, τῶν πλεονεκτικῶν παθῶν καὶ διαθέσεων τοῦ ἀνθρώπου.

— Ἄς νὰ καταστέλλῃ ἔχει πρωτίστην ἐντολὴν ὁ πολιτισμὸς, ἀπεκρίθη ὁ γέρων. Τοῦτο ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν ἡ θρησκεία· ἤθελον εἰπεῖ καὶ ἡ φιλοσοφία, ἂν ἡ φιλοσοφία ἐπ' ἐσχάτων δὲν ἐνόμιζεν ὅτι πρέπει νὰ κηρυχθῇ ἀντίπαλος τῆς θρησκείας.

— Εὐγενὴς εὐχή! ἀνέκραξεν ὁ ἀντιλέγων· ἀλλὰ τὴν νομίζετε καὶ ἐκπληρώσεως δεκτικὴν;

— Θὰ ἡσχυνόμεν διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἶπεν ὁ μυστικοσύμβουλος, ἂν δὲν τὸ ἐνόμιζον. Εἰς τί ἀφορῶσιν οἱ πολιτικοὶ ὀργανισμοὶ ὧν ὑπεραγωνιζόμεθα, εἰμὴ εἰς τὸ ν' ἀναδείξωσι τὸ δημόσιον συμφέρον ὑπερέχον τοῦ ἰδιωτικοῦ, τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοτελείας; Εἰς τί ἀφορῶσιν αἱ συνταγματικαὶ ἐλευθερίαι ὑπὲρ ὧν ἐνθουσιῶμεν, ἅς πολλάκις καὶ διὰ χύσεως αἵματος κατεκτήσαμεν; Ἄν οὐχὶ εἰς τὸ νὰ ὑποσκελίσῃ ἓνα ραδιοῦργον ἄλλος ραδιουργότερος, βεβαίως εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ κοινοῦ καλοῦ διὰ κοινῆς καὶ ἐλευθέρως ψήφου. Διατί ὁ τὴν ψῆφον ταύτην διαθέτων λαὸς νὰ μὴ κανονίσῃ τοὺς φόρους του οὕτως, ὥστε ἐξ ἴσου διανεμόμενοι, νὰ δαπανῶνται οἱ μὲν εἰς τὰς ἐπιτοπίους ἐκασταχοῦ ἀνάγκας, οἱ δὲ εἰς τὴν κοινὴν διοίκησιν καὶ τὴν κοινὴν ὑπεράσπισιν, καὶ ἕκαστον δόγμα ἐν ἐλευθέρᾳ ἀσκήσει νὰ περιέπληται ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν του, καὶ πᾶσαι αἱ ἐν τῷ κράτει γλῶσ-

σαι καὶ φιλολογίαι ἐκ παραλλήλου καὶ ἀναλόγως τῆς εἰδικῆς των βαρύτητος ν' ἀναπτύσσωνται; Ἴδου, ὡς ἐν παραδείγματι σᾶς ἀναφέρω τὴν πατρίδα τοῦ κυρίου, εἶπε, στραφεὶς πρὸς ἐμέ. Ἐκεῖ εἶδον Ἰουδαίους ἐν Κερκύρα, Ὁθωμανοὺς ἐν Χαλκίδι, καθολικοὺς καὶ διαμαρτυρουμένους ἀλλαχοῦ. Ἄς μᾶς εἰπῇ ἂν τὸ κοινὸν δίκαιον δὲν ἐπικρατεῖ πανταχοῦ ἐν Ἑλλάδι, ἂν μία τῶν κοινοτήτων πιέζη τὰς ἄλλας, ἂν οἱ φόροι δὲν ἐπιβάλλωνται ἐξ ἴσου εἰς πάντας καὶ ὑπὲρ πάντων, ἂν πάντων ἡ λατρεία δὲν εἶναι σεβαστὴ καὶ ἐλευθέρως δὲν ἐξασκῆται. Ἐν μόνον ἐπιβάλλεται τυραννικῶς, ἡ γλῶσσα· ἀλλ' ὁ τύραννος δὲν εἶναι ἡ κυβέρνησις, καὶ καλεῖται Πλάτων ἢ Ὅμηρος, καὶ οἱ φέροντες τὰ δεσμά του εἰσὶν ὑπερήφανοι δι' αὐτά. Ἡ λοιπὸν τὰ ἐλεύθερα πολιτεύματα εἰσὶ ψεῦδος καὶ δὲν ἀξίζουσι τὰς ὑπὲρ αὐτῶν θυσίας ἡμῶν, ἢ, ἂν εἶναι ἀλήθεια, ἀφ' ἡμῶν τῶν φερόντων τὴν ψῆφον ἐξαρτᾶται ἡ εἰσαγωγή τῆς ἰσοπολιτείας, ἥτις ἐκ ποικίλων καταγωγῶν, γλωσσῶν καὶ θρησκευμάτων δύναται νὰ καταρτίζη ἐν ὁμόφρον κράτος καὶ νὰ παράγῃ ἓνα πατριωτισμόν. Ὅπου δὲ τοῦτο δὲν συμβαίνει, δὲν θέλομεν νὰ συμβῇ, διότι ἡ ἠθικὴ ἡμῶν ἀνάπτυξις ἐστὶν ἐλλειπῆς, καὶ μόνον κατ' ἐπιφάνειαν ἀπεξέσαμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ἄγριον ἄνθρωπον. Ἄν δὲ τὸ κοινὸν δίκαιον ἀπὸ τῶν ἀτόμων μεταβῇ καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη, καὶ καταπέσωσι τὰ ὀχληρὰ προφράγματα τῆς τελωνιακῆς ἀλληλοφορολογίας, τότε βλέπετε ὅτι ἐκλείπει, ὡς τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, οὕτω καὶ τῶν ἐξωτερικῶν πολέμων καὶ τῶν κατακτήσεων πᾶσα ἀνάγκη καὶ πᾶσα ἀφορμὴ, καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐντρυφᾷ εἰς ἀπερίσπαστον εἰρήνην, καρπὸν γνησίου πολιτισμοῦ, οἷον ἐδίδαξεν ὁ θεῖος τῆς ἡμετέρας πίστεως θεμελιωτής.

Οὐαί! τὸ βλέπεις, ἀπὸ τῆς Σκύλλης τῆς θεολογίας ἐνε-

πέσαμεν εἰς τὴν Χάρυβδιν τῆς πολιτικῆς, καὶ εἰς διδαχὴν περὶ αἰωνίας εἰρήνης, ἥτις καὶ εἰς τὸν Λοθρίγγιον ἀπήρεσκε, βυσσοδομεύοντα πόλεμον ἀνακτήσεως τῶν παραρρηνίων ἐπαρχιῶν, καὶ εἰς τὰς ιδέας τοῦ νέου ὑπηρέτου τοῦ Ἄρεως προσέκρουε. Διὰ τῆς ἀδεξίου μου λοιπὸν ἐπεμβάσεως, ἀντὶ κατεύνασιν νὰ ἐπιφέρω, ὡς ἤλπιζον, τῶν διαφοριῶν, ἐκινδύνευσα νὰ κορυφώσω αὐτὰς εἰς γενικὴν ἀναστάτῳσιν, ὅτε εὐτυχῇ ἀντιπερισπασμὸν ἔφερε φωνὴ ἀνακράξασα : « Ἴδου ἡ Βόννη ! »

Πάντες ἐσπεύσαμεν νὰ ἰδῶμεν τὴν ὠραίαν πόλιν τοῦ ὀνομαστοῦ πανεπιστημίου, ἐκκρεμές ἀφέντες τὸ ζήτημα τῆς ἀνακτήσεως τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῆς διηνεκοῦς εἰρήνης. Θὰ τὰ παρέτρεχον δὲ καὶ ἐγὼ ἐν τῇ ἐπιστολῇ μου, καὶ, μεθ' ὅσα σοὶ εἶπον κατ' ἀρχὰς αὐτῆς, θὰ εἶχον τὴν γενναιότητα νὰ καύσω τὰς σημειώσεις μου, ἂν δὲν ἐνόμιζον ὅτι ἀτελεστάτην σοὶ δίδω τῆς Γερμανίας εἰκόνα, χειραγωγῶν σε εἰς τὰς πόλεις καὶ τοὺς ποταμούς της, ἀποσκοπῶν δὲ τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν ἀτμοσφαῖράν της. Ὅπου δὴποτε τῷ ὄντι τῆς Γερμανίας στραφῆς, θέλεις πανταχοῦ ἀπαντήσῃ τὴν διηνεκὴ ταύτην μέριμναν ὅτι ἡ Γαλλία καὶ ὑπὸ τὰς φιλικωτέρας ἐπιδείξεις δὲν παύει ἐγκυμονοῦσα πόλεμον πρὸς ἀνάκτησιν τῶν χωρῶν ἃς ἀπώλεσε.

Τοῦ δὲ μυστικοσυμβούλου τὰς δι' ἄνθρωπον τόσον συνετὸν ὅπως οὖν ἰδανικὰς θεωρίας, εἶδον ὑπ' ἄλλο φῶς, ὅτε ἔμαθον ὅτι κύριός του ἐστὶν ὁ ἀδελφὸς τῆς μακαρίτιδος βασιλίσσης ἡμῶν Ἀμαλίας, Μέγας Δουξ τῆς Ὀλδεμβούργης, ὅστις ἐν τῇ ἀγαθότητι καὶ εὐγενείᾳ τῆς καρδίας του πρεσβεύει τὰς φιλανθρώπους ταύτας ἀρχὰς, καὶ συνέδριον προὔκάλεσεν ὁμοφρόνων του, ἐν ᾧ μέλλει νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὰς, καὶ ἐξ οὗ ὁ φιλέλληνας μυστικοσύμβουλος ἄριστα ἐλ-

πίζει αποτελέσματα. Συνέρχεται δ' αὐτὸ, ὡς μανθάνω, ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἐν Βόννῃ λοιπὸν ἐξαντλεῖται ὁ Ρῆνος, ὑπὸ τὴν γραφικὴν δηλαδὴ αὐτοῦ ἔποψιν, καὶ ἐδὼ ἀποχαιρετῶ αὐτὸν, καὶ συγχρόνως καὶ σέ, ἐπιστρέφων εἰς Βερολῖνον, ὅπου τὰ ὅσον οὕπω ἀρχόμενα μαθήματα θὰ καταστήσωσι τὰς ἐπιστολάς μου σπανίας καὶ ἥκιστα ἐνδιαφερούσας.

2 Ὀκτωβρίου 1879.

